

ΤΜΗΜΑ : ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ : ΒΙΓΛΕΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ (ΙΟΝΙΟ)
ΒΙΓΛΕΣ-ΒΑΡΔΙΟΛΕΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ : **ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ Π.**
ΒΑΡΕΛΙΔΗΣ Γ.

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ : **ΜΥΛΩΝΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ** **A.M. :27677**
ΚΟΜΙΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ **A.M. :27680**
ΔΟΥΛΔΟΥΡΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ **A.M. :27671**

ΒΙΓΛΑ

«Βίγλα. Από το Λατ. Vigilia (σκοπιά) μεσαιωνικά βίγλα ή από το λατ. ρήμα vilgare (vigilare). Ανάλογα με τα αρχαία σκοπή, σκοπιά. Βιγλάτορες ονομάζονταν στα βυζαντινά χρόνια εκείνοι που φύλαγαν τις βίγλες».

ΒΙΓΛΑ, ΓΚΑΡΝΤΙΟΛΑ

Βενετσιάνικα παρατηρητήρια παρακολούθησης των ακτών για την αντιμετώπιση της πειρατείας και των αποβάσεων από εχθρικά πλοία... «Οι βαρδιανοί φρουροί ήταν από τις συνοικίες της πόλης, πήγαιναν το πρωί και γύρναγαν το βράδυ, περνώντας από τον πλατύφορο μαζί με φίλους και γνωστούς βαρώντας άρκεβουζίες, κάνοντας επίδειξη.

Μένανε σε μικρά Οχυρά κτίσματα σαν σκοπιές ή μικρές βίγλες, γκαρντιόλες την μέρα...» Άγγελος Σουμάκης «Ρεμπελιό των Ποπολάρων». Οι βίγλες αυτές σώζονται μέχρι σήμερα (Μικρονησί, Γιδάκι, Παπά τσί Κοτρώνες, Τινάμπουλα, Τσιλιβή, Νταβίας. Είναι τυποποιημένου σχήματος όλες, με μικρές πόρτες αντίθετες από τη θάλασσα, στενές πολεμίστριες στις άλλες πλευρές και πάντα οικόσημο.

Βάρδια, φρουρά, σκοπός, φρουρός, φύλαξ φυλακείον, - Κάνω β., φυλακήν έχω, φρουρώ.

Βαρδιάνος, φρουρός, φύλαξ, σκοπός. Εφημέριος, ηγούμενος.

Βαρδιόλα, σκοπιά, φυλακείον, φυλάκιον. – Β. εκλήθη και ο πολιτικός Σύλλογος Λομβάρδος.

Βίγλα, πύργος λιθόκτιστος εν περιόπτω θέσει, οπόθεν μετεδίδετο δια φανών την νύκτα η είδησις κινδύνου εισβολής πειατών, σκοπία, φρουρά, φυλακείον, φυλακή, φύλαξ.

ΒΙΓΚΛΑΤΟΡΙΑ ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΟΧΥΡΑ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

Η ανάγκη της πληροφόρησης από μεγάλες αποστάσεις και μάλιστα στρατιωτικών ειδήσεων οδήγησε από αρχαιότατες εποχές τους Έλληνες στη χρήση «φρυκτωρίων».

Φρυκτός σημαίνει δαυλός ή πυρσός φλεγόμενος, που οι φρυκτωροί άναβαν σε υψηλούς διαδοχικούς σταθμούς και μετέδιδαν ειδήσεις. Έτσι αναφέρει ο Αισχύλος (Αγαμ. 29 και 282) έφθασε η είδηση της πτώσης της Τροίας στην Κλυταιμνήστρα στο ανάκτορο των Μυκηνών.

Στα Βυζαντινά χρόνια οι φρυκτωρίες ονομάζονταν «καμινοβίγλια» το πρώτο συνθετικό της λέξης προέρχεται από την Ελληνική λέξη καμίνι, επειδή άνοιγαν λάκκο όπως ανοίγουν στα καμίνια, όπου τοποθετούσαν οι λεγόμενοι καμινάρηδες ή καμινάδες εύφλεκτοι ξυλεία, ξερά χόρτα και θάμνους (αφάνες, καλάμια κ.λ.π.) για ζωηρή φωτιά την νύκτα, ή βρεγμένα σανά και κοπριά βοοειδών (σβουινές) για έντονο καπνό την ημέρα. Το δεύτερο συνθετικό παράγεται από την λατινική λέξη vigil και vigilia που σημαίνει φυλακή, παρατηρητήριο, φρουρά. Έτσι η βίγλα = παρατηρητήριο, το ρήμα βιγλάρω και βιγλίζω = παρατηρώ, εποπτεύω από της βίγλας και το ουσιαστικό βιγλάτωρ ή βιγλάτορας = ο φύλαξ, ο σκοπιωρός εξ ου και βιγλατόρια.

Η «βίγλα» βρισκόταν σε δεσπόζουσα υψηλή θέση από την οποία είναι ορατή μεγάλη έκταση εδάφους, οι θέσεις αυτές ονομάζονταν «άκριες» και «ακριοτήρια», εξ ου και η ονομασία ακρίτες.

Σε ομαλό έδαφος, όπου περνούσαν δρόμοι αναπτύσσονταν οργανωμένες στρατιωτικές βίγλες με «έσω βίγλα» «έξω βίγλα» οι λεγόμενες «στάσεις» με μόνιμα χτιστά με ξερολίθι «στασίδια» για τους πολεμιστές ακρίτες καβαλλαρέους τους «βιγλάτορες». Το «εσωβίγλιον» με το «εξωβίγλιον» είχαν απόσταση «μη πλέον

λίθου βολής. («Περί παραδρομής πολέμου, λέγεται ότι τη συνεγραψε ο Νικηφόρος Φωκάς).

Το προσωπικό των καμινοβιγλίων εκλεγόταν μεταξύ των εκλεκτότερων ανδρών και μάλιστα με πρώτο μέτρο την ανδρεία, ήσαν άρχοντες, φεουδάρχες, τιμαριούχοι, ιδιοκτήτες γης. Οι βιγλάτορες είχαν συνήθως τροφή 15 ημερών (σύγκλινα, παξιμάδια και τυρί τουλουμίσιο καθώς και ασκούς (ασκία με νερό).

Η βίγλα αποτελείτο από τον διοικητή της βίγλας «Δομέστικος των τειχέων της βίγλας» τ' όνομα είναι λατινικής προέλευσης και έγινε Βυζαντινό αξίωμα («Δομέστικος των τειχέων Κωδιν 5,79, Δομέστικος της Τραπέζης Παχυμέρης Γ, 219 Α'). Απ' αυτό προέρχεται και το μανιάτικο επώνυμο στην Αλεπού του Κότρωνα της οικογένειας των Δεμεστιχιάνων.

Ο Δομέστικος δεν εγκατέλειπε την βίγλα ή την Τράπεζα, όπως αναφέρουν οι Βυζαντινοί ιστορικοί «μαχόταν στα οικία». («Περί παραδρομής πολέμου»).

Μπροστά από το τείχος της «έσω βίγλας» υπήρχε «ο λώζος» ειδική φωλιά για τα σκυλιά που αλυχτούσαν και προειδοποιούσαν σε τυχόν ερχομό των εχθρών, αυτά ήσαν μονίμως στο λώζο δεν μετακινούνταν παρά μονάχα εντός στρατοπέδου. Ο Δομέστικος με τους πεζούς πολεμιστές του, μάχονταν εναντιών των επιτιθέμενων εχθρών, με ρίψεις ακοντίων βελών (σαγιτών) και λίθων με τους λιθοβόλους ή καταπέλτες.

Υπήρχε και βοηθητικό προσωπικό οι καμινάδες, όπως προανέφερα, και άλλοι, όπως ο «λιθοβόλοι» που χειρίζονταν τις πολεμικές μηχανές, όλοι αυτοί στις ελεύθερες ώρες τους ασχολούνταν με την εξόρυξη κιώνων, κιονόκρανων, θωρακίων ακόμη και ορθογωνίων ογκολίθων (πλέχτουρα) που πουλούσαν για χτίσιμο ναών, πύργων, δημοσίων κτηρίων και τειχών των κάστρων, ίσως να εξήγαγαν κιόλας. Τα εναπομείναντα κομμάτια λίθων από τις λαξεύσεις τα μετέφεραν και ενίσχυαν τα πίσω τείχη της βίγλας, που ήσαν όλα χτίσιμο ξερολιθιάς και ήσαν έτοιμα να χρησιμοποιηθούν στους λιθοβόλους.

Η βίγλα είχε και υποδιοικητή τον «Δρουγγάριο της βίγλης των βαλλαρίων». Ο Δρουγγάριος της βίγλας όριζε σύμφωνα με τις διαταγές του Δομέστικου των «ημεροβίγλια» δηλαδή τα στασίδια

της ημέρας και όλα τα φυλάκια (μπαστούνες) ακόμη και τις βίγλες της νύκτας. Κατά το βραδάκι πήγαινε στο εξωβίγλιον και φώναζε:

«Άρχοντες, ετοιμασθήτε δειπνήσατε και δότε τροφήν τοις ίπποις». («Περί παραδρομής πολέμου»).

Κατά την νύκτα ο δρουγγάριος της βίγλας «εκέρτευεν» δηλαδή εκτελούσε έφοδο, για να βεβαιωθεί ότι είναι στις θέσεις τους, μια φορά εάν ο εχθρός ήταν μακριά και δύο φορές ή περισσότερες, εάν ο εχθρός ήταν πλησίον. Ο Δρουγγάριος με την εμπροσθοφυλακή τον λεγόμενο Δρούγγο ή Ρύγχος (Επιφάν. Ι 416 Β «δρούγγος, μυκτήρ είπουν ρύγχος καλείται») εξεστράτευε με καβαλλάριους, βαρέως οπλισμένους σκουτάτους και ελαφρούς τοξότες εναντίων των εχθρών, εγκαταλείποντας τα «στασίδια» μόνιμα παρατηρητήρια της «έξω βίγλας».

Οι Καβαλλάριοι οι λεγόμενοι «σκουτάτοι» ή «κατάφρακοι» ήσαν άρχοντες, σαν αξιωματικοί με γη δική τους, φορούσαν αλυσιδωτό θώρακα το «λωρίκον», περικεφαλαία «κασίς», εξ ου και το επώνυμο Κάσσης και Κασσίμης του Ακροταίναρου – περικνημίδες, ασπίδα το λεγόμενο «σκουτάριον», - εξ ου και το τοπωνύμιο Σκουτάρι της Μάνης – μακριά λόγχη «το κοντάριον» και κοντό σπαθί «σπαθίον».

Οι έφιπποι αυτοί ακρίτες που πάντοτε ήσαν λιγοστοί σηκώνονταν από τ' ακοίμητα στασίδια των να κυνηγήσουν πολυαριθμότερους εχθρούς ηρωποιήθηκαν, χιλιοτραγουδήθηκαν ως και η εκκλησία ακόμη σ' ένα τέτοιο στασίδι με περικεφάλαιον τοποθέτησε τον Χριστό, την Παναγία και τους Άγιους στο χώρισμα του ιερού βήματος δεξιά κι αριστερά της Ωραίας Πύλη και άλλων πυλών αντικαθιστώντας τα μαρμάρια πρωτοχριστιανικά σκαλιστά πανωθωράκια όπου υπήρχαν.

Οι ελαφροί τοξότες «οι καλοϊππάρatoi» ήσαν καβαλλάριοι οπλισμένοι με «τοξάριον» φέροντας στην φαρέτρα τις «σαγίτες». Αυτοί είναι οι περίφημοι «Χωσάριοι» που εισχωρούσαν στις περιοχές του εχθρού και μάζευαν πληροφορίες. (Εκεί έχει την ρίζα του το τοπωνύμιο Χωσιάριον της Μάνης). Είναι αυτοί που αργότερα δίδαξαν στη δύση την τέχνη του πολέμου και ονομάσθηκαν Ουσάροι στην Ρωσία κ.α.

Αυτοί χρησιμοποιούσαν την μυϊκή μαζί με την πνευματική δύναμη, είναι ο πόλεμος με κάθε λογής μέσον, όπως ενέδρα (χωσία)

παραπλάνηση, με την ενέδρα πετύχαιναν τον «κλασματισμό» του εχθρού δηλαδή τον κατακερματισμό του, αυτό είναι ο σημερινός ανορθόδοξος πόλεμος, από Λοκατζήδες, Πεζοναύτες κ.λ.π. Στις εξορμήσεις τους οι Χωσάριοι, χρησιμοποιούσαν και τα ειδικά γυμνασμένα σκυλιά τους.

Αυτός ο τρόπος επικοινωνίας, ονομάζονταν, φρουκτωρίες.

Φαίνεται πως από κείνη ακόμα την εποχή, έχουμε δίκτυα μετάδοσης πύρινων σημάτων μέσω σταθμών αναμετάδοσης σε βουνοκορφές, τα λεγόμενα φρουκτωρεία.

Στοιχεία για το γεγονός αυτό, αντλούμε από τον «Αγαμέμνων» του Αισχύλου, όπου περιγράφεται αναλυτικά, όλο το δίκτυο των φρουκτωρείων, μέσω του οποίου έφτασε το μήνυμα της πτώσης της Τροίας, από τα πράλια της Μ. Ασίας, στις Μυκήνες: Ίδα (Μ. Ασίας), Ερμαίο Λήμνου, Άθως, Μάκιστο (πρόκειται για το σημερινό Καντήλι Ευβοίας), Μεσσάπιο (της Στ. Ελλάδας, που βρίσκεται ανάμεσα στη λίμνη της Υλίκης και τον πορθμό του Ευρίπου), Κιθαιρώνας, Αιγίπλαγκτο Μεγαρίδας (πιθανότατα τα σημερινά Γεράνεια), Αραχναίο, παλάτι Μυκηνών.

Από το 1195 π.Χ., οι φρουκτωρίες αναπτύχθηκαν ακόμη παραπέρα με τις επινοήσεις του Παλαμήδη και του Σίνωνα. Τώρα πια δεν έχουμε μετάδοση σημάτων με απλό άναμα ή σβήσιμο της φωτιάς, αλλά έχει αναπτυχθεί σύστημα κωδίκων. Με αυτό το σύστημα, μεταφέρθηκε και η είδηση της πτώσης της Τροίας στις Μυκήνες.

Το μεγαλύτερο άλμα στις τηλεπικοινωνίες του αρχαιοελληνικού κόσμου, πραγματοποιήθηκε τον 4^ο π.Χ. αιώνα από τους Κλεοξένη και Δημόκλειτο, οι οποίοι ανακάλυψαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα τηλεπικοινωνίας μέσω των φρουκτωρίων, που τους κατατάσσει στους προδρόμους του σύγχρονου οπτικού τηλεγράφου και του κώδικα σημάτων Μόρς, που χρησιμοποιείται σήμερα στο πολεμικό ναυτικό.

Το σύστημα αυτό λειτουργούσε ως εξής:

Το αλφάβητο χωρίζεται σε 5 κατηγορίες (γραμμές), που η κάθε μία από αυτές, περιέχει 5 γράμματα (εξαιρείται η 5^η κατηγορία που έχει 4 γράμματα). Η κάθε κατηγορία, αντιπροσώπευε και μία ξεχωριστή πλάκα:

	1	2	3	4	5	Πλάκα
1	A	B	Γ	Δ	E	1 ^η
2	Z	H	Θ	I	K	2 ^η
3	Λ	M	N	Ξ	O	3 ^η
4	Π	P	Σ	T	Υ	4 ^η
5	Φ	X	Ψ	Ω		5 ^η

Πρώτα, ανάβονταν εκατέρωθεν δύο αναγνωριστικοί πυρσοί, για να ετοιμασθεί ο δέκτης και να καταλάβει ο πομπός, ότι ο δέκτης είναι έτοιμος να λάβει το μήνυμα.

Μετά, έσβηναν αυτοί οι πυρσοί και άρχιζε η διαδικασία της μετάδοσης του μηνύματος. Το σήμα χωρίζονταν σε δύο μέρη: Το αριστερό και το δεξί.

Στο ένα (αριστερό), άναβαν τόσους πυρσοούς, όσους χρειάζονταν για να υποδείξουν τον αριθμό της πλάκας (π.χ. δύο πυρσοί, συνεπώς 2^η πλάκα).

Στο άλλο (δεξιό), άναβαν τους πυρσοούς που υπέδειχναν τον αριθμό του γράμματος της πλάκας (π.χ. τέσσερις πυρσοί, συνεπώς το 4^ο γράμμα). Το 4^ο γράμμα της 2^{ης} πλάκας, είναι το I. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούσαν να μεταδίδουν οποιοδήποτε μήνυμα. Στα φρυκτωρεία, υπήρχαν ειδικά κατασκευασμένες διόπτρες, για να ξεχωρίζουν το αριστερό από το δεξιό τμήμα του μηνύματος.

Σημαντική επίσης ανακάλυψη, ήταν το σύστημα του υδραυλικού τηλέγραφου, που επινοήθηκε το 362 π.Χ. από τον Αινεία τον Τακτικό. Αυτό, στηρίζονταν στην εξής βασική αρχή: Οι δυο ανταποκριτές, ανοίγοντας και κλείνοντας ταυτόχρονα τα στόμια αγγείων του ίδιου μεγέθους και με την ίδια στάθμη ύδατος, μπορούσαν από τη στάθμη του νερού, να μεταφέρουν –ο ένας στον άλλο- πολύτιμες αριθμητικές πληροφορίες, με βάση έναν προκαθορισμένο κώδικα και κλίμακα. Το σύνθημα του ταυτόχρονου ανοίγματος και κλεισίματος των κρουών που υπήρχαν στη βάση των αγγείων, δίνονταν πάλι με τις πυρές. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούσαν να μεταδοθούν αξιόπιστες αριθμητικές πληροφορίες (π.χ. αριθμός στρατιωτών ή πλοίων του εχθρού).

Αξίζει επίσης να σημειωθεί, ότι –σύμφωνα με τις έρευνες του δρα Κ. Θεοφάνη Μανιά- πολλές θέσεις των ιερών των πόλεων και των μνημείων της αρχαίας Ελλάδας, δεν ήταν τυχαίες, αλλά καθορισμένες με βάση γεωμετρικές και αστρονομικές μετρήσεις. Βέβαια, οι θέσεις των πόλεων καθορίζονταν και από λόγους οικονομικούς, στρατηγικούς και φυσικογεωγραφικούς. Και αυτές όμως μαζί με τα ιερά, δημιούργησαν σύνολα ανά τρία, που συνδεόμενα με νοητές γραμμές, σχημάτιζαν ισοσκελή τρίγωνα, τα οποία με τη σειρά τους ανήκαν σε ευρύτερης έκτασης κανονικά πολύγωνα.

Το σύστημα των φρουκτωριών, εφαρμόστηκε και στην Κίνα, όπου ανά μήκος του Σινικού τείχους, υπήρχαν φρουκτωρεία (βίγλες) για τη μεταφορά μνηυμάτων, κυρίως συναγερμού.

Κατά τους Βυζαντινούς και τους νέους χρόνους, η φρουκτωρία εξακολουθεί να αποτελεί το βασικότερο μέσο τηλεπικοινωνίας. Τα φρουκτωρεία, ονομάζονται τώρα βίγλες και οι άνθρωποι που τις επανδρώνουν, βιγλάτορες.

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η βίγλα χρησιμοποιήθηκε από τους πειρατές, που λυμαίνονταν το Αιγαίο. Τα πειρατικά πλοία, παραδοκούσαν σε κάποιους από τους αμέτρητους κρυφούς όρμους των πολυάριθμων νησιών του Αιγαίου. Μόλις ο βιγλάτορας έστελνε το μήνυμα, εφορμούσαν στη λεία τους και έκαναν ρεσάλτο. Οι βίγλες όμως, υπηρέτησαν και αντίθετους σκοπούς.

Ο Γάλλος περιηγητής Guillet, μας περιγράφει τις βίγλες των Αθηναίων, που διατηρούσαν για τον φόβο των πειρατών που λυμαίνονταν ανεξέλεγκτα το Σαρωνικό και οι οποίοι δεν δίσταζαν πολλές φορές, να ανεβαίνουν και στα βουνά, κυνηγώντας τους δύστυχους και ανυπεράσπιστους κατοίκους της Αττικής:

«Πάνω σ'έναν απόκρημνο βράχο της Πειραιϊκής ακτής, υπάρχει παλαιός πύργος ή φανός. Οι Αθηναίοι τον ονομάζουν Πύργο και οι Ιταλοί Torre del fuoco. Οι μόνοι κάτοικοι του Πειραιά, είναι δυο φτωχοί Έλληνες φύλακες του πύργου που έχουν τοποθετηθεί εκεί για να επισημαίνουν την εμφάνιση πειρατών. Την ημέρα υψώνουν μικρή σημαία, όταν διακρίνουν πλοίο και το βράδυ ανάβουν φωτιά. Αυτή η φωτιά καίει όλη τη νύχτα. Στην ακτή, ανά λεύγα υπάρχει παρόμοιος πύργος που τον φρουρούν δύο φύλακες. Όποιος ανακαλύψει πειρατικό πλοίο, ρίχνει αναμμένα δαυλιά από τον πύργο για να ειδοποιήσει τους γειτονικούς βιγλάτορες, κι αυτοί το

ίδιο. Μόλις δοθεί αυτό το σύνθημα, όλοι οι κάτοικοι της περιοχής τρέχουν στα όπλα και η είδηση μεταδίδεται από στόμα σε στόμα ώσπου να μάθουν ποιος πύργος έδωσε πρώτος το μήνυμα για να σπεύσουν σ' αυτό το σημείο. Αν δεν εμφανιστεί πλοίο, η φωτιά καίει κανονικά για να βλέπουν οι κουρσάροι πως η ακτή φρουρείται καλά».

Η αφή των πυρών που καθιέρωσε η Ο.Ε.Σ.Ε. (Ομοσπονδία Εκδρομικών Σωματείων Ελλάδας), αποτελεί τη συμβολικά αναβίωση των αρχαίων φρυκτωρίων και των μεσαιωνικών βιγλών, που ήταν τα κύρια μέσα τηλεπικοινωνίας εκείνων των εποχών, πριν ακόμα η εξέλιξη της τεχνολογίας φέρει στο προσκήνιο, τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα. Πρόκειται για μια ευγενική προσπάθεια, μέσα από την οποία, μεταδίδονται μηνύματα επίκαιρα για τον σύγχρονο άνθρωπο, όπως η Ειρήνη, η προστασία του περιβάλλοντος κ.λ.π.

Φρούριο, καστέλια, πύργοι (βαρδιόλες, κούλες), φρούρηση)

- **Φρούριο**: Το Φρούριο που βρίσκεται στον υψηλότερο λόφο της πόλης, είναι περικυκλωμένο από τείχη. Δεσπόζει στην πόλη και την πεδιάδα και κατέχει την ίδια θέση που άλλοτε κατείχε η

ακροπολη Ψωφίς. Μάλιστα η παλαιότερη ονομασία της ήταν Άγιος Στέφανος και αργότερα ήταν οχύρωμά της με το όνομα Άγιος Μάρκος.

Η ανέγερση/δημιουργία του ανάγεται στο Μεσαίωνα. Ο Χιώτης ισχυρίζεται ότι τα τείχη που γκρεμίστηκαν από το σεισμό του 1514 είχαν χτιστεί την εποχή των Τόκκων, οι οποίοι περιχαράκωσαν την ακρόπολη πριν την εισβολή των Τούρκων στη Ζάκυνθο την εποχή του Αμουράτ του β'. Το Φρούριο αυτό, αφότου το νησί καταλήφθηκε από τους Τούρκους το 1479 μετά την κρυφή αναχώρηση του Λεονάρδου Γ' Τόκκου, κατεδαφίσθηκε ύστερα από συνθήκη μεταξύ Τούρκων και Βενετών που όριζε η Ζάκυνθος να παραχωρηθεί στους τελευταίους. Επιπλέον υπήρχε όρος να μη μπορούν οι Βενετοί να αναγείρουν τα τείχη του φρουρίου.

Μόνο όταν ο τουρκικός στόλος που έπλεε στη Ναύπακτο πέρασε από τη Ζάκυνθο, οι Ζακύνθιοι επειδή ήταν από όλες τις πλευρές εκτεθειμένοι κι επειδή φοβήθηκαν τον εχθρό, τον οποίο και ανέμεναν από μέρα σε μέρα, άρχισαν όλοι ακόμα και τα γυναικόπαιδα να κατασκευάζουν από την αρχή πρόχειρα τα τείχη με πέτρες και λάσπη, που όμως κατέρρευσαν σύντομα λόγω βροχής.

Αργότερα, η Βενετική Πολιτεία τα ανέγειρε καθώς πραχώρησε 1.000 τοννέσια για την επισκευή των τειχών, που καταστράφηκαν από το σεισμό του 1514. Επιπρόσθετα, τα τείχη ανοικοδομήθηκαν την εποχή του Προβλεπτού Ιω Μαριπέτρου, όταν η «αρχαία ακρόπολη Ψωφίς περιορίστηκε μέσα στο μοναδικό τώρα οχύρωμα του Αγίου Μάρκου». Τότε κατασκευάστηκε μεγάλη έπαλξη με σειρά από κανόνια πάνω στην οποία υψωνόταν μεγάλη πύλη στην οποία βρισκόταν το κουδούνι μέσω του οποίου δινόταν το σήμα των συνεδριάσεων του Δικαστηρίου και το οποίο χρησίμευε και σαν ρολόι ολόκληρης της πόλεως και της γύρω περιοχής.

Βορειοδυτικά του οχυρώματος του Αγίου Μάρκου υπήρχε μεγάλος προμαχώνας με επάλξεις που περικύκλωνε και προστάτευε την πόλη. Σ' αυτόν υπήρχαν στρατώνες, οπλοθήκες, πυριταποθήκες και όλα όσα χρειαζόνταν στον πόλεμο όπως επίσης τα σπίτια των προβλεπτών και των Συμβούλων, τα δημόσια αρχεία, τα μέγαρα των ευγενών και διάφοροι ναοί.

Στη διάρκεια των ετών 1554, 1591 οι σεισμοί κατέστρεψαν τα τείχη του φρουρίου ενώ το 1645 η Βενετία έστειλε στη Ζάκυνθο το γεροϋσιαστή Ι. Γριμάνη ως Ινκουίζιτορα, μαζί με τον πολέμαρχο Gildas και μηχανικούς και κατασκεύασαν τις τρεις πύλες του οχυρώματος (revelino) και πολύ σημαντικές επάλξεις. Προνόησαν

μάλιστα και για 25 πηγές και δεξαμενές μέσα στο φρούριο. Τα τείχη επισκευάστηκαν το 1647, το 1664, οπότε η Κοινότητα διέθεσε ποσόν 1500 δουκάτα για το σκοπό αυτό, καθώς και το 1810.

Μετά το σεισμό του 1840που προξένησε μεγάλες ζημιές στο φρούριο, η Γερουσία ζήτησε να επισκευασθούν προκειμένου αργότερα να αποζημιωθούν οι ιδιοκτήτες.

Στις 26 Ιουνίου του 1854 ο Τοποτηρητής Ζακύνθου διαβίβασε στον τότε Έπαρχο έγγραφο, με το οποίο δίνονταν πληροφορίες σχετικά με τα δημόσια κτήματα στους πρόποδες του φρουρίου.

Η αναχώρηση των Άγγλων υπήρξε ο πρόδρομος της καταστροφής του φρουρίου. Όλα τα κτίρια που σώζονταν κατέρρευσαν λίγο-λίγο εκτός από ένα το οποίο αφού επισκευάσθηκε έγινε το 1884 φυλακή που άρχισε να λειτουργεί το 1902 αλλά μετά από λίγο καιρό κατέρρευσε κι αυτό. Επίσης κατέρρευσαν και οι ναοί με εξαίρεση μια πλευρά του ναού του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

Το 1897 τέθηκε το ζήτημα, ότι μέσα στο φρούριο υπήρξε θαμμένος θησαυρός. Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν δεν έφεραν τίποτα στο φως.

Από τις 15 Απριλίου 1929 το φρούριο και η περιοχή που κάλυπτε κηρύχθηκαν με προεδρικό διάταγμα διατηρητέα ως μεσαιωνικό μνημείο, ενώ με υπουργική διαταγή του ίδιου έτους παραχωρήθηκε έκταση 50 περίπου στρεμμάτων για αναδάσωση. Το εσωτερικό του φρουρίου φυτεύθηκε με δέντρα επί δημαρχίας Δημ. Σαμπατακάκη το 1952.

Οι συχνές επιδρομές των βαρβάρων και πειρατών, ανάγκασαν του κατοίκους του νησιού στα μεν ψηλότερα κυρίως μέρη απ'όπου η θάλασσα ήταν ορατή και θα μπορούσαν έτσι να ειδοποιούν τους κατοίκους μόλις εμφανίζονταν πειρατικά πλοία να στήσουν σκοπιές στις δε παραλίες (μικρά) κάστρα. Έτσι, εκτός από το Φρούριο της πόλης, υπήρχαν κάστρα στο Ξηροκάστελλο, στο Νταβία, στην είσοδο του λιμανιού κοντά στο ναό του Αγίου Νικολάου, στις Σγούρνες, στην Πικριδιώτισσα, στον όρμο του Κερίου, στο Κρυόνερο, στο στόμιο της χαράδρας μεταξύ των βουνών Ρέτση και Μεγάλο Βουνό, κ.α.

Πύργοι (μερικοί από τους οποίους ονομάζονται βαρδιόλες) είχαν ιδρυθεί στις μονές Αγίας Τριάδος, στο Ξηροκάστελλο, Προδρόμου,

Αγίου Γεωργίου Κρημνών, Αναφωνήτριας, στο Κρουονέρι, στην Ψαρού, στα ακρωτήρια Άγιος Σώστης, στα νησάκια Πελούζο και Μαραθονήσι, στον όρμο Αγίου Κωνσταντίνου, κ.α.

- **Φρούρηση**: Η φρούρηση της Ζακύνθου γινόταν από στρατιώτες των χωρών που κάθε φορά κατείχαν το νησί. Κατά τη Βενετοκρατία η φρουρά της Ζακύνθου περιελάμβανε Έλληνες και ορισμένους Λατίνους και ήταν διαιρεμένη σε πεζικό και ιππικό, απαρτίζοντας λόχους και τάγμα. Οι στρατιώτες που αποτελούσαν τα δύο σώματα του στρατού δηλαδή το πεζικό και το ιππικό αφού παραμέλησαν τα στρατιωτικά τους καθήκοντα, επιδόθηκαν στη γεωργία κι έτσι η φρούρηση ανατέθηκε σε Δαλματούς κι Ιταλούς.

Το 16^ο αιώνα είχε σχηματισθεί στη Ζάκυνθο λόχος από Έλληνες στρατιώτες υπό τη διοίκηση του Δημ. Παλαιολόγου και Εμμ. Μονδίνου. Το 1576 ο τακτικός στρατός αποτελείτο από δύο λόχους 500 κι 600 ανδρών αντίστοιχα, από 25 στρατιώτες κι από ένα λόχο Ελλήνων αποτελούμενο από 40 άνδρες. Επιπρόσθετα, φρουρούσαν κατάλληλα τα σύνορα και α παράλια από τους πολιτοφύλακες, οι οποίοι χάρη στη στρατιωτική τους οργάνωση ενίσχυαν το στρατό σε περίπτωση επιδρομής. Στη διάρκεια της Ρωσικής κατοχής εστάλθηκαν στη Ζάκυνθο 41 Αλβανοί στρατιώτες με λοχαγό τον Δράκο Γρίβα και Διοικητή το συνταγματάρχη του ρωσικού στρατού Ε. Παπαδόπουλο προκειμένου να ενισχύσουν τη φρούρηση. Ο τελευταίος συνέταξε στρατιωτικό κανονισμό που εκτός των άλλων είχε ως αποτέλεσμα να σχηματισθούν λόχοι από Έλληνες πρόσφυγες, κλέφτες κι αρματωλούς, Ιταλούς, Σλάβους και ντόπιους. Σχηματίσθηκε επίσης Σύνταγμα με την ονομασία «Ζακύνθιον ομόσπονδον σύνταγμα».

Η στρατιωτική αυτή οργάνωση σταμάτησε όταν κατέλαβαν την Επτάνησο οι Γάλλοι και τα ελληνικά τάγματα διαλύθηκαν αλλά ο Γάλλος Διοικητής κάλεσε όσους ήθελαν να υπηρετήσουν κι έτσι σχηματίσθηκε στρατιωτικό σώμα το Αλβανικό Σύνταγμα [Regiment Albanais]. Ο Ναπολέων όμως, εξαιτίας της δυσπιστίας του διέταξε τη μετακίνηση του Συντάγματος αυτού στην Ιταλία. Όταν οι Άγγλοι κατέλαβαν τα Επτάνησα ανασυνκρότησαν τα ελληνικά σώματα, ενώ το Σύνταγμα που είχε οργανωθεί κι αποτελείτο από 1000 άνδρες ονομάστηκε: «Πρώτον σύνταγμα του ελαφρού ελληνικού πεζικού του δουκός τη Υόρκης». Οι άνδρες που το απάρτιζαν φορούσαν φουστανέλλα, κόκκινο αμπέχονο και περικεφαλαία, την οποία στη συνέχεια διατήρησε ο Θ. Κολοκοτρώνης.

Με το πέρασμα του χρόνου τα ελληνικά αυτά σώματα διαλύθηκαν και οι άνδρες τους κινητοποιήθηκαν κι αγωνίσθηκαν για την ελευθερία της πατρίδας.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ

α) Η διοίκηση των κτήσεων

Η πολιτική εξέλιξη της Βενετίας υπήρξε καθαρά εμπειρική κι πολύ αργά έγινε αισθητή η ανάγκη να λάβει το πολίτευμα κάποια θεωρητική θεμελίωση. Ένα σύνολο εθίμων και παραδεκτών κανόνων, που καθιερώθηκαν με το πέρασμα του χρόνου, καθόριζε τη λειτουργία της δημόσιας ζωής, πράγμα που καθιστούσε πολύ δύσκολη κάθε απότομη αλλαγή της. Τη Βενετική Δημοκρατία κυβερνούσε μια κλειστή τάξη ευγενών εμπόρων, μια αριστοκρατία, η οποία παρ'όλες τις ατέλειές της κατόρθωνε να διατηρεί την κρατική μηχανή και το πολιτειακό σύστημα σε ικανό βαθμό αποδοτικότητας.

Εμπειρική μορφή είχε και ο σύστημα της διοικήσεως των βενετοκρατούμενων ελληνικών χωρών, από την πρώτη καταβολή του ως την πιο ώριμη διαμόρφωσή του. Το βενετικό αποικιακό κράτος δημιουργήθηκε από εμπόρους που είχαν ανάγκη απλώς και μόνο ν'αποκτήσουν σταθμούς και καταφύγια, όταν ταξίδευαν στις μακρινές θάλασσες της Ανατολικής Μεσογείου. Ούτε η απόκτηση εδαφών ούτε ο προσεταιρισμός πληθυσμών συγκίνησε ποτέ τη Βενετία. Για το λόγο αυτό, όταν οι ιστορικές συνθήκες την ανάγκασαν να περιλάβει στους κόλπους της εκτεταμένες περιοχές, βρέθηκε απροετοίμαστη για ν'αντιμετωπίσει την κατάσταση, ο επεκτατισμός της δεν είχε ιδεολογικό υπόβαθρο.

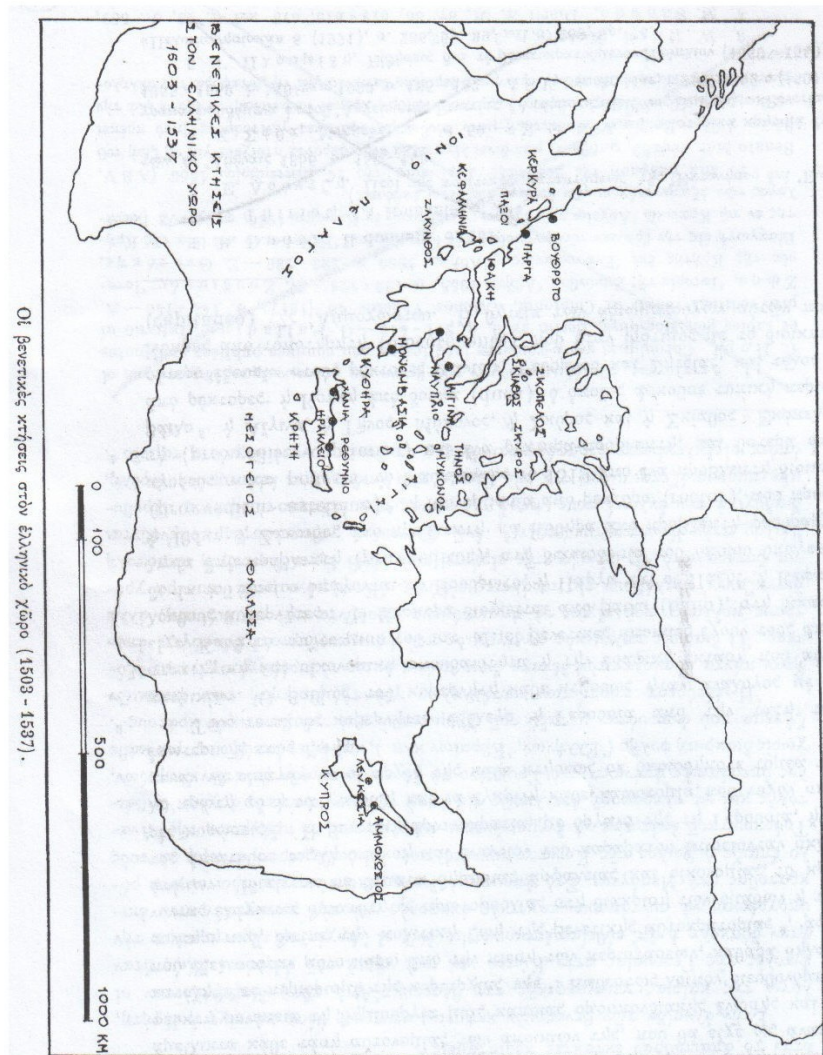
Για τους Βενετούς σημασία αποκλειστική, μπορούμε να πούμε, είχε η σταθερή κατοχή της αποικίας, που θα επέτρεπε την απρόσκοπτη λειτουργία των συγκοινωνιών και τον ανεφοδιασμό των ναυτικών και εμπόρων. Η κύρια λοιπόν φροντίδα του κράτους στράφηκε στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων αυτών, στην καλή δηλαδή στρατιωτική οργάνωση κάθε τόπου (βασικά της άμυνάς του) και στην ύπαρξη ενός ισχυρού τοπικού οργάνου, που να μπορεί να παίρνει γρήγορες και υπεύθυνες αποφάσεις. Με τον τρόπο αυτό παραδόθηκαν στους τοπικούς κυβερνήτες τόσο η πολιτική, όσο και η στρατιωτική εξουσία. Μόνο στην Κρήτη πραγματοποιήθηκε διαχωρισμός των εξουσιών στην ανώτατη διοικητική βαθμίδα, οι οποίες όμως μπορούσαν να συνενωθούν σε καιρό πολέμου στο πρόσωπο του Δούκα, όπως συνέβηκε πολλές φορές και στη μητρόπολη. Ο συγκεντρωτισμός όμως αυτός δεν χαρακτηρίσει μόνο τις αποικίες, αντανακλά σε τελευταία ανάλυση την πυραμιδοειδή διάρθρωση που έχει όλη η βενετική

αυτοκρατορία, στην κεφαλή της οποίας βρίσκεται η Γερουσία, που χειρίζεται και ελέγχει και τις πολιτικές και τις στρατιωτικές υποθέσεις. Τους τοπικούς κυβερνήτες πλαισίωναν τρεις κυρίως κατηγορίες διοικητικών υπαλλήλων: οι οικονομικού, που εισέπρατταν τους φόρους και κρατούσαν τα ταμειακά βιβλία, οι τεχνικοί, που επέβλεπαν τα εκτελούμενα οχυρωτικά ή άλλα έργα, και οι γραμματείς (ή γραφείς). Όλοι τους ήταν απ'ευθείας εξαρτημένοι από τον κυβερνήτη και δεν μπόρεσαν ποτέ να δημιουργήσουν ιδιαίτερη τάξη. Εξάλλου οι υπάλληλοι συνήθως άλλαζαν, μόλις έληγε η θητεία κάθε κυβερνήτη, και δεν υπήρχαν περιθώρια για το σχηματισμό ανεξάρτητης γραφειοκρατίας.

ΑΝΩΤΑΤΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΙΚΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ
Γενικός προβλεπτής της θάλασσας

Κέρκυρα	Κρήτη	Κύπρος
<p>βάιλος + δ/της προβλεπτής + 3 φρούραρχοι</p> <p>Πάργα δ/της Βουθρωτό φρούραρχος Παξοί</p> <p>Κεφαλληνία προβλεπτής + φρούραρχος + διοικητής</p> <p>Ιθάκη</p> <p>Ζάκυνθος προβλεπτής + διοικητής</p> <p>Κύθηρα προβλεπτής + 3 διοικητές</p>	<p>Χάνδακας Δούκας + γεν. δ/της</p> <p>Χανιά Ρέθυμνο Σητεία Σφακιά φρούραρχοι προβλεπτής Σητείας Αποκόρωνα Παλαιοκάστρου Κισάμου Σούδας Σελίνου Αγ. Νικήτα</p> <p>Μονεμβασία ρέκτορας + φρούραρχος</p> <p>Ναύπλιο (-1519) προβλεπτής (ρέκτορας) δ/της, (1519-) βάιλος + 4 φρούραρχοι</p> <p>Αίγινα ρέκτορας</p> <p>Τήνος Μύκονος ρέκτορας – φρούραρχος</p> <p>Σκύρος ρέκτορας</p> <p>Σκιάθος – Σκόπελος ρέκτορας - φρούραρχος</p>	<p>Τοποτηρητής + δ/της Αμμοχώστου</p> <p>φρούραρχος διοικητές έπαρχοι Αμμοχώστου Πάφου Πεντάγίας Κερύνειας Αυδήμου Σαλαμίνος Μαζωτού Λεμεσού Χρυσοχού Καρπασίας</p>

Όλα τα διοικητικά όργανα, που υπηρετούσαν στην απέραντη και κατεσπαρμένη στη Μεσόγειο αυτοκρατορία, ήταν στενά εξαρτημένα από το

κέντρο. Ο Βενετός αξιωματούχος που διοριζόταν στην υπερπόντια κτήση παρέμενε πάντα άμεσα δεμένος με τη μητρόπολη, από την οποία έπαιρνε διαταγές που ρύθμιζαν ως την κάθε λεπτομέρεια τις

πράξεις του, και σ'αυτήν έδινε λόγο με τακτικές αναφορές. Η Γαληνότατη Δημοκρατία καταπολέμησε αμείλικτα κάθε τάση αυτονομία των αποικιών της, που θα είχε ως αναπόφευκτη συνέπεια τη δημιουργία μιας κάποιας ομοσπονδιακής ένωσης και θα κατέληγε σε περιορισμό της κυριαρχίας της. Καθεστώς λοιπόν διευθυνόμενο, που εξελισσόταν μόνο κάτω από την πίεση των περιστάσεων, καθαρά δηλαδή συντηρητικό, διείπε την πολιτική ζωή της βενετικής αυτοκρατορίας, αφήνοντας ελάχιστες δυνατότητες πρωτοβουλίας στη διάκριση των ομάδων ή των ατόμων. Ιδιαίτερα σε θέματα δημόσιας ασφαλείας και οικονομίας, το κράτος απαιτούσε τυφλή υπακοή και εναντίον του παραβάτου επισείονταν σκληρές κυρώσεις. Η βενετική αριστοκρατία, με όργανό της τη Γερουσία, ήθελε πρώτη αυτή να γνωρίζει και να εγκρίνει κάθε καινοτομία, που τυχόν σκόπευαν να εισαγάγουν οι αρχές της κάθε κτήσεως σε οποιοδήποτε τομέα της εσωτερικής τους ζωής.

Τους τοπικούς κυβερνήτες εξέλεγε η Γερουσία από την τάξη των πατρικίων. Ο βαθμός του κυβερνήτη κάθε κτήσεων ήταν ανάλογος με τη στρατηγική και οικονομική σπουδαιότητα ή την εδαφική έκταση που αυτή είχε. Κατά το πρώτο μισό του 15^{του} αι. οι βενετικές αποικίες έχουν τους ακόλουθους κυβερνήτες: Η Κέρκυρα διοικείται από βάιλο (bailo), στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονται το Βουθρωτό, η Πάργα και οι Παξοί, η Κεφαλληνία από προβλεπτή (pronveditor), στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται η Ιθάκη, η Ζάκυνθος από προβλεπτή, τα Κύθηρα από προβλεπτή-φρούραρχο (pronveditor-castellano) ή Μονεμβασία από ρέκτορα (rector), που προσαγορεύεται και podesta, το Ναύπλιο ως το 1519 από ένα προβλεπτή-διοικητή (pronveditor-capitano) και ένα ρέκτορα- προβλεπτή, και ύστερα από βάιλο η Αίγινα, η Τήνος-Μύκονος, η Σκύρος και η Σκιάθος-Σκόπελος από ρέκτορες η Κρήτη από δούκα (duca), ο οποίος ασκούσε τυπική περισσότερο εξουσία στους ρέκτορες Χανίων, Ρεθύμνου και Σητείας, και τέλος η Κύπρος από τοποτηρητή (luocotenente), που ήταν ισότιμος με το διοικητή (capitano) της Αμμοχώστου. Η θητεία των αξιωματούχων αυτών ποίκιλε από τα δύο χρόνια, που ήταν η συνηθισμένη διάρκεια, ως τα τέσσερα, όταν το απαιτούσαν έκτακτες περιστάσεις.

Στην αλυσίδα των βενετικών κτήσεων κεντρική θέση κατείχε η Κρήτη, λόγω της καίριας γεωγραφικής της θέσεως. Από αυτή διαβιβάζονταν οι εντολές της Γερουσίας στην Κύπρο και στα νησιά του Αιγαίου, ιδίως όταν ήταν δύσκολη η απ'ευθείας επικοινωνία,

ενώ οι Αρχές της είχαν συνάμα την υποχρέωση να συντάσσουν τακτικές αναφορές για την κατάσταση που επικρατούσε στη Μεσόγειο. Στο αποικιακό διοικητικό σύστημα πρωτεύοντα ρόλο έπαιζε ο βάιλος της Κωνσταντινουπόλεως. Η καθημερινή επαφή με τους Τούρκους του επέτρεπε να ενημερώνεται συνεχώς για τα πράγματα της Ανατολής και να πληροφορεί ανελλιπώς τις κατά τόπους βενετικές αρχές. Ο βάιλος υπεράσπιζε απέναντι στο Σουλτάνο τα δικαιώματα των βενετών υπηκόων, χωρίς διάκριση φυλής (Ελλήνων, Εβραίων, κ.λ.π.), και ήταν υπεύθυνος για κάθε ζήτημα που αναφερόταν μεταξύ του οθωμανικού και βενετικού κράτους.

Η εξεύρεση προσώπων κατάλληλων για τη διοίκηση των αποικιών ήταν πάντα δύσκολη, τον δέκατο έκτο αιώνα όμως το πρόβλημα γίνεται οξύτερο. Ο διαρκής πολεμικός συναγερμός που επικρατούσε στη Μεσόγειο απέτρεπε πολλούς, που είχαν τα απαιτούμενα προσόντα και τη διάθεση, αλλά δίσταζαν ν'αναλάβουν τις τεράστιες ευθύνες. Έτσι, μόνο μετά τέσσερα χρόνια ύστερα από τη σύναψη της ειρήνης του 1503 έγινε δυνατή η αποστολή βαίλου στην Κωνσταντινούπολη, ενώ βλέπουμε γερουσιαστές ν'αρνούνται διαδοχικά την εκλογή τους, παρά τις ποινές που επέσειε το κράτος. Προθυμία παρουσιάζεται μόνο για τις θέσεις που υπόσχονται οικονομικά οφέλη, οπότε οι εκλεγέντες προσφέρονται ακόμη να δανείσουν το δημόσιο ταμείο.

Η εξουσία των τοπικών κυβερνητών δεν ήταν απόλυτη. Περιοριζόταν πρώτα-πρώτα από τους συμβούλους, συνήθως δύο, που τους περιστοίχιζαν (αυτοί μαζί με τον κυβερνήτη αποτελούν το λεγόμενο *reggimento*) και τα Συμβούλια των ευγενών ή των φεουδαρχών της αποικίας. Πάνω απ'όλα όμως οι πράξεις τους περιστέλλονταν από την ίδια τη μητρόπολη. Τις σχέσεις κέντρου και κτήσεων, ως και τα μερικότερα ζητήματα της εσωτερικής διοικήσεως, καθόριζαν οι εντολές (*commissiones*) που η βενετική Γερουσία ενεχείριζε σε κάθε κυβερνήτη, που έφευγε για την έδρα του, και οι κεφαλαιώδεις τοπικές διατάξεις (*caritula*). Την παραχώρηση και διατύπωση των διατάξεων αυτών, που καθιέρωναν μία μορφή αυτοδιοικήσεως, προκαλούσαν οι ίδιοι οι κάτοικοι με αίτησή τους, την οποία ειδικά εξουσιοδοτημένη πρεσβεία (*ambasceria*) υπέβαλλε στη Γερουσία.

Οι εντολές, τις οποίες παίρνει ο Βενετός αξιωματούχος που φεύγει για τη θέση του, είναι πάντοτε αυστηρές. Οφείλει να περιφρουρήσει τα συμφέροντα του δημοσίου, να σεβασθεί τα

προνόμια και τα έθιμα των γηγενών και ν'απονέμει σύμφωνα με τους νόμους τη δικαιοσύνη. Ιδιαίτερα επιμένει η μητρόπολη να μην αποσπώνται με διάφορες προφάσεις χρήματα από τους κατοίκους, καθορίζοντας συγχρόνως λεπτομερώς τα δικαιώματα (τα τέλη) για κάθε πράξη της Γραμματείας, καθώς και τα δώρα που δικαιούνται να παίρνουν οι υπάλληλοι από την κοινότητα. Έτσι, το Σεπτέμβριο του έτους 1519 η Γερουσία καλεί το ταμείο του Χάνδακα να διαχειρίζεται με πνεύμα οικονομίας τα χρήματα των κληροδοτημάτων, επιβάλλει τη φύλαξη των εισπράξεων του δημοσίου σε χρηματοκιβώτιο, το ένα κλειδί του οποίου θα κρατεί ο δούκας και το άλλο ο στρατιωτικό διοικητής, προστάζει του ρέκτορες Χανιών, Ρεθύμνου και Σητείας, ν'αποστέλλουν τακτικά τις εισφορές τους στο Χάνδακα για τις στρατιωτικές ανάγκες του νησιού, και καθορίζει τις αμοιβές των αξιωματούχων όταν εξέρχονται σε περιοδεία. Ο δούκας, ο γενικός στρατιωτικός διοικητής και οι ρέκτορες δικαιούνται να επιθεωρούν μόνο μία φορά το χρόνο την περιοχή της δικαιοδοσίας τους, ο γενικός στρατιωτικός διοικητής δεν μπορεί να παραμείνει εκτός έδρας πάνω από δύο μήνες και να ξοδεύει περισσότερα από τρία δουκάτα την ημέρα, ενώ οι ρέκτορες κατά τη διάρκεια της περιοδείας τους έχουν ημερήσια αποζημίωση δύο δουκάτα.

Δυστυχώς όμως η πραγματικότητα, την οποία αντιμετώπιζαν καθημερινά οι κάτοικοι των αποικιών, δεν αντικατόπτριζε τις καλές προθέσεις της μητροπόλεως. Συνεχής ήταν τα παράπονα του πληθυσμού για τις αδικίες των υπαλλήλων και όσο η κτήση ήταν απομακρυσμένη από το κέντρο, τόσο οι τοπικές αρχές συμπεριφέρονται αυθαίρετα. Αυτό παρατηρείται ιδιαίτερα στα απομονωμένα νησιά του Αιγαίου, Αίγινα, Τήνο, Μύκονο και Β. Σποράδες, όπου ήταν αισθητή η έλλειψη κρατικής εποπτείας. Οι κυριότερες κατηγορίες των υπηκόων είναι οι εξής:

α) Ότι οι κυβερνήτες ασχολούνται με το εμπόριο κατά τη διάρκεια της θητείας του, πράγμα που απαγορεύεται, και μονοπωλούν τα προϊόντα, διαμορφώνοντας κατά το συμφέρον τους τις τιμές. Αυτά καταγγέλλουν οι κάτοικοι της Τήνου, των Β. Σποράδων, των Κυθήρων και της Μονεμβασιάς.

β) Ότι δεν γίνονται σεβαστά τα κατοχυρωμένα προνόμια της κοινότητας. Τη διαμαρτυρία αυτή υποβάλλουν οι Κερκυραίοι, οι Σκυριανοί και οι Αιγινήτες.

γ) Ότι οι αξιωματούχοι πλουτίζουν σε βάρος του λαού, χρησιμοποιώντας διάφορους εκβιασμούς, όπως αναφέρουν οι κάτοικοι της Κέρκυρας και της Ζακύνθου.

δ) Ότι εκτελέστηκαν άτομα χωρίς δίκη. Αυτή η βαριά κατηγορία διατυπώθηκε εναντίον του διοικητή της Αμμοχώστου Βαρθολομαίου da Mosto, ο οποίος συγχρόνως υποχρέωνε τους χωρικούς να εργάζονται χωρίς αποζημίωση στα κτήματά του, υπεξαιρούσε πυρομαχικά, έκλεβε άλογα των στρατιωτών και, τέλος, νόθευε τα σιτηρά, για να τα πουλήσει ύστερα στην κοινότητα. Μόνο δύο περιπτώσεις συναντήσαμε, κατά τις οποίες οι υπήκοοι εκφράζονται με ευμένεια για τη συμπεριφορά του τοπικού κυβερνήτη, μία το 1503 από τη Μονεμβασιά και άλλη το 1505 από τη Ζάκυνθο. Τέλος, από τη Κρήτη προέρχεται μια αναφορά, που με πολλή ειλικρίνεια ομολογεί ότι οι Σύμβουλοι που αποστέλλονται στο νησί είναι άπειροι και νέοι και πρέπει να περιορισθεί η θητεία τους στα δύο χρόνια, με ετήσιο μισθό 500 δουκάτα.

Μεγάλη εντύπωση προκαλούν οι καταγγελίες όταν προέρχονται από υπάλληλο του ίδιου του βενετικού κράτους. Ο διοικητής του φρουρίου Μπούρτζι (Castel del Scoglio) του Ναυπλίου Στέφανος Michiel σε έκθεσή του, της 20 Απριλίου 1531, αναφέρει σοβαρά παραπτώματα του προϊσταμένου του βάλιου Σιλβέστρου Pisani. Στην αρχή ο Michiel παραπονείται ότι οι προηγούμενες εκθέσεις του δεν εισακούσθηκαν, αυτός όμως εξακολουθεί τις διαμαρτυρίες, γιατί η συνείδηση δεν του επιτρέπει την αποσιώπηση, όταν μάλιστα η κατάσταση του φρουρίου του έχει επιδεινωθεί. Πυρομαχικά δεν διαθέτει, γιατί ο βάιλος τα ξόδευε άσκοπα. Τα πυροβόλα έχουν αχρηστευθεί και στη θέση του αρχηγού των πυροβολητών έχει τοποθετηθεί ακατάλληλο πρόσωπο, το οποίο έχει προσλάβει το γιό του και τον ανιψιό του, και έχει νυμφευθεί αυτόχθονα Ελληνίδα, πράγμα αντίθετο στις υπάρχουσες διαταγές, η γυναίκα του εργαζόταν ως υπηρέτρια στο σπίτι του βάλιου. Οι στρατιώτες βρίσκονται σε άθλια κατάσταση και δικαιούνται να λάβουν καθυστερημένους μισθούς δέκα μηνών. Ο Michiel ξόδευε από προσωπικά του χρήματα για την πληρωμή των ανδρών, ενώ ο βάιλος αρνήθηκε κάθε βοήθεια. Η αναφορά καταλήγει με έκκληση προς τη Γερουσία για την αποστολή εφοδίων και τροφίμων. Την αλήθεια των καταγγελιών επιβεβαιώνει η μαρτυρία του νέου βάλιου Αλβίζε Contarini, ο οποίος τονίζει ότι ο Michiel διέθεσε 50 δουκάτα για την εκτέλεση οχυρωματικών έργων.

Τον έλεγχο των κυβερνητών των κήσεων ασκούσε η Βενετία με ειδικούς υπαλλήλους, τους λεγόμενους Επιθεωρητές της Ανατολής ή Ανακριτές της Ανατολής (Sindici Orientis, Sindici et Inquisitori (di) Levante). Αυτοί ήταν πάντα δύο και η θητεία τους διαρκούσε το πολύ δύο χρόνια. Η περιοδεία τους άρχιζε από τις πιο μακρινές αποικίες, την Κύπρο και τα νησιά του Αιγαίου και κατέληγε στην Κέρκυρα, για να περάσουν αμέσως μετά στη Βενετία. Οι Επιθεωρητές ήταν εξουσιοδοτημένοι να εξετάσουν τη διαγωγή των κυβερνητών και τις πράξεις των υπαλλήλων, ν'ακούσουν τα παράπονα των κατοίκων, ν'αναθεωρήσουν δικαστικές αποφάσεις και να ελέγξουν την ετοιμότητα τους στρατού. Τους συνόδευαν ένας γραμματέας και ένας λογιστής, οι οποίοι, όπως και αυτοί, λάβαιναν ποσοστά από τις εκδικαζόμενες αποφάσεις. Για την πρόληψη παρανομιών ή μεροληπτικών μέτρων, ο εκλεγόμενος ως Επιθεωρητής δεν έπρεπε να είχε υπηρετήσει την τελευταία δεκαετία στις κτήσεις που επισκεπτόταν ή να είχε εκεί στενό συγγενή του, μετά δε την επιστροφή του παρέμενε δεκαοκτώ μήνες στη διάθεση της Γερουσίας (contumacia). Παράλληλα με την επιθεώρηση, που πηγή και αφετηρία είχε την ίδια τη μητρόπολη, στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας υπήρχε μεταξύ των κήσεων κάποια αλληλοεπόπτευση, με βάση το βαθμό που έφερε ο κυβερνήτης. Η Κρήτη είχε στη σφαίρα δικαιοδοσίας της τη Μονεμβασία, το Ναύπλιο και τα νησιά του Αιγαίου, η Κέρκυρα τα λοιπά Ιόνια νησιά, και το Ναύπλιο την Αίγινα και τις Β. Σποράδες. Η αποστολή ενός ανώτερου υπαλλήλου μιας κήσεως σε άλλη γινόταν, όπως συμπεραίνουμε από τα έγγραφα, σε έκτακτες περιστάσεις και ύστερα από διαταγή της Γερουσίας. Για σοβαρά ζητήματα, εφόσον δεν υπήρχε η δυνατότητα να σταλεί γερουσιαστής ή Επιθεωρητής, επωμιζόταν την εντολή ο Γενικός Προβλεπτής της Θάλασσας (Provveditor General da Mar).

Η συνεχής και αυστηρή εποπτεία των Αρχών της μητροπόλεως σ'όλη την έκταση του αποικιακού κράτους είχε ως αποτέλεσμα να μη δημιουργηθούν σ'αυτό επικίνδυνες ρωγμές, αλλά να υπάρχει παντού η αίσθηση της κεντρικής εξουσίας. Βέβαια, όπως αποδεικνύουν τα παραδείγματα που παραθέσαμε πιο πάνω, η επαγρύπνηση αυτή δεν απέκλεισε την εκδήλωση κρουσμάτων κακοδιοικήσεως, όχι μόνο στις απόκεντρες κτήσεις, αλλά και στην Κρήτη και στα Επτάνησα, κρούσματα ατασθαλιών και αρνητικές πλευρές υπάρχουν στο βενετικό διοικητικό σύστημα. Παρ'όλα όμως αυτά δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το αίσθημα ευθύνης, την ευθιξία απέναντι στη νόμιμη τάξη και κυρίως το υψηλό φρόνημα πατριωτισμού, που ως συνεκτικός δεσμός πέτυχαν να

διατηρήσουν έξι σχεδόν αιώνες μια απέραντη, με τα μέτρα της εποχής, αυτοκρατορία.

β) Η στρατιωτική οργάνωση των κτήσεων

Το βενετικό αποικιακό κράτος, αν θέλουμε να το περιγράψουμε σχηματικά, μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ένα σύνολο φρουρίων. Αυτό βέβαια ίσχυε περισσότερο κατά την πρώτη περίοδο της ιδρύσεώς του, οπωσδήποτε όμως η βασική αυτή μορφή και το πνεύμα που τη διείπε διατηρήθηκαν ως το τέλος. Όπως αναφέραμε και αμέσως προηγουμένως, κύριος σκοπός των Βενετών ήταν η κατάληψη και η διατήρηση ορισμένων στρατηγικών σημείων, κοντά πάντα στη θάλασσα, και γι' αυτό προσδόθηκε πρωταρχική σημασία στην ύπαρξη καλής στρατιωτικής οργανώσεως. Ο στρατός ξηράς και ο στόλος αποτελούσαν τα στηρίγματα της αυτοκρατορίας. Ο πρώτος είχε βασική αποστολή την αντιμετώπιση εξωτερικών κινδύνων και κατά δεύτερο λόγο την καταστολή εσωτερικών ανταρσιών. Ο δεύτερος, για μία θαλάσσια δύναμη όπως η Βενετία, είχε σπουδαιότερο ρόλο. Ήταν ο κρίκος που συνέδεε την αλυσίδα των κτήσεως, μεταξύ τους και με τη μητρόπολη, και εξασφάλιζε την κυριαρχία στη θάλασσα. Μόνο ένα ισχυρό ναυτικό μπορούσε να παρέχει προστασία στο βενετικό εμπόριο, πάνω στο οποίο στηριζόταν η ευημερία του κράτους. Παρακάτω θα γνωρίσουμε τη στρατιωτική διάρθρωση των κτήσεων, την ιεραρχία, τα σώματα και την αριθμητική ισχύ των ναυτικών και πεζικών δυνάμεων, ως και την κατάσταση των οχυρωματικών και λιμενικών έργων.

Στρατός ξηράς. Γενικός αρχηγός των δυνάμεων ξηράς όλων των κτήσεων δεν υπήρχε. Κάθε τόπος είχε το δικό τους ανεξάρτητο διοικητή, που έδινε λόγο είτε στον αμέσως ανώτερό του είτε απ' ευθείας στη Βενετία. Με βάση τις πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας, προσπαθήσαμε να καταρτίσουμε πίνακα των διοικητικών, δεν επαναλαμβάνουμε μόνο τους κυβερνήτες των αποικιών, που συγκέντρωνα την πολιτική και στρατιωτική εξουσία, γιατί τους αναφέρουμε λεπτομερώς στο οικείο κεφάλαιο.

Κέρκυρα: Ένας διοικητή-προβλεπτής ως το 1505 (*capitaneo e pronveditor di Corfu*) και τρεις φρούραρχοι (*castellani*), δύο στα κάστρα της πόλεως και ένα στο Αγγελόκαστρο. Το 1505 καταργείται η θέση του διοικητή-προβλεπτή και θεσπίζεται του διοικητή της πόλεως (*capitaneo del dorgo*), που ανακαλείται το 1562, για να επανέλθει ο διοικητής-προβλεπτής.

Τα χρόνια 1532 και 1534 στάλθηκε στην Κέρκυρα Έκτακτος Γενικός Προβλεπτής (Provisor General de Corfu).

Πάργα: Διοικητής, που διορίζεται από τις Αρχές της Κέρκυρας.

Βουρθωτό: Φρούραρχος, που διορίζεται από τις Αρχές της Κέρκυρας.

Κεφαλληνία: Ένας φρούραρχος και ένας διοικητής, του οποίου η θέση καταργήθηκε το 1517.

Ζάκυνθος: Δύο διοικητές.

Κύθηρα: Τρεις διοικητές, Μυλοποτάμου, Αγίου Δημητρίου και της πόλεως (borgo di Carsali, όπως λεγόταν η πρωτεύουσα).

Μονεμβασιά: Φρούραρχος.

Ναύπλιο: Τέσσερεις φρούραρχοι, Ναυπλίου, Φραγκικού κάστρου, Μπούρτζι και Θερμησίου.

Τήνος-Μύκονος :(αποτελούν ενιαία διοίκηση): Φρούραρχος.

Σκόπελος-Σκιάθος :(αποτελούν ενιαία διοίκηση): Φρούραρχος.

Κρήτη: Αρχηγός του στρατού ο γενικός διοικητής Χάνδακας (Capitan General de Candia). Φρουράρχους έχουν η Σητεία, το Παλαιόκαστρο (Χάνδακας), η Σούδα, το Σέλινο, ο Αποκόρωνας, η Κίσαμος και ο Άγιος Νικήτας. Στα Σφακιά εδρεύει προβλεπτής, που εξαρτάται από τον Χάνδακα.

Κύπρος: Την αρχιστρατηγία έχει ο διοικητής Αμμοχώστου (Capitano di Famagosta), που ονομάζεται και διοικητής Κύπρου. Λοιποί βαθμοφόροι: δύο φρούραρχοι Αμμοχώστου, διοικητής Πάφου, διοικητής (ή φρούραρχος), Κερύνιας διοικητής Σαλαμίνας και διοικητής Λεμεσού, έπαρχοι (civitani) Πεντάγιας, Αυδήμου, Μαζώτου, Χρυσοχού και Καρπασίας. Φρούρια κατοικημένα: Κερύνιας, Αμμοχώστου, Αγίου Ιλαρίωνος, Βουφαβέντου και Καντάρας.

Υπάρχουν δύο βαθμοί υπαξιωματικών: οι λοχίες (contestabili), που διοικούσαν σώμα 25 ανδρών, και οι δεκανείς (caporali).

Κατά την περίοδο που μελετούμε, η κατάσταση του στρατού παρουσιάζεται αποκαρδιωτική. Από τα χρόνια του β' τουρκοβενετικού πολέμου η πειθαρχία του είχε κλονισθεί και η μαχητική του ικανότητα είχε υποστεί κάθετη πτώση. Για ν'αντιμετωπίσει η Βενετία την κρίση αυτή εισήγαγε την υποχρεωτική με κλήρωση στρατιωτική θητεία. Καθιέρωσε λοιπόν καταλόγους στρατευσίμων κάθε περιοχής (ηλικίας 18-50 ετών, *uomini da fatti*) και από αυτούς κληρώνονταν οι αναγκαίοι κάθε φορά άνδρες (κληρωτοί). Οι μονάδες αυτές ονομάστηκαν *cernide* ή *ordinanze* και είχαν δικό τους διοικητή.

Κύρια αποστολή τους ήταν η φύλαξη των παραλίων και άλλων οχυρών τοποθεσιών, αποτελούσαν δηλαδή ένα είδος σημερινής πολιτοφυλακής. Της εποχής αυτής διαθέτουμε ένα μόνο ονομαστικό κατάλογο στρατευσίμων, των Χανίων και του Αποκόρωνα.

Τα μισθοφορικό στρατό (*provisionati*) απαρτίζουν Ιταλοί, που στα έγγραφα αποκαλούνται *franchi* ή *italiani*, καθώς και Έλληνες και Αλβανοί, που ξεχωρίζουν με την ελληνική ονομασία *stradioti* και είναι πάντοτε ιππείς. Στο ιππικό ανήκουν και οι Βενετοί ευγενείς-φρουδαρχες, που έχουν την υποχρέωση να συντηρούν ένα άλογο, ή, ως αντισήκωμα, να πληρώνουν ορισμένο ποσό στο δημόσιο. Υπάρχουν ακόμη δύο άλλα στρατιωτικά σώματα. Στην Κύπρο συναντούμε στους Τουρκόπουλους, που ήταν εξελληνισμένοι ή εκλατινισμένοι Τούρκοι και έχουν την πρώτη αρχή τους στο Βυζάντιο, ενώ στην Κρήτη υπάρχουν ειδικά τμήματα τοξοτών, για τη συγκρότηση των οποίων κάθε χωριό παρέχει ένα ή δύο άνδρες. Τα χρόνια αυτά γενικεύεται η χρήση του τυφεκίου (*schiorro*).

Σχετικά με τον αριθμό των στρατιωτικών δυνάμεων δεν διαθέτουμε δυστυχώς παρά ελάχιστες πληροφορίες. Από όσα πάντως μπορέσαμε να συναγάγουμε με τη βοήθεια των εγγράφων, ο στρατός που στάθμευε στις αποικίες πρέπει να κυμαινόταν γύρω στις 4000 άνδρες. Την εποχή αυτή η Βενετία είχε απορροφηθεί από τους πολέμους της Ιταλίας και μόνο όταν διέβλεπε κάποιο κίνδυνο απέστειλε δυνάμεις στα υπερπόντια εδάφη. Σε αλληπάλληλες αναφορές τους οι Βενετοί αξιωματούχοι τονίζουν την ανεπάρκεια των διαφόρων φρουρών, αλλά ποτέ δεν κατορθώνουν να λάβουν ουσιαστική ενίσχυση. Η αδυναμία του δημοσίου θησαυροφυλάκιου ν'αντιμετωπίσει τα έξοδα μισθοδοσίας, απέβαιναν μοιραίες για την καλή επάνδρωση του στρατού. Τα στοιχεία που κατορθώσαμε να συγκεντρώσουμε είναι τα ακόλουθα:

Κύπρος: το 1510 υπάρχουν 1.400 μισθοφόροι στρατιώτες (ενώ είναι αναγκαίοι 5000) και 541 ιππείς (266 τουρκόπουλοι και 275 stradioti).

Το 1529 υπηρετούν 894 ιππείς και 1.008 πεζοί.

Βουρθωτό: Το 1517 υπηρετούν 25 μισθοφόροι.

Κέρκυρα: Το 1519 αριθμούνται 100 μισθοφόροι (ενώ χρειάζονται 3.000).

Το 1534 οι στρατεύσιμοι ανέρχονται σε 4.032.

Κρήτη: Το 1521 οι κληρωτοί υπολογίζονται 2.000. Το 1534 υπάρχουν 400 ιπποτείες (cavallerie): 250 στο Χάνδακα και στη Σητεία, 100 στα Χανιά και 50 στο Ρέθυμνο. Οι στρατεύσιμοι υπολογίζονται σε 46.400 άνδρες.

Το 1536 οι στρατεύσιμοι των Χανιών ήταν 9.000.

Ναύπλιο: Το 1525 οι στρατεύσιμοι ανέρχονται σε 2.761 και το 1531 σε 3.868. Το 1536 οι μισθοφόροι είναι 100 άνδρες : 75 στάθμευαν στην πόλη και 25 στο Φραγκικό κάστρο.

Ζάκυνθος: Το 1528 οι στρατεύσιμοι ανέρχονται σε 4,468 άνδρες.

Η εκπαίδευση των στρατιωτικών τμημάτων γινόταν σε τακτά διαστήματα και κάθε χρόνο (συνήθως την ημέρα της εορτής του Αγίου Μάρκου, 25 Μαρτίου) λάβαινε χώρα η γενική επίδειξη (mostra), όπου δοκιμαζόταν η ικανότητα των ανδρών. Οι τοπικοί κυβερνήτες των κτήσεων διεκτραγωδούν την αταξία που βασιλεύε στις γραμμές τους στρατεύματος. Ο διοικητής Χάνδρακας Αλέξανδρος Contarini (1532) φθάνει μάλιστα στο σημείο να προτείνει την κατάργηση της ετήσιας επιδείξεως, γιατί αποτελούσε «ντροπή» (vergogna) για το κράτος. Ιδιαίτερα ελλιπής ήταν η εκγύμναση του ιππικού. Στην Κεφαλληνία πολλοί stradioti είχαν εγκαταλείψει την έδρα τους πηγαίνοντας στη Βενετία, όπου εξακολουθούσαν να παίρνουν το μισθό τους.

Η αποδιοργάνωση αυτή του στρατού είχε την αιτία της σε πολλούς λόγους. Οι φρουρές δεν είχαν ανανεωθεί και πολλοί άνδρες υπηρετούσαν τριάντα συνεχή χρόνια, με αποτέλεσμα να είναι ακατάλληλοι για κάθε πολεμική δράση. Μεταξύ πληθυσμού και στρατιωτών είχαν αναπτυχθεί στενές σχέσεις, φιλικές και συγγενικές, αφού αρκετοί ήταν εκείνοι που είχαν νυμφευθεί

γυναίκες του τόπου. Η απουσία τακτικού ελέγχου και η έλλειψη οικονομικών μέσων δημιούργησαν κλίμα αδιαφορίας και δυσφορίας στους στρατιώτες, απλούς και βαθμοφόρους, που όχι σπάνια προέβαιναν σε καταπιέσεις σε βάρος τους πληθυσμού, κυρίως των χωρικών, γεγονός που επέτεινε την απειθαρχία. Επειδή τα τοπικά ταμεία δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των αναγκών, οι βενετικές πόλεις της ιταλικής ενδοχώρας (Terraferma) είχαν αναλάβει την ενίσχυσή τους, διαθέτοντας χρήματα για τη συντήρηση αριθμού οπλιτών. Η Κρήτη βοήθησε τακτικά το Ναύπλιο, τη Μονεμβασιά και την Τήνο.

Τη γενική κατάσταση επιδεινώναν ο ανεπαρκής εξοπλισμός, η έλλειψη εφοδίων και στρατώνων και η απουσία καλών οχυρωματικών έργων. Μετά όμως το 1499, καθώς ο τουρκικός κίνδυνος αύξανε, η ανησυχία της βενετικής Γερουσίας γινόταν έντονη και τότε λαβαίνονταν επείγοντα μέτρα. Οι ανάγκες της αυτοκρατορίας ήταν ωστόσο πολλές, οι τόποι που χρειάζονταν προστασία σκορπισμένοι και απομακρυσμένοι μεταξύ τους, ενώ τα απαιτούμενα έξοδα ήταν τεράστια. Ακόμη, σε πολλές περιοχές, όπως στο Ναύπλιο, στη Μονεμβασιά, στη Τήνο, δεν υπήρχαν τα απαραίτητα οικοδομικά υλικά, που έπρεπε να μεταφερθούν από μακριά. Παρ' όλη τη βοήθεια που απέστειλε η μητρόπολη και την εθελοντική εργασία των κατοίκων, τα έργα διαρκούσαν ολόκληρες δεκαετίες και μερικά που άρχισαν στις αρχές του αιώνα, με πολλή δυσκολία αποπερατώθηκαν γύρω στα 1540-1550. Την προσπάθεια που ανέλαβε το βενετικό κράτος για την οχύρωση των κτήσεων, αλλά και τη γύμνια σε εφόδια και οχυρώσεις μας δείχνει ο ακόλουθος πίνακας:

1500: Αποφασίζεται η εσπευσμένη οχύρωση της Κέρκυρας.

1501: Η Γερουσία υπόσχεται ν' αποστέλλει κάθε χρόνο 3.000 δουκάτα ως την αποπεράτωση των έργων του Χάνδακα.

1503: Αρχίζει η κατασκευή του φρουρίου της Κεφαλληνίας.

1504: Αρχίζει ο νέος τειχισμός της Κέρκυρας, ώστε να περιληφθεί όλος ο πληθυσμός.

1506: Αποστέλλονται στο Ναύπλιο 150 βαρέλια πυρίτιδας.

1507: Αποστέλλονται στην Αμμόχωστο ποικίλα εφόδια.

1510: Αρχίζουν έργα στο Νέο Φρούριο της Κέρκυρας.

1511: Αποστέλλονται στη Μονεμβασιά 100 δουκάτα για την επισκευή της γέφυρας του φρουρίου.

1515: Χορηγείται άδεια κατασκευής πυρίτιδας στη Σκύρο.

1520: Αποστέλλονται στην Κρήτη μηχανικοί και υλικά.

1520-1521: Οι Αρχές της Κρήτης ζητούν την αποστολή 60.000 δουκάτων για την εκτέλεση οχυρωματικών έργων, σε ετήσιες δόσεις των 6.000 δουκάτων. Η Γερουσία όμως αποφασίζει τον καταμερισμό των εξόδων ως εξής:

Για πέντε χρόνια θα πληρώνουν: το δημόσιο 3.000 δουκάτα, οι ευγενείς και φεουδάρχες 6.000 δουκάτα και ο καθολικός κλήρος και οι Εβραίοι 1.500 δουκάτα. Από τα δικαστικά τέλη θα προστεθούν άλλα 1.500 δουκάτα.

1521: Τελείωσε ο τειχισμός της Κέρκυρας από την πλευρά της θάλασσας.

1523: Αρχίζει στο Χάνδακα η κατασκευή του φρουρίου του μώλου.

1527: Αποφασίζεται η χορήγηση στο ταμείο Κυθήρων 100 δουκάτων το χρόνο και για πέντε συνεχή χρόνια.

1528: Αποστέλλονται στα Χανιά πολεμοφόδια.

1529: Ο τοποτηρητής της Κύπρου Σιλβέστρος Minio αναφέρει ότι τα οχυρωματικά έργα της Αμμοχώστου έχουν προχωρήσει ικανοποιητικά.

1532: Αποστέλλεται μηχανικός στη Κέρκυρα.

1537: Αποστέλλονται στη Μονεμβασιά υλικό και 300 δουκάτα.

Ναυτικό: Η Βενετία είχε ιδρύσει μία κεντρική ναυτική διοίκηση στην Κέρκυρα, που κάλυπτε όλες τις κτήσεις του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγους, την αρχηγία της οποίας είχε ο Γενικός Διοικητής της Θάλασσας (Capitan General da Mar), ο αρχιναύαρχος, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Ξεχωριστή διοίκηση υπήρχε για την περιοχή του Αδριατικού Κόλπου.

Τυπικά όλες οι αποικίες είχαν την υποχρέωση να διατηρούν μία ή περισσότερες γαλέρες. Επειδή όμως τα έξοδα που απαιτούσαν ο εξοπλισμός και η συντήρηση ενός πλοίου, περίπου 450-600 δουκάτα, ήταν δυσβάστακτα για τον προϋπολογισμό των μικρών τοπικών ταμείων, τελικά μόνο η Κρήτη, τα νησιά του Ιονίου και μερικές φορές η Κύπρος είχαν τη δυνατότητα να εκπληρώσουν την υποχρέωση αυτή. Οι λόγοι αυτοί ανάγκαζαν το κράτος να διατηρεί ετοιμοπόλεμες τις λιγότερες σε αριθμό γαλέρες και για το βραχύτερο δυνατό χρονικό διάστημα. Έτσι, τον καιρό του χειμώνα ο στόλος περιοριζόταν σημαντικά ή και παροπλιζόταν, όταν υπήρχαν πληροφορίες ότι η τουρκική αρμάδα δεν θα έβγαινε στο Αιγαίο. Κάθε καλοκαίρι μοίρα πλοίων αγκυροβολούσε κοντά στα Κύθηρα, παρακολουθώντας την κίνηση στις γύρω θάλασσες, το 1529 στάλθηκαν στον Κάβο Μαλέα τέσσερεις γαλέρες. Μόνο στην έδρα του αρχιναυάρχου, στην Κέρκυρα, στάθμευαν πάντοτε ένα ή δύο καράβια για την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών. Όπως μας δείχνει ο επόμενος πίνακας, ο στόλος (η ναυτική μοίρα δηλαδή που έδρευε στην Κέρκυρα) δεν ξεπέρασε ποτέ τις 12 γαλέρες, με μέσο όρο τις έξι μονάδες. Σε περίπτωση πολέμου το κράτος μετέτρεπε τα εμπορικά πλοία σε πολεμικά, ώστε η ναυτική δύναμη ν' αυξάνει σημαντικά.

ΓΑΛΕΡΕΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΕΝΕΣ

1513, Δεκέμβριος Κεφαλληνία 1,	: Κρήτη 12, Νάξος 1, Ζάκυνθος – Ναύπλιο 1, Κέρκυρα 2.
1515, Ιανουάριος	: Κρήτη 8.
1519, Δεκέμβριος	: Κρήτη 6.
1521, Αύγουστος	: Κύπρος 2.
1522, Μάρτιος	: Κρήτη 4.
1524, Φεβρουάριος	: Κρήτη 4.
1526, Απρίλιος	: Κρήτη 8
1527, Ιούλιος	: όλων των κτήσεων 12 (Κρήτη 2).
1530, Απρίλιος	: όλων των κτήσεων 5.
1534, Σεπτέμβριος	: Κρήτη 10 και Κέρκυρα 3.
1535, Μάρτιος	: Κύπρος 2 φούστες των 22 εδράνων.

Οι αποικίες, που είχαν αναλάβει την παράδοση πολεμικών πλοίων, φρόντιζαν τόσο για την επάνδρωσή τους, όσο και για τον υλικό εξοπλισμό τους, διέθεταν επίσης τους κυβερνήτες (sopracomiti). Κατά τον 15^ο αι. η εξεύρεση πληρωμάτων γίνεται πολύ δύσκολη. Η εθελοντική ναυτολόγηση ικανοποιούσε μερικά

μόνο τις ανάγκες, και οι Αρχές κατέφευγαν στη βίαιη στρατολογία των κατοίκων. Το μέτρο αυτό είχε ως αποτέλεσμα μικροανταρσίες και τη διαφυγή πληθυσμών σε απρόσιτα μέρη (όπως συμβαίνει στην Κρήτη).

Το 1522 η Βενετία διέταξε την αναζήτηση 6.000 ανδρών από την ιταλική της ενδοχώρα. Ακόμη, προσπάθησε ν'αναπληρώσει τα κενά με την υπόσχεση παροχής αμνηστίας σ'όποιον κατάδικο (για απλό φόνο) δεχόταν να υπηρετήσει έξι μήνες στις γαλέρες. Η κακομεταχείριση και οι σκληρές συνθήκες ζωής πάνω στη γαλέρα, η καθυστέρηση των μισθών και η πρόσθετη εργασία τον καιρό του χειμώνα σε οχυρωματικά έργα επέτειναν τις δοκιμασίες των πληρωμάτων, που ξεσπούσαν σε βιαιοπραγίες, όταν το καράβι τους στάθμευε σε λιμάνι. Ούτε και από την πλευρά του υλικού εξοπλισμού ήταν οι υπερπόντιες κτήσεις αυτάρκειες. Τότε η μητρόπολη αναγκάζεται ν'αποστέλλει κάθε είδους εξαρτήματα και εφόδια, ακόμη και στην Κρήτη, ενώ γίνονται πρόθυμα προσφορές από ιδιώτες για τον εξοπλισμό μιας γαλέρας.

Το 1524 η γερουσία διέταξε τις Αρχές της Κέρκυρας να προμηθευτούν όσα χρειάζονται από το Ναύσταθμο και τις αποθήκες (la Tana) της Βενετίας.

Ο ρέκτορας Χανίων βεβαιώνει το 1536 ότι, παρά τις οικονομικές δυσκολίες, μπορούν να εξοπλισθούν στην πόλη έξι γαλέρες αντί δύο, αρκεί μόνο να γίνει καλύτερη εκμετάλλευση των τοπικών πόρων.

Στο ναυτικό τομέα ανήκουν και τα λιμενικά έργα. Μετά το 1500 αρχίζουν στο Χάνδακα και στα Χανιά οι εργασίες για τη διευθέτηση των λιμανιών. Τότε αποφασίζεται να κατασκευασθούν δύο νεώσοικοι στα Χανιά κι ένας στο Ρέθυμνο και να διπλασιαστούν οι πέντε που υπάρχουν στο Χάνδακα. Το 1536 είχε αποπερατωθεί ένας νεώσοικος στα Χανιά και δύο άλλων είχαν κατασκευασθεί οι εξωτερικοί τοίχοι κα απέμενε η συμπλήρωση της ξύλινης στέγης.

Η στρατιωτική ισχύς της Βενετίας στο χώρο της Ανατολής παρουσιάζεται, τα χρόνια που μελετούμε, αρκετά μειωμένη. Σ'αυτό συνέλαβαν οι παράγοντες που παραπάνω θίξαμε, η οικονομική ύφεση, η αύξηση της τουρκικής δυνάμεως και οι περισπασμοί σε πολέμους στην Ιταλία. Ο πολεμικός ωστόσο μηχανισμός εξακολουθεί να λειτουργεί σε ικανοποιητικό βαθμό και να είναι υπολογίσιμος. Δεν μπορεί βέβαια η Βενετία να κινητοποιήσει τις χιλιάδες των ανδρών που διαθέτει η Οθωμανική αυτοκρατορία, η

πείρα όμως των στελεχών, η άριστη οχυρωματική τέχνη και η αφοσίωση των αυτοχθόνων, της επιτρέπουν να υπερασπίζεται ακόμη αποτελεσματικά το αποικιακό της κράτος.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΤΟ 1589

Με βάση την έκθεση του Giovanni Battista del Monte

Στα τέλη της δεκαετίας του 1580, οι πληροφορίες που έφθαναν στη Βενετία από όλες τις κτήσεις της στην Ανατολή, κάθε άλλο παρά αισιόδοξες ήταν. Το φιλόδοξο σχέδιο που εγκαινίασε αμέσως μετά τη λήξη του τέταρτου βενετοτουρκικού πολέμου με στόχο την αποτροπή της οθωμανικής επέκτασης, παρουσίαζε σοβαρές δυσκολίες, όσον αφορά την εφαρμογή του. Οι λόγοι της αποτυχίας, που δεν μπορούν να αναφερθούν λεπτομερώς εδώ, ήταν αρκετοί.

Περισσότερο έκδηλες ήταν οι αδυναμίες της Βενετίας στο στρατιωτικό τομέα. Με βάση το σχεδιασμό που είχε γίνει, η ορθή διάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων αποτελούσε καθοριστικό παράγοντα για τις εξελίξεις. Οι προσπάθειες για τη βελτίωσή τους

όμως, προχωρούσαν με μάλλον αργούς ρυθμούς, γεγονός ιδιαίτερα ανησυχητικό. Σε περίπτωση πολέμου, ο κίνδυνος να περιέλθει στο μεγάλο αντίπαλό της ο ζωτικός χώρος της Ανατολής, ήταν πλέον ορατός. Για την απομάκρυνση ενός τέτοιου ενδεχόμενου αναζητήθηκαν διάφοροι τρόποι, ώστε να καλυφθούν οι ελλείψεις που είχαν παρατηρηθεί.

Ως καλύτερη λύση προκρίθηκε η αποστολή στην περιοχή ενός έμπειρου στρατιωτικού παράγοντα, ο οποίος θα εξέταζε από κοντά τα προβλήματα που είχαν ανακύψει και θα σχημάτιζε ολοκληρωμένη εικόνα της πραγματικότητας. Όπου βέβαια χρειαζόταν θα έδινε άμεσες λύσεις. Διαθέτοντας μια υπεύθυνη γνωμάτευση η Βενετία, θα επιλαμβανόταν μετά του θέματος, προωθώντας τα απαραίτητα μέτρα.

Η επιλογή του Giovanni Battista del Monte

Η συζήτηση για το άτομο που θα καταλάμβανε την ευαίσθητη αυτή θέση, πολύ γρήγορα επικεντρώθηκε στο πρόσωπο του Giovanni Battista del Monte, ο οποίος ήταν από τους γνωστότερους στρατιωτικούς εμπειρογνώμονες της εποχής. Καταγόταν από οικογένεια γνωστή στους πνευματικούς κύκλους του Veneto. Την παράδοση σε αυτόν τον τομέα συνέχιζε και ο ίδιος. Στο ενεργητικό του όμως είχε αρκετές περγαμηνές από τη στρατιωτική σταδιοδρομία του. Η συμβολή του στη βελτίωση της άμυνας της Terraferma, ειδικότερα, είχε προκαλέσει τα εγκωμιαστικά σχόλια όλων των αρμοδίων. Όλες οι γνώμες των ιθυνόντων συνέκλιναν στη διαπίστωση ότι αποτελούσε την πιο ενδεδειγμένη λύση στο πρόβλημα που υπήρχε στις βενετικές κτήσεις της Ανατολής. Όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, η επιλογή του ήταν πράγματι η καλύτερη που μπορούσε να γίνει.

Το διάστημα μάλιστα εκείνο, συμπτωματικά, ο Giovanni Battista del Monte παραιτήθηκε στη Βενετία. Μόλις είχε ολοκληρώσει το έργο της αναδιοργάνωσης των πεζικών δυνάμεων (*fanterie*) της Terraferma που του είχε ανατεθεί από τη Σύγκλητο. Στη σχετική κρούση που του έγινε, για το ενδεχόμενο να αναλάβει παρόμοια υπηρεσία στην Ανατολή, απάντησε καταφατικά. Ζήτησε ωστόσο να πληροφορηθεί έγκαιρα την απόφαση που θα λαμβανόταν, πριν την αναχώρησή του για την Brescia, ώστε να έχει τη δυνατότητα να τακτοποιήσει καλύτερα τις υποθέσεις του. Ύστερα από τη θετική αυτή εξέλιξη ο δρόμος είχε ανοίξει.

Με απόφαση της Σύγκλητου στις 17 Ιουνίου 1588, ο γνωστός στρατιωτικός, εκλέχτηκε ως *capitano generale delle fantarie*. Ο προγραμματισμός που έγινε από το ανώτατο βενετικό σώμα υπήρξε συγκεκριμένος. Η περιοδεία του στην Ανατολή, έπρεπε ν' αρχίσει το συντομότερο δυνατό, επειδή δεν υπήρχαν περιθώρια για καθυστερήσεις. Θα αναχωρούσε για την Κρήτη, μαζί με τον *Alvise Giustinian*, ο οποίος προοριζόταν για γενικός προβλεπτής του νησιού. Τον επόμενο χειμώνα έπρεπε να βρίσκεται στην Κρήτη και να εξετάζει λεπτομερώς όλες τις αμυντικές θέσεις της. Την άνοιξη όφειλε να αναχωρήσει για τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά και να δείξει ιδιαίτερη προσοχή για το φρούριο της Κέρκυρας. Επιστρέφοντας στη Βενετία θα στάθμευε στη Ζάρα και τα υπόλοιπα φρούρια της Δαλματίας. Μόλις ολοκλήρωνε την αποστολή του θα υπέβαλε αναλυτική έκθεση των πεπραγμένων του.

Ο *Giovanni Battista del Monte*, ο οποίος ειδοποιήθηκε αμέσως από τη Σύγκλητο για την εκλογή του, τον αποδέχτηκε. Αφού τακτοποίησε τις τελευταίες εκκρεμότητες που είχε αφήσει στις περιοχές της *Brescia* και του *Bergamo*, επέστρεψε στη Βενετία, και άρχισε να ενημερώνεται αναλυτικά για τον καινούργιο χώρο ευθύνης του. Στις 22 Ιουλίου ζήτησε ωστόσο μια μικρή αναβολή στην ημερομηνία αναχώρησής του για την Κρήτη. Αντί για μέσα Αυγούστου, όπως είχε καθοριστεί, ήθελε να μεταφερθεί λίγο αργότερα. Προσωπικοί λόγοι-κυρίως η κατάσταση της υγείας του πατέρα του που είχε επιδεινωθεί – καθιστούσαν επιβεβλημένη την παράταση της διαμονής του.

Το αίτημά του, όπως ήταν φυσικό εγκρίθηκε. Με απόφαση που έλαβε η Σύγκλητος στις 3 Αυγούστου διευκρίνιζε ότι καθώς σύντομα αναμενόταν από την Κρήτη ο γενικός προνοητής *Zuanne Mocenigo*, ο οποίος θα υπέβαλε έκθεση της κατάστασης που επικρατούσε στο νησί, η αναχώρηση του *Giovanni Battista del Monte* θα καθυστερούσε, ώστε να οργανωθεί πιο μεθοδικά η αποστολή του με βάση τα τελευταία δεδομένα που θα υπήρχαν. Όσον αφορά τη νέα αυτή εξέλιξη θα καλούνταν την επόμενη μέρα προς ενημέρωση ο *del Monte*, προς τον οποίο θα εκφραζόταν η ικανοποίηση του Βενετικού Κράτους, επειδή αποδέχτηκε το αξίωμα του *capitano generale delle fantarie*, αλλά και η πεποίθηση ότι θα το έφερε σε πέρας με επιτυχία. Για να μη χαθεί όμως και άλλο πολύτιμος χρόνος η Σύγκλητος εξουσιοδότησε παράλληλα τους *Savi di Collegio*, μέσα στις έξι προσεχείς ημέρες, να καταρτίσουν

το πλαίσιο δράσης του βενετού αξιωματούχου και να το υποβάλλουν προς έγκριση.

Στις 6 Αυγούστου 1588 ψηφίστηκε, κατά την καθιερωμένη συνήθεια, η commissione του Giovanni Battista del Monte. Οι έγγραφες εντολές δηλαδή που εγχειρίζονταν σε κάθε αξιωματούχο που αναχωρούσε για μια αποστολή. Σε αυτές περιγραφόταν αναλυτικά ο τρόπος με τον οποίο έπρεπε να κινηθεί το επόμενο χρονικό διάστημα. Χρειαζόταν να κατευθυνθεί προς την Κρήτη, με πολύ προσοχή, για την αποφυγή συνάντησης με τον τουρκικό στόλο που παρέπλεε στην περιοχή.

Αφού ενημερωνόταν διεξοδικά από το γενικό προνοητή της Zuanne Mocenigo για τα προβλήματα που υπήρχαν, όφειλε να εξετάζει προσεκτικά το σύνολο των αμυντικών θεμάτων του νησιού. Μόλις ολοκλήρωνε την περιοδεία του, με ειδικό πλοίο που προοριζόταν για τον ίδιο προσωπικά, θα πήγαινε να ελέγξει τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά. Επιστρέφοντας στη Βενετία, θα περνούσε από την Κέρκυρα, μετά από τη Ζάρα και τα υπόλοιπα φρούρια της Δαλματίας.

Ο βενετός στρατιωτικός εφοδιάστηκε παράλληλα με συστατικά γράμματα του δόγη της Βενετίας Pasquale Cicogna, προ τις αρχές των τόπων στους οποίους θα στάθμευε. Σύμφωνα με τα γράμματα αυτά, οι διοικητές των κτήσεων της Ανατολής, ήταν υποχρεωμένοι να παράσχουν με προθυμία την καλύτερη εξυπηρέτηση στον Giovanni Battista del Monte κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Να τον διευκόλυναν, σημειωνόταν χαρακτηριστικά, *vedere particolarmente esse fortezze, terre, siti, et porti, fanteria, cavallaria, ordinanze, et munitioni delle vostre giuridittioni, et informando di quelle particolarita che fussero necessarie.*

Όπως διευκρινιζόταν, το αξίωμα που κατείχε ο νεοδιοριζόμενος ήταν υψηλό ιεραρχικά. Στο διάστημα της παρουσίας του Κρήτη θα έπονταν του γενικού προνοητή (proveditor general). Στην Κέρκυρα θα ήταν αμέσως μετά το βάιλο (baylo), τον προνοητή ((proveditor) και τον καπετάνιο (capitano). Αντίστοιχα, στη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά μετά τον προνοητή. Ενώ στο Cattaro, Zara, Sibinico, Trau και Spalato, θα ήταν μετά τους ρέκτορες (rettori) ή τον κόντε (conte). Η αποσαφήνιση των αρμοδιοτήτων του, προφανώς έγινε ύστερα από αίτημα του Giovanni Battista del Monte, ώστε να μη δημιουργηθούν οι συνήθεις παρεξηγήσεις μεταξύ των αξιωματούχων.

Σε μια προσπάθεια να μην υπάρξουν προσκόμματα στο έργο του ικανοποιήθηκαν και άλλες απαιτήσεις που έθεσε. Να συνοδεύεται κατά την περιοδεία του από 6 διοικητές (capitani), 12 στρατιώτες οπλισμένους με δόρατα (alabardieri) με έναν επικεφαλής (capro). Προσδιορίστηκε μάλιστα στις 6 Αυγούστου με ακρίβεια ο μισθός του, ο οποίος θα καταβαλλόταν σε νομίσματα a valuta di Levante. Οι διοικητές των βενετικών κτήσεων της Ανατολής επιφορτίζονταν ακόμη να φροντίζουν, σε όποια περιοχή κι αν πήγαινε ο Giovanni Battista del Monte, να υπάρχουν καταλύματα για προσωπική χρήση του καθώς και της οικογένειάς του σε μοναστήρια ή άλλα κατάλληλα μέρη.

Η περιοδεία στο χώρο της Ανατολής

Οι επόμενες μέρες αφιερώθηκαν στην καλύτερη οργάνωση της αποστολής. Για το σκοπό αυτό ελήφθησαν όλα τα απαραίτητα μέτρα. Στις 27 Αυγούστου η Σύγκλητος ειδοποίησε σχετικά το διοικητή του κόλπου (capitano in Colfo). Με τη λήψη της επιστολής όφειλε να στείλει στη Βενετία μία γαλέρα για να παραλάβει τον capitano general delle fanterie και να τον μεταφέρει στην Κρήτη. Οι ενέργειές του έπρεπε να καλύπτονται με κάθε μυστικότητα, εξαιτίας της φύσης της αποστολής.

Το επόμενο χρονικό διάστημα, ο Giovanni Battista del Monte αφιερώθηκε στη συστηματική μελέτη των στρατιωτικών εκκρεμοτήτων της Ανατολής. Κατόπιν απαίτησής του εγκρίθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου από τη Σύγκλητο ο διορισμός στην ακολουθία του του Giulio Pellegrini. Καθώς είχε υπηρετήσει παλαιότερα στην Κρήτη και γνώριζε καλά την ελληνική γλώσσα θα του ήταν πολύτιμος συμπαραστάτης στο δύσκολο έργο που αναλάμβανε.

Τελικά, ο Giovanni Battista del Monte μαζί με την οικογένειά του και τα αναγκαία εφόδια αναχώρησε από τη Βενετία τις πρώτες μέρες του Οκτωβρίου του 1588. Στη θάλασσα της Δαλματίας τον ανέμεναν οι υπόλοιπες γαλέρες του στόλου. Σε δύο από αυτές είχαν επιβιβαστεί οι νέες βενετικές αρχές, που επρόκειτο να αναλάβουν υπηρεσία στην Κρήτη. Αυτοί ήταν ο γενικός προνοητής (proveditor general) Alvise Grimani, ο δούκας (duca) Alberto Loredan, ο διοικητής του ιππικού (proveditor della cavalleria) Marc' Antonio Venier και ο γενικός διοικητής (capitano general) Zuan Bembo. Όλοι μαζί συνέχισαν το ταξίδι τους με προορισμό το νησί.

Στα μέσα Οκτωβρίου οι γαλέρες που τους μετέφεραν αγκυροβόλησαν για δεκαπέντε περίπου μέρες στην Κέρκυρα. Η συνέχιση της πορείας τους προς το νότο καθίστατο αδύνατη επειδή στη θάλασσα ναυλοχούσε ο τουρκικός στόλος και υπήρχε ο κίνδυνος να δημιουργηθεί κάποιο θερμό επεισόδιο. Το διάστημα αυτό όμως αποδείχτηκε ιδιαίτερα επωφελές για τον *capitano generale delle fantarie*, καθώς του δόθηκε η δυνατότητα να περιοδεύσει στ οχυρωματικά έργα του νησιού που βρίσκονταν σε εξέλιξη και να εντοπίσει τις αδυναμίες που υπήρχαν. Άρχισε έτσι να σχηματίζει μια πρώτη εικόνα της κατάστασης που θα αντιμετώπιζε τους επόμενους μήνες.

Οι βενετικές γαλέρες, αναχώρησαν τελικά με πολλές προφυλάξεις και στα τέλη Οκτωβρίου έφτασαν στη Ζάκυνθο. Μόλις ο τουρκικό στόλος εγκατέλειψε τη θάλασσα του Ιονίου και επέστρεψε για να διαχειμάσει στα Δαρδανέλια, συνέχισαν το ταξίδι τους. Αρχικά προσορμίστηκαν στα Χανιά, όπου παρέμειναν για τρεις μέρες. Στις 9 Νοεμβρίου – 30 Οκτωβρίου σύμφωνα με το παλαιό, Ιουλιανό ημερολόγιο που χρησιμοποιούνταν στο νησί – έφθασαν στο Χάνδακα.

Κατά τους επόμενους μήνες ο *Giovanni Battista del Monte* περιόδευε σε όλα τα διαμερίσματα του νησιού εξετάζοντας προσεκτικά τις γραμμές άμυνάς τους. Πολλές φορές χρειάστηκε να δώσει επιτόπου λύσεις που αποδείχθηκαν ευεργετικές. Το γεγονός αυτό επισήμαιναν συχνά σε επιστολή τους προς το δόγη οι τότε βενετικές αρχές του νησιού. Το ίδιο χρονικό διάστημα, φαίνεται ότι συγχρωτίστηκε με ορισμένες πνευματικές φυσιογνωμίες της Κρήτης, οι οποίες εκφράζονταν αργότερα με κολακευτικά λόγια για το πρόσωπό του. Η συνεχιζόμενη διαμονή του στην Κρήτη, πέρα από τον προγραμματισμένο χρόνο, φαίνεται ότι ανησύχησε τη Σύγκλητο. Γι' αυτό και με επιστολή της στις 20 Απριλίου 1589 τον ειδοποίησε να επισπεύσει την αναχώρησή του και να προετοιμάσει την επιστροφή του στην Βενετία. Η παρουσία του ήταν χρήσιμη και αλλού. Θα επιβιβαζόταν σε πλοίο που θα τον μετέφερε στην Κέρκυρα. Τελικά, ο *del Monte* παρέμεινε στο νησί ως τα μέσα Ιουνίου του 1589.

Τα χρονικά περιθώρια που είχε στη διάθεσή του για την επίσκεψη στα νησιά του Ιονίου αναγκαστικά είχαν στενέψει. Παρόλα αυτά, τροποποιώντας κατά σύσταση του γενικού προνοητή Κρήτης τις έγγραφες εντολές που του είχαν δοθεί, αποφάσισε να εξετάσει το φρούριο των Κυθήρων. Όπως εξηγούσε ο *Alvise Giustinian*, *la qual fortezza, giudicando io per il suo sito importantissima quanto altra di questo Regno*, συνέστησε στο στρατιωτικό που αποχωρούσε να πάει να τη δει, *se bene dalla Serenita Vostra non ha in questo proposito ne lettere ne commissione alcuna*. Σε μια

τέτοια περίπτωση, τον διαβεβαίωσε ότι δε θα si ritandera il suo viaggio, poiche in due hore la potrai vedere commodamente. Έτσι, αντί να κατευθυνθεί προς τη Ζάκυνθο ο Giovanni Battista del Monte, αγκυροβόλησε για λίγες ώρες στα Κύθηρα και εξέτασε το φρούριο του νησιού. Αμέσως μετά, τηρώντας το αρχικό πρόγραμμα, επισκέφθηκε τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα. Επιστρέφοντας στη Βενετία, σταμάτησε για ένα γρήγορο έλεγχο, στα σημαντικότερα φρούρια των δαλματικών ακτών.

Στις αρχές Αυγούστου του 1589 ο Giovanni Battista del Monte βρισκόταν πια στη Βενετία. Με ψήφισμά της η Σύγκλητος στις 18 Αυγούστου, του εξέφρασε την ευαρέσκειά της για την αποστολή που είχε φέρει σε πέρας. Όπως του διευκρίνιζε, δεν είχε καμία αμφιβολία ότι η έκθεσή του για την Κρήτη θα αποδεικνυόταν πολύτιμη για τις βενετικές υποθέσεις.

Έχοντας διαμορφώσει σαφή αντίληψη των προβλημάτων της Ανατολής ο Giovanni Battista del Monte προχώρησε, σύμφωνα με τη συνήθεια, στη σύνταξη τριών εκθέσεων (relazioni) προς το αρμόδιο για τέτοιες υποθέσεις όργανο, το Collegio. Η πρώτη και εκτενέστερη έκθεση, αφορούσε την Κρήτη, η δεύτερη τα νησιά του Ιονίου και η Τρίτη τις βενετικές κτήσεις της Δαλματίας. Τόσο η έκταση όσο και η σειρά υποβολής αποκαλύπτουν εύγλωττα τη σημασία που επέδιδε η Γαληνοτάτη σε καθεμιά από τις περιοχές. Και οι τρεις εκθέσεις πάντως είναι χρησιμότες, καθώς διασώζουν πολύτιμες πληροφορίες για την άμυνα της Ανατολής.

Η κατάσταση της άμυνας στα νησιά του Ιονίου

Την έκθεσή του προς το δόγη της Βενετίας για τα νησιά του Ιονίου συνέταξε ο Giovanni Battista del Monte στο σπίτι του στις 24 Αυγούστου 1589. Ύστερα από τρεις μέρες, στις 27 Αυγούστου, την κατέθεσε στο Collegio. Στις επόμενες σελίδες θα γίνει αναφορά στη στρατιωτική κατάσταση των νησιών του Ιονίου όπως εμφανίζεται μέσα από το σημαντικό αυτό κείμενο.

Ο Giovanni Battista del Monte, σαν στρατιωτικός που είναι, δε διακρίνεται για το επιμελημένο ύφος του. Δεν κάνει άσκοπες παρεκβάσεις που θα περιπλέξουν ενδεχομένως την κατάσταση. Με σύντομες, σχεδόν κοφτές λέξεις, εξηγεί κάθε πρόβλημα, τον τρόπο που το αντιμετώπισε και α αναγκαία μέτρα που χρειάζονται να ληφθούν ώστε να μην ξαναεμφανιστεί στο μέλλον.

Στα Κύθηρα, ο Giovanni Battista del Monte παρέμεινε για λίγες μόνο ώρες, επειδή ήθελε να αποφύγει τον τουρκικό στόλο, για τον οποίο υπήρχαν πληροφορίες ότι κινούνταν στην περιοχή. Το μόνο που κατόρθωσε ήταν να κάνει ένα γρήγορο έλεγχο στην ξηρά και

να ελέγξει την ετοιμότητα των στρατιωτικών δυνάμεων. Ορισμένα τμήματα του φρουρίου, αν και μπορούσαν να προσβληθούν από πυροβόλα, δεν ήταν οχυρωμένα. Έπρεπε να αντικατασταθούν γρήγορα με κάποιες αναγκαίες επιδιορθωτικές εργασίες. Το νησί δεν είχε ουσιαστικά ασφαλές λιμάνι παρά το γεγονός ότι συχνά πλοία που έρχονταν ή κατευθύνονταν στην Κρήτη προσορμίζονταν εκεί. Ο del Monte δε συνιστούσε όμως να διατεθούν πολλά έξοδα για την κατασκευή του. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα παρεχόταν η δυνατότητα στις τουρκικές δυνάμεις πολύ εύκολα να αποβιβάσουν στρατό και πυροβόλα στο νησί και να το καταλάβουν. Γιατί, χωρίς το πυροβολικό, δύσκολα γίνονταν κύριοί του. Ο ιταλικός στρατός (*fantaria italiana*) ανερχόταν στα 95 άτομα, χωρισμένα σε δύο ομάδες (*compagnie*). Υπήρχαν επίσης 4 έμμισθοι πυροβολητές (*bombardieri salariati*) οι οποίοι υπηρετούσαν κάτω από έναν αρχηγό (*capo*). Οι πυροβολητές ήταν αρκετά ικανοί αλλά ο διορισμένος από τη Βενετία επικεφαλής τους, ήταν πλέον ηλικιωμένος. Κατά τον έλεγχο που πραγματοποιήθηκε στα πυροβόλα (*artiglieria*) διαπιστώθηκαν ορισμένες ελλείψεις, οι οποίες όμως μπορούσαν να καλυφθούν από την Κρήτη. Είχε γράψει σχετικά στο γενικό προνοητή για να φροντίσει το θέμα με την αποστολή υλικού από την Κρήτη ή από τη Βενετία.

Κατά την παραμονή του στη Ζάκυνθο, ο Giovanni Battista del Monte, επιθεώρησε τους έμμισθους στρατιώτες τους οποίους διατηρούσε η Βενετία στο νησί, τις ελληνικές πολιτοφυλακές και το ιππικό. Το φρούριο, όπως σημείωνε, βρισκόταν μακριά από τη θάλασσα και η κατασκευή του χρονολογούνταν από παλιά. Για να επισκευαστεί πλήρως απαιτούνταν αρκετά χρήματα. Η μερική ανανέωσή του θα αποδεικνυόταν ανώφελη καθώς η πόλη βρισκόταν σε τέτοια θέση ώστε εύκολα μπορούσε, στην κατάσταση που ήταν, να αντιμετωπίσει εχθρικές επιδρομές. Πρόβλημα αντίθετα υπήρχε με το βούργο της πόλης, όπου άνετα αποβιβαζόταν ο εχθρός. Γι' αυτό έπρεπε να αναζητηθούν τρόποι για να εκλείψει αυτός ο κίνδυνος. Οι έμμισθοι στρατιώτες (*soldati pagati*) ανέρχονταν στα 24 άτομα και ήταν ντόπιοι. Λόγω όμως του μικρού μισθού που ελάμβαναν – ένα τσεκίни μηνιαίως- δεν έδειχναν ενδιαφέρον. Ορισμένοι, ήταν ελάχιστα κατάλληλοι, για να μη λεχθεί εντελώς άχρηστοι. Ο αρχηγός τους ήταν οκτώ περίπου ετών και είχε καταλάβει τη θέση αυτή ως αναγνώριση των υπηρεσιών του πατέρα του. Καθώς όμως πήγαινε σχολείο, τη στρατιωτική ομάδα διοικούσε ο παππούς από την πλευρά της μητέρας του, ο οποίος ήταν εβδομήντα περίπου ετών και ποτέ δεν είχε μεταχειριστεί όπλα.

Ως την ενηλικίωση του μικρού, έπρεπε να βρεθεί ένα κατάλληλο πρόσωπο, για την ανάληψη της θέσης του αρχηγού. Έτσι μόνο, σε περίπτωση ανάγκης, μπορούσε να ελπίζεται ουσιαστική βοήθεια. Οι πολιτοφυλακές (ordinanze) της Ζακύνθου, παρά το μεγάλο αριθμό τους, δεν ήταν καθόλου αποτελεσματικές. Ελάχιστα άτομα μπορούσαν να κρατήσουν στα χέρια τους το αρκεβούζιο (archibuso) όπως βεβαίωναν οι βενετικές αρχές του νησιού. Ο del Monte πρότεινε να επιλεγούν οι ικανοί και να απολυθούν οι άχρηστοι επειδή μεγαλύτερη υπηρεσία πρόσφεραν οι λίγοι ικανοί και καλά γυμνασμένοι πολιτοφύλακες. Το ιππικό (cavalleria) του νησιού συγκροτούσαν 116 ιππείς, που ήταν χωρισμένοι σε τρεις ομάδες. Βρισκόταν κάτω από τη διοίκηση του Αλέξανδρου Λάσκαρη ο οποίος, κατά κοινή ομολογία, ήταν ικανότατος στρατιωτικός. Οι άνδρες της καβαλλαρίας, μολονότι πολλοί ήταν ηλικιωμένοι και γηγενείς, βρίσκονταν σε ικανοποιητική κατάσταση από πλευράς ετοιμότητας. Αρκετά ωστόσο άλογα που χρησιμοποιούνταν στις επιχειρήσεις ήταν σε κακή κατάσταση και έπρεπε να ληφθεί πρόνοια να μη συμβαίνει αυτό. Μεγαλύτερες υπηρεσίες πάντως θα πρόσφεραν λίγα αλλά σε καλή κατάσταση άλογα. Στην καβαλλαρία, κατά την εκτίμηση του del Monte, μικρή βοήθεια μπορεί να αναμένεται πάντα από έναν ανδρείο άνδρα που ιππεύει σε κακό άλογο.

Κατά την επίσκεψη του στην Κεφαλονιά, ο Giovanni Battista del Monte επιθεώρησε αρχικά τον ιταλικό στρατό. Η δύναμη του έφθανε τα 48 άτομα, που ήταν μοιρασμένα σε δύο ομάδες. Η κατάσταση του ήταν η ίδια με των άλλων νησιών και ίσως χειρότερη. Και αυτό γιατί περιλαμβάνονταν στις τάξεις του *diversi greci et alcuni ancora della propria isola*. Στην ίδια, απογοητευτική κατάσταση, βρίσκονταν οι πολιτοφυλακές. Μόνο με τις αντίστοιχες της Ζακύνθου μπορούσαν να συγκριθούν. Ελάχιστα άτομα γνώριζαν να κρατούν το αρκεβούζιο στο χέρι όπως διαπίστωσε ο βενετός προνοητής, γι' αυτό και ο del Monte έδωσε εντολή για την ανασύσταση της ομάδας. Αφού γινόταν η επιλογή των καλύτερων, να εκγυμνάζονταν με επιμέλεια από έναν έμπειρο και ικανό καπετάνιο. Ιδιαίτερα ενθαρρυντική, αντίθετα, ήταν η εικόνα που συνάντησε στο πυροβολικό. Οι τέσσερις πυροβολητές με τον αρχηγό τους βεβαιώθηκε ότι επρόκειτο για ικανότατα πρόσωπα. Από τους 60 μαθητευόμενους πυροβολητές (scolari), παρουσιάστηκαν ενώπιον τον μόνο οι 29, που αποδείχτηκαν πολύ καλά γυμνασμένοι. Όσον αφορά τα πυροβόλα του νησιού υπήρχαν αρκετά εφόδια. Για τις μικρές ελλείψεις υλικών που παρατήρησε θα έδινε, αν του ζητούνταν, ξεχωριστό σημείωμα. Το ιππικό ωστόσο

του νησιού εμφάνιζε σημάδια διάλυσης. Υπήρχαν δύο είδη ιππικού. Το πρώτο των μισθοφόρων (*provigionati*), έφτανε τα 87 άτομα. Το δεύτερο, των ντόπιων (*decimali*), ανερχόταν στα 154 άτομα, τα οποία ήταν μοιρασμένα σε εννέα ομάδες. Όλο πάντως το ιππικό βρισκόταν κάτω από τη διοίκηση του Giovanni Guasco. Από το μισθοφορικό τμήμα, οι 40 ιππείς που ήταν και οι καλύτεροι, είχαν σταλεί από τη Ζάρα με εντολή της Βενετίας. Οι υπόλοιποι 47 που τους πλαισίωναν ήταν στην πλειοψηφία τους, ηλικιωμένοι, άχρηστοι που δεν ήξεραν ούτε να ιππεύουν. Αυτοί, έπρεπε να δοθεί εντολή να απολυθούν και στη θέση τους να τοποθετηθούν άλλοι, χρήσιμοι σε περίπτωση ανάγκης. Όσον αφορά το ντόπιο ιππικό, όπως διαπίστωσε ο del Monte και πληροφορήθηκε από τον προνοητή του νησιού στο μεγαλύτερο τμήμα του αποτελούνταν από χωρικούς, άχρηστους και ανίκανους να ιππεύουν. Ελάχιστοι γνώριζαν τα στοιχειώδη για την υπηρεσία τους και σε αυτούς, κατά κύριο λόγο, έπρεπε να στηριχθεί στο μέλλον η ανασυγκρότηση του ιππικού. Το φρούριο του νησιού, που απείχε από τη θάλασσα και ήταν πολύ μικρό, δεν έπρεπε να θεωρείται άξιο λόγου. Δε χρειαζόταν να γίνουν εργασίες για την κατασκευή κάποιων έργων σε αυτό επειδή, λόγω της θέσης του, δεν είχε την σημασία ενός παραθαλάσσιου φρουρίου, οπότε και θα χρειαζόταν στην εχθρική ομάδα να αποβιβάσει πυροβολικό και στρατό για να το καταλάβει. Ήταν τόσο ασφαλές, ώστε μπορούσε πάντα να αποκρούσει οποιαδήποτε εχθρική επίθεση εκδηλωνόταν εναντίον του. Σύμφωνα με τις οδηγίες που είχε από τη Σύγκλητο, ο del Monte αφιερώνει πολλές γραμμές της έκθεσης του στο θέμα της δημιουργίας φρουρίου στη χερσόνησο της Άσου που συζητούνταν εκείνη την περίοδο. Περιγράφει την οχυρή θέση της και προτείνει με ποιον τρόπο η τυχόν δημιουργία φρουρίου σε αυτήν θα απέβαινε αποτελεσματική για την άμυνα όλου του νησιού συνολικά.

Τελευταία, κατά την περιοδεία του στο χώρο του Ιονίου, ο Giovanni Battista del Monte επισκέφθηκε την Κέρκυρα. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, μια πρώτη ιδέα για τη στρατιωτική κατάσταση της είχε ήδη σχηματίσει, κατά τη διέλευση του προς την Κρήτη. Κατά τη δεκαπενθήμερη, τότε, παραμονή του είχε συζητήσει με το γενικό προνοητή του νησιού τη λήψη ορισμένων μέτρων τα οποία ξεκίνησαν να υλοποιούνται και απέδιδαν ήδη καρπούς. Ο γενικός προνοητής της Κέρκυρας, εκμεταλλευόμενος την παρουσία ξανά του del Monte στο νησί, του ζήτησε να υποβάλει εγγράφως τις απόψεις του για την καλύτερη οργάνωση της άμυνας στο μέλλον. Το αίτημα αποδέχτηκε ο Giovanni Battista del Monte, που συνέ-

ταξε σχετική γνωμάτευση. Μην έχοντας να προσθέσει περισσότερα για το ζήτημα, παρέθετε συνημμένο στην έκθεση αντίγραφο της γνωμάτευσης. Οι περισσότερες από τις παρατηρήσεις του Giovanni Battista del Monte αφορούσαν τεχνικές λεπτομέρειες των οχυρώσεων και δεν μπορεί να γίνει εδώ λόγος για αυτές. Οι επιστημόνες του, σχετικά με το έμπυχο στρατιωτικό δυναμικό, δε διέφεραν ουσιαστικά από εκείνες που είχε κάνει για τα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου. Όπως προκύπτει από το έγγραφο, η Βενετία έπρεπε να καταβάλλει σύντομες προσπάθειες για την αποτελεσματικότερη οργάνωση της άμυνας της Κέρκυρας. Μόνο κατά αυτό τον τρόπο θα διατηρούσε το ζωτικής σημασίας για το κράτος της νησί κάτω από τον έλεγχο της. Για την κατάληψη του εκπονούνταν διαρκώς σχέδια τόσο από τους Τούρκους όσο και από τους Ισπανούς. Ειδικότερα οι τελευταίοι, δρούσαν με έναν ευρύ κύκλο κατασκόπων, που υπηρετούσαν στις στρατιωτικές ομάδες. Το μεγαλύτερο τμήμα της κύριας έκθεσης του αφιερωνόταν από τον Giovanni Battista del Monte στον τρόπο με τον οποίο το φρούριο του νησιού θα καθίστατο ασφαλές. Το μόνο που επισήμαινε συμπληρωματικά ήταν ότι, με την πρώτη κατάλληλη ευκαιρία, έπρεπε να απομακρυνθεί από το νησί ο πρόξενος της Ισπανίας, ο οποίος, όπως αφήνεται να εννοηθεί, ενεργούσε ουσιαστικά ως κατάσκοπος. Καταγόταν από τη Νάπολη και επρόκειτο για ικανότατο πρόσωπο. Με το να βρίσκεται για πολλά χρόνια στο νησί και να έχει παντρευτεί ντόπια ήταν πάντοτε ενημερωμένος για τις εξελίξεις που μεσολαβούσαν. Κατά αντιστοιχία, οι Ισπανοί γνώριζαν με κάθε λεπτομέρεια οτιδήποτε συνέβαινε στην Κέρκυρα.

Η σημασία της έκθεσης

Η έκθεση του Giovanni Battista del Monte για την άμυνα των νησιών του Ιονίου είναι μικρότερη από την αντίστοιχη της Κρήτης και εκτενέστερη εκείνης των δαλματικών κτήσεων. Όπως ήδη τονίστηκε, αυτό είναι ενδεικτικό της σημασίας που είχε κάθε περιοχή για τη Βενετία. Έτσι εξηγείται και ο λόγος για τον οποίο ο βενετός αξιωματούχος παρέμεινε περισσότερο από τον καθορισμένο χρόνο στην Κρήτη. Η άμυνα του νησιού αντιμετώπιζε οξύτατα προβλήματα και έχρηζε μεγάλης φροντίδας.

Με βάση τα κεντρικά σημεία της έκθεσης του Giovanni Battista del Monte που παρατέθηκαν, η στρατιωτική κατάσταση στα νησιά του Ιονίου εμφανίζεται απογοητευτική. Καμιά αισιόδοξη προοπτική δε διαφαινόταν. Και αυτή η εικόνα επικρατεί - δεν πρέπει να το

λησμονούμε - λίγα μόλις χρόνια μετά το φιλόδοξο πρόγραμμα που έθεσε σε εφαρμογή η Γαληνότατη για την αμυντική θωράκιση του χώρου της Ανατολής.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες παραμένει ερώτημα, πώς και δεν επωφελήθηκαν οι Τούρκοι από τη στρατιωτική δυσλειτουργία που επικρατούσε στο χώρο του Ιονίου την περίοδο αυτή και δεν επιχείρησαν την κατάληψη των νησιών του. Η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί στη συνθήκη ειρήνης που είχαν υπογράψει με τους Βενετούς στις 7 Μαρτίου 1573. Κανένα από τα δύο μέρη, τουλάχιστον εκείνο το χρονικό διάστημα, δεν επιθυμούσε να την αμφισβητήσει.

Όλοι οι τομείς που σχετίζονταν με την άμυνα των νησιών χώλαιναν. Και πρώτα από όλα τα φρούρια τα οποία, στο μεγαλύτερο τμήμα τους, αποδεικνύονταν εντελώς ανεπαρκή. Για την αντιμετώπιση των ελλείψεων ο Gionvani Battista del Monte ήταν σαφής. Το Βενετικό Κράτος χρειαζόταν να μη φεισθεί χρημάτων και να φροντίσει να καλύψει γρήγορα τα κενά που παρατηρούνταν. Όσες εργασίες χρειαζόταν να αναληφθούν σε φρούρια - σε αυτήν την κατηγορία συμπεριλαμβάνονταν τα φρούρια των Κυθήρων και της Κέρκυρας - έπρεπε να ολοκληρωθούν επείγοντως. Έτσι κάθε νησί θα διέθετε τον κεντρικό χώρο άμυνας του. Για τα φρούρια αντίθετα της Ζακύνθου και της Κεφαλονιάς, που βρίσκονταν μακριά από τη θάλασσα, δεν απαιτούνταν υπερβολικές δαπάνες.

Πολύτιμες αποδείχτηκαν οι απόψεις του Gionvani Battista del Monte σχετικά με το θέμα της κατασκευής φρουρίου στην περιοχή της Άσου. Οι κάτοικοι της Κεφαλονιάς προτίθενταν, τόνιζε ο έμπειρος στρατιωτικός, να αναλάβουν τόσο τα έξοδα της κατασκευής του φρουρίου όσο και αυτά της συντήρησης του εξοπλισμού του. Αφού υπήρχε τέτοια διάθεση από τους ντόπιους, επιβαλλόταν να προχωρήσει αμέσως το ζήτημα. Σε περίπτωση που ξεκινούσαν οι εργασίες, έπρεπε να ολοκληρωθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Επίσης, να λαμβανόταν μέριμνα ώστε να κατοικηθεί η περιοχή, για να αποκλειστεί έτσι κάθε περίπτωση κατάληψης του φρουρίου από τους Τούρκους. Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε, όποιος θα ήταν κύριος του χώρου θα κατείχε παράλληλα ολόκληρο το νησί. Τα προτεινόμενα από τον del Monte εμπλούτισαν το διάλογο που κυριαρχούσε εκείνα τα χρόνια στις συζητήσεις στρατιωτικών κύκλων της Βενετίας για τη σκοπιμότητα δημιουργίας φρουρίου στην απομακρυσμένη

χερσόνησο της Άσου. Ήταν μάλιστα τόσο ξεκάθαρα ώστε, σχεδόν στο σύνολο τους, υιοθετήθηκαν από τη Σύγκλητο στην απόφαση που έλαβε για το ζήτημα το 1593.

Συχνότατα όμως, η φύση των νησιών, λειτουργούσε αποτρεπτικά για τους εχθρούς. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση των Κυθήρων, η αμυντική κατάσταση των οποίων εμφανιζόταν σχεδόν ανύπαρκτη. Παρά την έλλειψη επαρκούς λιμανιού, ο Giionvani Battista del Monte αποφαινόταν να μη διατεθούν χρήματα για την κατασκευή του. Έτσι, πολύ εύκολα θα μπορούσαν να αποβιβάσουν στρατεύματα και πυροβολικό οι Τούρκοι, και με μια γρήγορη επίθεση να καταλάβουν στο νησί.

Η κατάσταση του πυροβολικού, σε γενικές γραμμές, εμφανιζόταν ικανοποιητική. Ο εξοπλισμός όμως των πυροβόλων, ορισμένες φορές, ήταν πεπαλαιωμένος. Αυτό ίσχυε για τα Κύθηρα και την Κεφαλονιά. Γι' αυτό και έπρεπε να αντικατασταθεί με ευθύνη της κεντρικής διοίκησης. Όσον αφορούσε το έμπυχο δυναμικό - τους πυροβολητές - υπήρχε η ίδια καλή εικόνα. Όλοι τους εμφανίζονταν αρκετά ικανοί και γυμνασμένοι. Αξιομνημόνευτη ήταν η περίπτωση της Κεφαλονιάς. Στην ίδια καλή κατάσταση βρέθηκαν τόσο οι πυροβολητές όσο και οι μαθητευόμενοι τους. Η θετική όμως γνώμη που αποκόμισε ο del Monte από το νησί, αμαυρώθηκε από το γεγονός της εμφάνισης ενώπιον του 29 μόνο από τους 60 μαθητευόμενους πυροβολητές.

Οι στρατιωτικές δυνάμεις οι οποίες στάθμευαν στα νησιά, πολύ απέχχαν από το να εμπνέουν εμπιστοσύνη. Μόνο στα Κύθηρα βρισκόταν ο ιταλικός στρατός σε ικανοποιητικά επίπεδα. Στην Κεφαλονιά αντίθετα, ήταν στη χειρότερη δυνατή θέση, κι αυτό οφειλόταν στο ότι είχαν ενταχθεί στις τάξεις του διάφοροι Έλληνες και ορισμένοι επίσης ντόπιοι. Αποκλειστικά ντόπιοι, συγκροτούσαν την έμμισθη στρατιωτική ομάδα της Ζακύνθου. Ένα τμήμα της κρίθηκε ακατάλληλο ή τελείως άχρηστη για το έργο που είχε προσληφθεί. Ακραίο βέβαια παράδειγμα, αλλά ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατούσε στο νησί, ήταν η ανέλιξη στην ηγεσία του στρατού ενός οκτάχρονου αγοριού. Όταν πήγαινε στο σχολείο, το αντικαθιστούσε ο γέροντας παππούς του, ο οποίος ήταν άπειρος στα όπλα.

Η κατάσταση του ιππικού παρουσίαζε διακυμάνσεις. Το ιππικό της Ζακύνθου, που τελούσε υπό τη διεύθυνση του Αλέξανδρου Λάσκαρη, βρέθηκε σε καλή γενικά διάταξη. Εμφάνιζε όμως δύο σημαντικά μειονεκτήματα. Παρά το μεγάλο αριθμό τους οι ιππείς

ήταν ηλικιωμένοι ενώ τα χρησιμοποιούμενα άλογα δεν ήταν στην καλύτερη φυσική κατάσταση. Ιδιάζουσα ήταν η περίπτωση της Κεφαλονιάς, όπου υπήρχαν δύο σώματα ιππικού, υπό τη διεύθυνση του Giovanni Guasconi. Το μεν μισθοφορικό τμήμα (ronvigionati) ήταν σχετικά πιο αποτελεσματικό επειδή, εν μέρει, το απάρτιζαν ικανά άτομα προερχόμενα από τη Ζάρα. Το ντόπιο τμήμα (decimali) εμφάνιζε διαλυτική εικόνα αφού ελάχιστοι ιππείς μπορούσαν να ιππεύσουν τα άλογα τους. Η συμβουλή του Giovanni Battista del Monte ήταν συγκεκριμένη. Οι διοικήσεις των νησιών όφειλαν να αντικαταστήσουν τους ηλικιωμένους και άχρηστους ιππείς με άλλους ικανούς. Ήταν αντίθετος προς την άποψη ότι χρειαζόνταν πολλοί αντί για λίγους ιππείς. Ουσιαστικότερες υπηρεσίες σε περιόδους κρίσεων πρόσφεραν λίγοι αλλά καλογυμνασμένοι ιππείς πάρα πολλοί αλλά ανίκανοι.

Στο σημείο όπου περιγράφεται η κατάσταση του ιππικού της Κεφαλονιάς, ο Giovanni Battista del Monte εκφράζει μια γενικότερη διαπίστωση σχετικά με το ιππικό, η οποία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Η Βενετία έτρεφε την ψευδαίσθηση ότι διέθετε στα νησιά του Ιονίου και σε όλη γενικά την Ανατολή καλό ιππικό ώστε να μπορεί να υπερισχύσει σε κάθε τμήμα της επικράτειας της. Ο ίδιος αντίθετα πίστευε ότι, όταν παρίστατο ανάγκη, θα βρισκόταν χωρίς άνδρες και άλογα. Τότε θα αποκαλυπτόταν η ωμή πραγματικότητα. Ότι δηλαδή το μεγαλύτερο τμήμα των ντόπιων ανδρών ήταν καταγεγραμμένοι ως Αλβανοί - ως ελαφρύ δηλαδή ιππικό - και το μεγαλύτερο τμήμα των αλόγων ήταν σε κακή κατάσταση.

Εκεί που η εικόνα φανερωνόταν απογοητευτική ήταν στην περίπτωση των πολιτοφυλακών. Και στα δύο νησιά για τα οποία δίνει πληροφορίες ο Giovanni Battista del Monte - Ζάκυνθο και Κεφαλονιά - επικρατούσε το ίδιο σκηνικό. Ελάχιστοι μόνο άνδρες γνώριζαν να κρατήσουν στο χέρι τους το αρκεβούζιο. Μπροστά σε αυτή την πραγματικότητα ο del Monte συμβούλευε, ως προτιμότερη λύση, την αναδιοργάνωση των σωμάτων. Αφού επιλέγονταν οι πλέον ικανοί, να τίθενταν κάτω από τη διοίκηση ενός έμπειρου προσώπου που θα τους γύμναζε. Οι υπόλοιποι να απολύονταν. Η λογική ήταν η ίδια: χρησιμότερη υπηρεσία πρόσφεραν λίγοι αλλά καλά ασκημένοι πολιτοφύλακες από πολλούς πλην όμως ανίκανους.

Ολοκληρώνοντας την έκθεση του, ο Giovanni Battista del Monte τόνιζε ότι έπρεπε να καταβληθεί προσπάθεια ώστε, όλα τα

φρούρια να εφοδιαστούν με μεγάλη ποσότητα σύγχρονων όπλων. Τέτοια ήταν τα μουσκέτα τειχών και με διχαλωτή καρφίδα (moschetti de muraglia e da forcina). Επρόκειτο για τα όπλα που προκαλούσαν τις μεγαλύτερες απώλειες στον εχθρό και τον απέτρεπαν από κάθε επίθεση. Τα πυροβόλα ήταν δύσκολο να χρησιμοποιηθούν, απαιτούσαν μεγάλες ποσότητες πυρίτιδας και έκαναν υπερβολικό θόρυβο επιφέροντας λιγοστές ανθρώπινες απώλειες. Σε αντίθεση με τα μουσκέτα, που προσαρμόζονταν σε κάθε τόπο, χρησιμοποιούνταν με ευκολία, απαιτούσαν λίγη πυρίτιδα και επέφεραν από μακριά μεγάλες απώλειες.

Η ουσιαστικότερη συμμετοχή των ντόπιων στην άμυνα αποτελούσε για τον Gionvani Battista del Monte αποφασιστικό παράγοντα για την επιτυχία του εγχειρήματος που επρόκειτο να αναληφθεί. Οποιαδήποτε προσπάθεια για τον παραμερισμό τους θα δημιουργούσε προβλήματα. Μόνο ο ντόπιος πληθυσμός που νοιαζόταν την παρουσία του, μπορούσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικότερα τον εχθρό. Με αυτό το σκεπτικό πρότεινε την επέκταση του θεσμού των πολιτοφυλακών ώστε ένας ικανοποιητικός αριθμός του ικανού πληθυσμού να συμμετέχει στην άμυνα. Το πείραμα, κατά σύσταση του, είχε δοκιμαστεί στην περιοχή της Terraferma με ευεργετικές συνέπειες.

Συμπερασματικά, η έκθεση του Gionvani Battista del Monte αποβαίνει πολύτιμη πηγή για τη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετώπιζε το Βενετικό Κράτος στο χώρο του Ιονίου. Κύριο μέλημα του γνωστού στρατιωτικού ήταν η καταγραφή της κατάστασης των πεζικών δυνάμεων. Δε λείπουν ωστόσο τα σχόλια του και για άλλα, γενικότερα αμυντικά θέματα. Στις προτάσεις του, σε ένα μεγάλο βαθμό, στηρίχτηκε η Σύγκλητος τα επόμενα χρόνια και προχώρησε στη λήψη μιας σειράς μέτρων.

Οι συντονισμένες προσπάθειες που αναλήφθηκαν έφεραν τελικά αποτελέσματα. Στις αρχές πια του 17ου αι., η αμυντική θωράκιση της περιοχής μπορεί να χαρακτηριστεί αρκετά ικανοποιητική για την αντιμετώπιση μιας πολεμικής κρίσης.

Από τις κρίσιμες για το μέλλον της Βενετίας στρατιωτικές θέσεις που κατείχε ο Gionvani Battista del Monte - πάντα στην Terraferma ασφαλώς και θα αισθανόταν δικαιωμένος για την ορθότητα των απόψεων του.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ (16^{ος} – 17^{ος} ΑΙ.)

Ο δεύτερος τουρκοβενετικός πόλεμος, που έληξε το 1503 (χρονολογία της συνθήκης) είχε ως συνέπεια στις αρχές του 16ου αιώνα η κατάσταση του στρατού σ' ολόκληρη τη βενετοκρατούμενη Ανατολή να είναι αθλιότατη. Είχε κλονιστεί από τα δεινά του πολέμου η πειθαρχία και η μαχητικότητα του στρατού. Το σύνολο εξάλλου των στρατιωτικών δυνάμεων που στάθμευαν στις αποικίες της Βενετίας στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα αυτού, σύμφωνα με τις υπάρχουσες πληροφορίες, δεν ξεπερνούσε τις 4.000. Από την άλλη πλευρά οι φρουρές είχαν καιρό να ανανεωθούν, και παρουσιάζεται το φαινόμενο άνδρες του βενετικού στρατού — αξιωματικοί και στρατιώτες — να υπηρετούν στο ίδιο μέρος 30 συνεχή χρόνια. Η απουσία ακόμη τακτικού ελέγχου από την πλευρά της μητρόπολης και οι μικροί μισθοί των μισθοφορικών δυνάμεων είχαν ως αποτέλεσμα την παντελή αδιαφορία και την απειθαρχία των στρατευμάτων. Η έλλειψη τέλος καλού εξοπλισμού και επαρκών οχυρωματικών έργων ολοκλήρωνε τη γενική άθλια εικόνα της άμυνας, ενώ από την άλλη πλευρά ο τουρκικός κίνδυνος και οι πειρατές επιδρομείς της Μεσογείου караδοκούσαν και δημιουργούσαν προβλήματα τόσο στις κατοχικές δυνάμεις, όσο και στους ντόπιους πληθυσμούς.

Είναι έκδηλη βέβαια η ανησυχία στη βενετική Γερουσία, και από τις αρχές κιόλας του 16ου αιώνα καταβάλλονται προσπάθειες αναδιοργάνωσης του στρατού και μέριμνα για τα οχυρωματικά έργα σ' ολόκληρη τη βενετοκρατούμενη Ανατολή, οι οποίες όμως βραδυπορούν και λόγω της μεγάλης απόστασης των αποικιών από το κέντρο και εξαιτίας της έλλειψης των απαραίτητων οικοδομικών και άλλων υλικών από τις καίριες θέσεις των κτήσεων.

Ειδικά για τη στρατιωτική οργάνωση και οχύρωση της Κεφαλονιάς οι προσπάθειες της μητρόπολης και των εκάστοτε τοπικών Βενετών διοικητών είναι σύντομες σ' ολόκληρη την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας. Όπως θα αναλυθεί αμέσως παρακάτω, οι εκκλήσεις των Προβλεπτών του νησιού προς τη βενετική Γερουσία είναι δραματικές. Στις αναφορές τους αυτοί οι ανώτεροι αξιωματούχοι περιγράφουν κάθε φορά λεπτομερειακά την άθλια κατάσταση του στρατού, του εξοπλισμού, της οχύρωσης και του πληθυσμού, καταρτίζουν σχέδια και προτείνουν λύσεις. Πολλές φορές βέβαια οι προτάσεις τους βρίσκουν ανταπόκριση, αλλά

πάντοτε υπάρχει ένα κοινό γνώρισμα: η χαρακτηριστική βραδυπορία και η μερική υλοποίηση του προτεινόμενου σχεδίου. Τούτο μαρτυρείτε τουλάχιστον από το γεγονός ότι για την ίδια περίπτωση οι εκκλήσεις επαναλαμβάνονται διαδοχικά από πολλούς Προβλεπτές του νησιού.

Οι ανησυχίες και η φροντίδα των βενετικών Άρχων για την άμυνα της Κεφαλονιάς είναι δικαιολογημένες. Ο τουρκικός κίνδυνος караδοκεί πάντοτε απειλητικός και άμεσος για το νησί. Η Λευκάδα, πού βρίσκεται ως το 1684 στα χέρια των Τούρκων, απέχει μόλις ελάχιστα μίλια από την χερσόνησο της Άσου. Οι οργανωμένες τουρκικές επιδρομές που έγιναν στο νησί μέσα στο 16^ο αιώνα, καθώς και οι συνεχείς επιθέσεις πειρατικών ομάδων, Οθωμανών ή άλλων, κυρίως Μπαρμπαρέζων, υπαγορεύουν συνεχή επαγρύπνηση.

Η ενίσχυση όμως του νησιού έχει ιδιαίτερη σημασία και για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της ίδιας της Βενετίας. Η Κεφαλονιά λόγω της γεωγραφικής θέσης της, έτσι καθώς δεσπόζει στο κέντρο του Ιονίου, και χάρη στη διαμόρφωση των ακτών της, όπου υπάρχουν υπήνεμα και ασφαλή φυσικά λιμάνια, κρίθηκε ως άριστο ορμητήριο και καταφύγιο συγχρόνως των ναυτικών δυνάμεων της Γαληνότατης, αφού βρίσκεται στην αλυσίδα των βενετικών κτήσεις - Ιονίου και Αιγαίου -, που περιορίζει το χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και χαράζει την αμυντική γραμμή του χριστιανικού κόσμου.

Ο Προβλεπτής Ανδρέας Morosini, στα 1624, σε αναφορά του στο Δόγη, αναφέρεται στη σημασία των λιμανιών του νησιού. Περιγράφει με λεπτομέρειες, σημειώνοντας και τις διαστάσεις, τη χωρητικότητα και την καταλληλότητα των λιμανιών του Αργοστολίου, της Σάμης, του Φισκάρδου, της Άσου, του Αθέρα και του Πόρου. Για το πρώτο σημειώνει ότι είναι κατάλληλο για μεγάλη αρμάδα, αλλά θα πρέπει να καθαριστεί από τα υλικά που έχουν πέσει από τα γύρω βουνά εξαιτίας των βροχών. Το λιμάνι της Σάμης («Val di Alessandria»), που το αποκαλεί «ονομαστό», έχει τη δυνατότητα να δεχθεί βενετικές γαλέρες. Δεκαπέντε επίσης γαλέρες μπορούν να ελλιμενιστούν στο Φισκάρδο και εικοσιπέντε στον Αθέρα, ενώ ακατάλληλα κρίνονται τα λιμάνια του Πόρου και της Άσου. Το πρώτο, γιατί είναι ανοικτό προς το πέλαγος, και το δεύτερο, γιατί είναι χωσμένο από υλικά, έτσι πού δεν μπορεί να προφυλάξει παρά μόνο δύο γαλέρες. Ο Morosini κάνει ιδιαίτερη μνεία στην αναφορά του για το «κανάλι της Κεφαλονιάς», το στενό δηλαδή ανάμεσα στο Ληξούρι και στο Αργοστόλι μέχρι το βάθος

του κόλπου του Λιβαδιού. Περιγράφει τις διαστάσεις του: έχει μήκος 18 μίλια από την πλευρά του Λεβάντε, 15 μίλια από την απέναντι ακτή, και το πλάτος του φτάνει στα 3 μίλια. Συμπληρώνει όμως ότι προσβάλλεται από το νότιο άνεμο, τον Σιρόκο.

Παρακάτω, όταν θα γίνεται λόγος για τα οχυρωματικά έργα και για τα σχέδια αντιμετώπισης των εχθρικών επιδρομών, θα σημειωθούν περιπτώσιακά εκτιμήσεις Βενετών αξιωματούχων για την αμυντική σημασία του νησιού και θα προστεθούν ορισμένα στοιχεία πειρατείας που συσχετίζονται με το θαλάσσιο χώρο της Κεφαλονιάς.

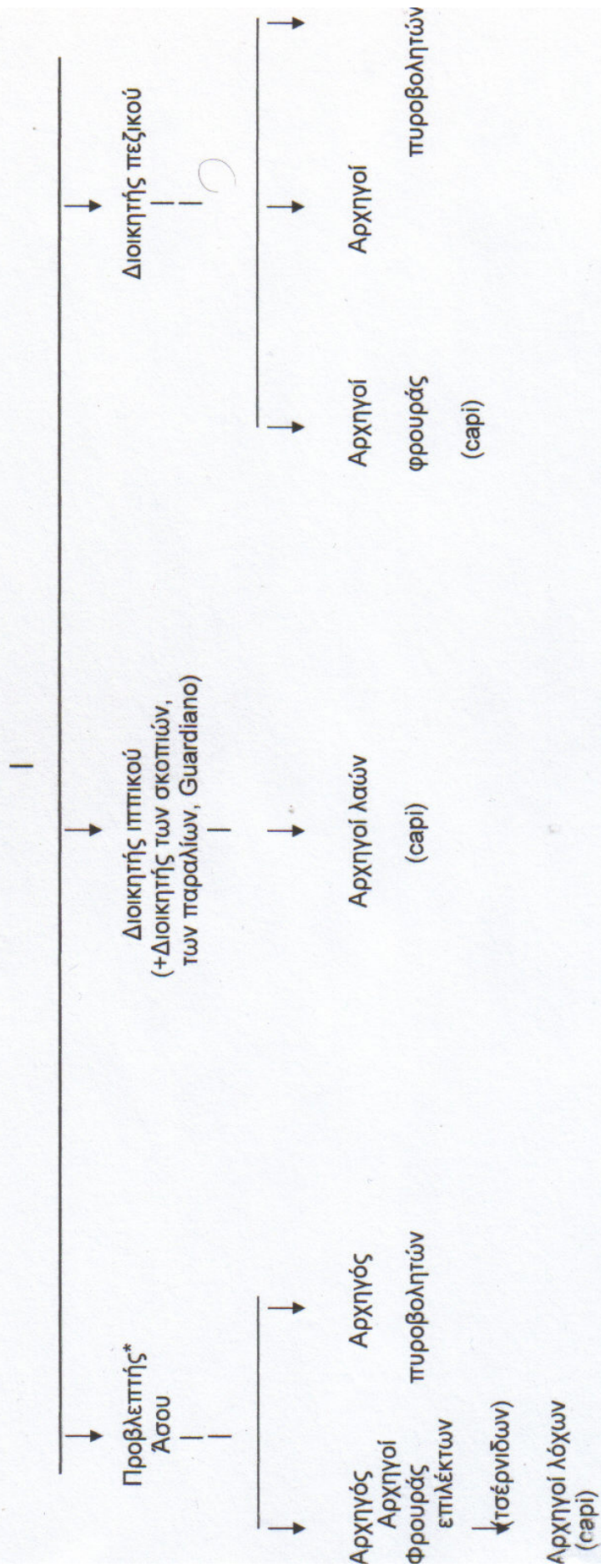
α. Ο στρατός. Ιππικό, πεζικό, ναυτικές δυνάμεις

Γενική διάρθρωση. Η προστασία της Κεφαλονιάς από τις τουρκικές και πειρατικές επιδρομές είχε ανατεθεί κυρίως στο πεζικό, στο οποίο ανήκαν και οι ελάχιστοι πυροβολητές των φρουρίων του Αγίου Γεωργίου και της Άσου, και στους ιππείς. Ναυτικές δυνάμεις οργανωμένες, που να εδρεύουν μόνιμα στο νησί, δεν υπήρχαν, γιατί οι 2 - 3 γαλέρες, τις οποίες είχαν υποχρέωση να επανδρώνουν και να εξοπλίζουν οι Κεφαλονίτες, υπάγονταν στη Γενική Διοίκηση του Στόλου, που έδρευε στην Κέρκυρα.

Ανώτερος στρατιωτικός διοικητής, που επόπτευε όλες τις δυνάμεις του νησιού, ήταν οπωσδήποτε ο Προβλεπτής. Σ' αυτόν υπάγονταν οι διοικητές των επιμέρους ειδικών σωμάτων : ο διοικητής του ιππικού, της cavallaria, με τον τίτλο του καπετάνιου της Στρατιάς (capitano della stratia e Stratioti) και ο διοικητής του πεζικού, που είχε στην εξουσία του τους έμμισθους στρατιώτες της φρουράς των δύο φρουρίων, τους πυροβολητές καθώς και τους κληρωτούς - τακτικούς (ordinarii) ή επίλεκτους (cernidi) - που στρατολογούνται από τους κατοίκους του νησιού, από εκείνους δηλαδή που μπορούσαν να καταταγούν και να υπηρετήσουν για την άμυνα του τόπου τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ
Φρουρίου Αγίου Γεωργίου
(Γενική Διοίκηση)

*Η εξάρτηση του Προβλεπτή Άσου από τον Προβλεπτή Κεφαλονιάς ήταν περιορισμένη

Επίσης ο Προβλεπτής του φρουρίου του Αγίου Γεωργίου, ως στρατιωτικός διοικητής, είχε και την εποπτεία του φρουρίου της Άσου. Βέβαια κάτω από αυτή την ανώτερη στρατιωτική ιεραρχία υπήρχαν οι κατώτεροι αξιωματικοί, όπως ήταν οι αρχηγοί ειδικών σωμάτων, της φρουράς των δυο φρουρίων, των πυροβολητών, των επίλεκτων, καθώς και οι επικεφαλής των λόχων ή αποσπασμάτων (*compagnie*), οι λεγόμενοι *capi*. Σε ειδικές, τέλος, έκτακτες περιπτώσεις, όπως συνέβη μέσα στην τρίτη δεκαετία του 17^{ου} αιώνα, ένας ανώτερος αξιωματικός Βενετός αναλάμβανε την αρχηγία όλου του στρατού, που είχε ταχθεί για την αντιμετώπιση των πειρατικών επιθέσεων, του πεζικού και του ιππικού («*di fantaria e cavallara in difesa*») με τον τίτλο του αρχηγού του πολέμου (*capo di guerra*).

Το ιππικό (*cavallaria*). Το ιππικό ήταν το βασικότερο στρατιωτικό σώμα των Βενετών στα νησιά, τα «νεύρα των ενετικών δυνάμεων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λούντζης. Στα έγγραφα συναντάται με την ελληνική ονομασία Στρατιώτες (*Stradioti*), Στρατιά, «*stradioti di cavalli*» ή «*fanti di cavalli*». Είναι στρατιωτικό σώμα μισθοφορικό (*provisionati*) και απαρτίζεται από Ιταλούς, Έλληνες και Αλβανούς, με ανώτερο διοικητή πάντοτε Βενετό. Μέρος του σώματος αυτού αποτελούν και οι καλούμενοι στα έγγραφα *decimali*, κάτοικοι δηλαδή του νησιού, που σε αντιστάθμισμα του φόρου της δεκάτης, είχαν την υποχρέωση να συντηρούν ένα άλογο και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ως ιππείς στο βενετικό στρατό.

Οι ιππικές δυνάμεις της Κεφαλονιάς είχαν κατανεμηθεί σε λόχους (*compagnie*) με επικεφαλής αρχηγούς (*capi*) ο αριθμός των οποίων δεν είναι σταθερός και κυμαίνεται από 6 ως 14, και σε μια μόνο περίπτωση (το 1582) φτάνει στους 30, αριθμός που τον θεωρούμε ως υπερβολικό. Κάθε λόχος - ομάδα απαρτίζεται από 10 - 50 στρατιώτες. Η συνολική δύναμη του ιππικού, όπως μαρτυρείται από τα στοιχεία που έχουμε, αυξομειώνεται και κινείται κατά περιόδους στα αριθμητικά πλαίσια των 30 ως 300 άτομα, μέσα στα οποία περιέχονται και οι *desimani*. Παρακάτω παραθέτουμε σε πίνακα αναλυτικά τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε σχετικά με το ιππικό του νησιού, σημειώνοντας παράλληλα - όπου υπήρχαν - και τα ονόματα των διοικητών της δύναμης, καθώς και των επικεφαλής των λόχων αρχηγών.

Το σώμα των ιππέων είχε κύρια αποστολή να φρουρεί τις ακτές και να αντιμετωπίζει τις επιθέσεις των πειρατών. Γι' αυτόν ακριβώς

το λόγο κάθε λόχος με τον αρχηγό του είχε αναλάβει μια περιοχή του νησιού και είχε στην προστασία του ορισμένες σκοπιές, σε θέσεις, όπου ήταν πιθανό να γίνουν αποβάσεις κουρσάρων. Έτσι λ.χ. γνωρίζουμε ότι το 1584 ολόκληρο το νησί περιφερειακά είχε χωριστεί σε 11 περιοχές, τις οποίες είχαν αναλάβει να προστατεύουν 222 ιππείς με επικεφαλής 13 αρχηγούς, κατανεμημένους ως εξής: Οι Ιωάννης Μαζαράκης και Απόστολος Βινάρης με 24 ιππείς είχαν στην εποπτεία τους 9 σκοπιές από τους Αγίους Θεοδώρους κοντά στ' Αργοστόλι ως τις Μηνιές, ο Βενέδικτος Κομποθέκρας με 14 σε 8 σκοπιές από τις Μηνιές ως τα Σπαρτιά, ο Ζήσιμος Della Porta από την Πεσάδα ως τις Πλατειές με 12 ιππείς σε 8 σκοπιές, οι Νικόλαος Μπαρμπάτης και Σταμάτης Κομποθέκρας στην περιοχή Κατελιού και Σκάλας με 37 ιππείς σε 12 σκοπιές, ο Παύλος Μπαρμπάτης με 23 ιππείς σε 13 σκοπιές από την περιοχή Αρακλιού ως το Μοναστήρι, ο Δημήτρης Βινάρης με 34 σε 18 σκοπιές στην περιοχή Σάμης, ο Μάρκος Φωκάς στην Πύλαρο, όπου υπήρχαν 13 σκοπιές με δύναμη ιππέων 16, ο Λάζαρος Χέλμης στην περιοχή του Φισκάρδου σε 10 σκοπιές με 20 ιππείς, ο Ανδρέας Κομποθέκρας στην περιοχή Αθέρα και Θηνιάς με 18 ιππείς σε 11 σκοπιές, ο Νικόλαος Λούζης στην Ανωή της Παλικής με 11 ιππείς σε 9 σκοπιές και ο Δημήτρης Λούζης με 13 ιππείς, ο οποίος επόπτευε 18 σκοπιές από τον Άγιο Σίδερο κοντά στο Φανάρι του Γέρο - Γόμπου ως την περιοχή του Λιβαδιού. Ολόκληρη αυτή η ακτοφρουρά την ίδια εποχή ήταν κάτω από την εποπτεία ενός διοικητή, που είχε επίσης στη διάθεση του 9 ιππείς.

Οι προβλεπτές του νησιού στις καθιερωμένες εκθέσεις τους προς τη βενετική Γερουσία κάνουν πολλές φορές εκτενείς και λεπτομερείς περιγραφές του σώματος αυτού, σημειώνοντας εκάστοτε τις δυνατότητες ή αδυναμίες των αρχηγών τους και διατυπώνοντας χρήσιμες παρατηρήσεις και προτάσεις για την απόδοση και λειτουργία του. Το 1560 λ.χ. ο Προβλεπτής A. Balbi επισημαίνει ότι οι 210 ιππείς, που βρίσκονται στο νησί, δεν επαρκούν να καλύψουν τις υπάρχουσες σκοπιές στα λιμάνια και στις ακτές γενικά, και κάνει έκκληση για την ενίσχυση του ιππικού προς αντιμετώπιση των πειρατικών επιδρομών. Ενώ, αντίθετα, 22 χρόνια αργότερα, το 1582, φαίνεται ότι το ιππικό στην Κεφαλονιά έχει αρκετά ενισχυθεί, γιατί ο Ιωάννης Michel, ο τότε Προβλεπτής, προτείνει οι 77 έμμισθοι ιππείς να σταλούν στην Κέρκυρα, στη Δαλματία ή στην Κρήτη, όπου θα μπορέσουν να προσφέρουν άριστες υπηρεσίες, γιατί οι «decimali» ιππείς είναι αρκετοί για να αντιμετωπίσουν τις πειρατικές επιδρομές. Άλλοτε πάλι

επισημαίνονται εσωγενή προβλήματα στη λειτουργία του ιππικού. Η διασπορά των λόχων και η μόνιμη παραμονή τους στις διάφορες περιοχές του νησιού χαλαρώνουν την πειθαρχία των στρατιωτών, οι οποίοι ασχολούμενοι με διάφορα άλλα θέματα εγκαταλείπουν το υπηρεσιακό τους καθήκον. Για τη θεραπεία του κακού αυτού προτείνονται δύο λύσεις : η μετακίνηση των λόχων - ομάδων με τους επικεφαλής τους κατά περιόδους σε διαφορετικές περιοχές, ώστε οι στρατιώτες αλλά και οι ίδιοι οι αρχηγοί τους να μην εξοικειώνονται με τους κατοίκους, και παράλληλα να οργανωθεί ένα ειδικό απόσπασμα από 10 καλούς ιππείς, που θα έχει ως έργο του να περιοδεύει τις περιοχές του νησιού, να ελέγχει και να αποτρέπει ανεπιθύμητες ενέργειες των ιππέων των λόχων.

Δυνάμεις πεζικού. Στις δυνάμεις του πεζικού θα πρέπει να κατατάξουμε τρεις κατηγορίες ανδρών: τους στρατιώτες της φρουράς των δύο φρουρίων Αγίου Γεωργίου και Άσου, τους λίγους πυροβολητές των ίδιων φρουρίων και το ειδικό σώμα των επίλεκτων (cernidi, ordinarii, ordinanze).

1. Στη φρουρά του Αγίου Γεωργίου υπηρετούν 40-50 στρατιώτες, χωρισμένοι σε 2 ομάδες (compagnie) με τους επικεφαλής 2 αρχηγούς (capi), οι οποίοι επανδρώνουν τις σκοπιές του φρουρίου. Είναι έμμισθοι στρατιώτες, κυρίως Ιταλοί, όπως μαρτυρείται από τα έγγραφα, ενώ οι αρχηγοί τους φαίνεται ότι είναι πάντοτε Βενετοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΙΠΠΙΚΟΥ
(Στρατιά, Stradioti, Cavallaria)

Έτος	Σύνολο δύναμης	Μισθωτοί	Decimani	Αριθμός Αρχηγών	Διοικητές	Ονόματα αρχηγών λόχων (capì)	Αρχειακή πηγή	Παρατηρήσεις
1560	210	-	-	6	-	Αλέξ. Κομποθέκρας με ιππείς 50 Τζώρτζης Μπαρμπάτης » 50 Μανόλης Φουκάς » 50 Ιωάννης Λούζης » 30 Τζώρτζης Βινάρης » 15 (Ιωάννης) Μαζαράκης » 15	ASV, Relazioni, Busta 83, Χ.α. έγγρ. με Χρον. 25-7-1560	Με τον όρο «λόχος» αποδίδεται ο όρος του εγγράφου «compagnia», που φυσικά δεν έχει σχέση με τη σημερινή έννοια, αλλά εννοεί μια ομάδα, ένα απόσπασμα θα λέγαμε σήμερα. Ο αριθμός των μελών του δεν είναι σταθερός.
1569	225	59	166	7	Σοφιανός Ευδαίμονογιάννης Καβαλλιέρ	Αλέξ. Κομποθέκρας » 50 Απόστολος Βινάρης » 12 Τζώρτζης Μπαρμπάτης » 50 Ιωάννης Λούζης » 30 Λοράνδος Φουκάς » 30 Ιωάννης Μαζαράκης » 12 Conacio Δελλαπόρτας » 12	ASV, ο π., έγγρ. του 1569	
1582				30	Thomasao Μουζάκης Καβαλλιέρ		ASV, ο π., έγγρ. του 1582	Δεν αναγράφεται ο αριθμός της δύναμης, που θα πρέπει να ήταν αρκετά μεγάλη, αφού διοικείται από 30 capì.
1584	232	80	152	14	-	Ιωάννης Μαζαράκης » 12 Απόστολος Βινάρης » 12 Benetto Κομποθέκρας » 14 Ζήσιμος Δελλαπόρτας » 12 Νικόλαος Μπαρμπάτης » 24 Σταμάτης Κομποθέκρας » 13 Παύλος Μπαρμπάτης » 23 Δημήτρης Βινάρης » 34 Μάρκος Φουκάς » 16 Λάζαρος Χέλμης » 20 Ανδρέας Κομποθέκρας » 18 Νικόλαος Λούζης » 11 Δημήτρης Λούζης » 13	ASV, ο π., έγγρ. 8-11-1584	Στο έγγραφο αναφέρονται και 9 μισθωτοί ιππείς στη συνοδεία του Διοικητή. Η συνολική δύναμη των ιππέων, που έχουν επικεφαλής τους capì είναι 222+9 του Διοικητή = 231. Στο έγγραφο αναφέρεται συνολική δύναμη 232. Προφανώς πρόκειται για αθροιστικό λάθος. Στον αριθμό 14 αρχηγών, ασφαλώς, συμπεριλαμβάνεται και ο Διοικητής.
1587	243	83	140	14	Σοφιανός Ευδαίμονογιάννης	-	ASV, ο π., έγγρ. 24-2-1587	83 μισθωτοί + 140 decimani = 223. Αναγράφεται συνολική δύναμη 243. Πιθανώς, σφάλμα αθροιστικό.

1590	235	85	150	12	-	-	ASV, ο Π., έγρ. 6-4-1590	Ο προβλεπτής Basadona προτείνει να απαρτιστεί όλη η δύναμη από decimali, ώστε να μειωθούν οι δαπάνες.
1611	106	66	40	13	Thomaso Thomaseo Δαλματός	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1611	
1613	106	66	40	13	Thomaso Thomaseo, που συνεργάζεται με τον Ιάκωβο Στράμπιπαλη	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1613	Ο προβλεπτής Trivisan προτείνει όλοι οι ιππείς να είναι Κεφαλονίτες.
1618	91	66	25	-	-	-	ASV, ο Π., έγρ. 14-3-1618	
1620	92	72	20	14	Ιωάννης Ρένεσης	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1620	
1622	92	72	20	12	Ιωάννης Ρένεσης	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1622	
1626	75	-	-	14	Δημήτρης Κλαδός «αντικυβερνήτης ιππικού»	-	ASV, ο Π., έγρ. 14-3-1618	
1627	75	-	-	13	-	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1627	
1640	30	-	-	-	-	-	ASV, ο Π., έγρ. του 1627	Ο προβλεπτής Ιάκωβος Donado ελεηνολογεί τη στρατ. κατάσταση και τονίζει ότι κάποτε η δύναμη του ιππικού έφτανε στους 300, ενώ οι υπάρχοντες τώρα 30 είναι ακατάλληλοι για υπηρεσία.

Η προστασία του φρουρίου ενισχύεται επίσης από τους πυροβολητές (συνήθως είναι 4) με επικεφαλής ένα αρχηγό, που έχει αναλάβει ταυτόχρονα και την εκπαίδευση μαθητών πυροβολικού, επιλεγμένων από ντόπιους, κυρίως από τους κατοίκους των κοντινών χωριών. Ο αριθμός αυτών των μαθητών είναι σημαντικός - κυμαίνεται από τους 31 ως και τους 200 - γεγονός που μαρτυρεί την πρόθυμη προσέλευση του ντόπιου πληθυσμού στην υπεράσπιση του φρουρίου.

Οι Προβλεπτές του νησιού με τις αναφορές τους δίνουν παραστατική εικόνα της φρουράς, σημειώνοντας πολλές φορές και τα ονόματα των αρχηγών των ομάδων ή ακόμη και των πυροβολητών. Μαθαίνουμε λ.χ. ότι το 1560 η κατάσταση της φρουράς του Αγίου Γεωργίου ήταν τραγική. Τονίζεται η απειρία του ενός από τους δύο αρχηγούς της φρουράς, του Φραγκίσκου Sonim, ενώ και οι 4 πυροβολητές είναι εντελώς άχρηστοι. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο πυροβολητής Ιωάννης Danem είναι γέρος πια, ενώ οι Michel Cazari, Ιωάννης Pittion και Todarin da Parma είναι ασθενείς και ανίκανοι για να προσφέρουν υπηρεσίες, αφού, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται, δεν μπορούν να περπατήσουν, «παρά μόνο με μπαστούνι». Μοναδική ελπίδα της φρουράς είναι ο επικεφαλής των πυροβολητών Ιωάννης Raccoller, που περιγράφεται από τον Προβλεπτή ως άνθρωπος καλός, έμπειρος και ικανός. Για τους λόγους αυτούς επιβάλλεται άμεσα η αύξηση του αριθμού των στρατιωτών, αλλά και ο εφοδιασμός του φρουρίου με πυρομαχικά, κυρίως με ψιλή και χοντρή μπαρούτη, της οποίας η ποσότητα τούτη τη στιγμή είναι ελάχιστη.

Η κατάσταση της φρουράς φαίνεται ότι βελτιώνεται λίγα χρόνια αργότερα. Γιατί το 1569 οι επικεφαλής των 40 στρατιωτών Ottaviano da Imola και Αντώνιος Corona χαρακτηρίζονται ως «καλοί και πρακτικοί» στρατιώτες, που επέδειξαν άριστη διαγωγή σε δύσκολες περιπτώσεις κατά το παρελθόν. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται δύο αρχηγών του πυροβολικού, του μηχανικού (ingegner) Μαρίνου di Zentilini di Este (1587 και 1590) και του Κύπριου Ιωάννη da Nicossia (1613). Ο πρώτος, τον οποίο ο Προβλεπτής Agostin Moro τον αποκαλεί και «αναμορφωτή» του κάστρου του Αγίου Γεωργίου -και ο οποίος αργότερα θα αναλάβει το έργο της οχύρωσης του φρουρίου της Άσου-, χαρακτηρίζεται ως δυναμικός και έμπειρος στρατιωτικός, και άριστος εκπαιδευτής των μαθητών του πυροβολικού. Ο δεύτερος, που κατάγεται από τη Λευκωσία της Κύπρου («da Nicossia»), είναι βέβαια άνθρωπος ηλικιωμένος, αλλά έμπειρος και «φλογερός» κατά την άσκηση της υπηρεσίας

του. Ιδιαίτερα διακρίνεται για τη σύνεση του, τις εύστοχες συμβουλές του και τη συνεχή φροντίδα του, ώστε να αξιοποιεί αποτελεσματικά τα λίγα όπλα, που υπάρχουν πάνω στο φρούριο.

Έτος	1. Τυφεκιοφόροι		2. Πυροβολητές		Αρχαιακή πηγή
	Αρχηγοί (capi)	Στρατιώτες	Αρχηγός (capo)	Στρατιώτες	
1560	Δύο α. Michel Critti β. Franc. Sonim	40 σε δύο ομάδες 20 + 20	Zuan Raccoler	Τέσσερις α. Zuan Danen, λεγόμενος Passapare β. Michel Carazi γ. Zuan Pittion δ. Todarin da Parma	ASV, Relazioni, B. 83, X.α. έγγρ. 25-7-1560
1564	Δύο α. Zuan Spinelli β. Ludovico Condido	40 (20+20)			A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1564
1569	Δύο α. Ottaviano da Imola β. Antonio Corona	40 (Ιταλοί) (20+20)			A.S.V., ο.π. έγγρ. 21-7-1569
1587	Δύο α. Anibal Softa β. Tiverio dall' Occa	50 (25+25)	Marino di Zentilini d' Este, μηχανικός	Τέσσερις. Επίσης 50 μαθητές εκπαιδευόμενοι από τον Zentilini	A.S.V., ο.π. έγγρ. 24-2-1587
1590	Δύο α. Marsilio di Boni β. Tiverio dall' Occa		Marino di Zentilini	Τέσσερις. Επίσης 31 μαθητές.	A.S.V., ο.π. έγγρ. 6-4-1590
1602	Δύο α. Marco Soncino β. Δεν αναφέρεται	50 (25+25)			A.S.V., Senato III, Secreta, Cefalonia 1602-1609, έγγρ. 20-11-1602
1603	Δύο α. Anibal da Guasto β. Δεν αναφέρεται	50 (25+25)			A.S.V., Senato III, Secreta, Cefalonia 1602-1609, έγγρ. 6-4-1603
1613	Δύο α. Lurando Bottigliero β. Marcello Pace	40 (20+20)	Giovanni da Nicossia (από τη Λευκωσία)		ASV, Relazioni, B. 83, X.α. έγγρ. του 1613
1626	Δύο. Δεν αναφέρονται ονόματα	40 (20+20)			A.S.V., ο.π. έγγρ. 15-5-1626
1627	Δύο. Δεν αναφέρονται ονόματα	40 (20+20)			A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1627
1640	Δύο. Δεν αναφέρονται ονόματα	50 (25+25)			A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1640
1655	Δύο. Δεν αναφέρονται ονόματα	50 Ιταλοί (25+25)		Επτά. Επίσης 200 μαθητές από κατοίκους των γειτονικών χωριών.	A.S.V., ο.π. έγγρ. 10-9-1655

2. Περισσότερο ενισχυμένη παρουσιάζεται η δύναμη των πεζών του φρουρίου της Άσου. Η καίρια θέση του φρουρίου απέναντι στην τουρκοκρατούμενη Λευκάδα και η γενικότερη πολεμική και στρατιωτική κατάσταση της εποχής (στις αρχές του 17^{ου} αιώνα) έστρεψε το ενδιαφέρον των Βενετών προς αυτό, όταν πια το παλιό οχυρό του Αγίου Γεωργίου άρχισε να χάνει την αμυντική του σημασία. Στο πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα η συνολική δύναμη των πεζών που εδρεύει στο φρούριο της Άσου κυμαίνεται συνήθως στους 200 - 300 στρατιώτες. Όπως και στο παλιό φρούριο, έτσι και εδώ δυο αρχηγοί είναι επικεφαλής 100 στρατιωτών, που είναι χωρισμένοι σε δύο λόχους των 50 ανδρών, ενώ άλλοι 100 (μόνο το 1608 αναφέρονται 200) βρίσκονται στην άμεση εξάρτηση του Διοικητή (governator) του φρουρίου. Αλλά και ο αριθμός των πυροβολητών του νέου φρουρίου είναι ενισχυμένος. Αναφέρονται λ.χ. το 1655 10 πυροβολητές και 120 μαθητευόμενοι, που εκπαιδεύονται στη σχολή πυροβολικού του φρουρίου και που έχουν επιλεγεί μέσα από τους κατοίκους της πόλης της Άσου και των γειτονικών οικισμών.

Η δύναμη πάντως του φρουρίου δεν κρίνεται ως επαρκής. Υπάρχουν εκκλήσεις για ενίσχυση της στρατιωτικής φρουράς. Ο Προβλεπτής Μάρκος Barbaro λ.χ., το 1609, ζητεί από τη βενετική Γερουσία ακόμη 40 στρατιώτες, χωρίς να παραλείπει να τονίσει ότι και τα καταλύματα του στρατού είναι ανεπαρκή και απαιτούνται άμεσες ενέργειες για τη βελτίωση των συνθηκών διαμονής της εκεί στρατιωτικής δύναμης.

3. Τη σημαντικότερη πεζική δύναμη στο νησί αποτελούσε το σώμα των τσέρνιδων (cernidi) ή επίλεκτων. Ονομάζονται στα έγγραφα και ordinanze ή ordinarii, τακτικοί στρατιώτες, γιατί πολλές φορές προέρχονται από τακτική στρατολογία, την οποία επέβαλλαν οι Βενετοί στους κατοίκους των αποικιών τους, ιδιαίτερα μετά την κρίση του β' βενετοτουρκικού πολέμου. Στην περίπτωση αυτή συντάσσονταν ειδικοί κατάλογοι των ικανών για στράτευση, ηλικίας 18-50 ή 20-65, ανάλογα κάθε φορά με τις υπάρχουσες πολεμικές ανάγκες. Οι τσέρνιδες ήταν κάτοικοι του νησιού, ενώ οι αρχηγοί τους μπορούσε να είναι και ντόπιοι, αλλά και άλλοι Βενετοί υπήκοοι.

Οι βενετικές Αρχές του νησιού για να μπορούν να υπολογίζουν τις δυνατότητες στράτευσης των τσέρνιδων, πραγματοποιούσαν συνολικές καταγραφές του πληθυσμού, μέσα στις οποίες υπολόγιζαν και τον αριθμό των στρατευσίμων - στα έγγραφα τους

χαρακτηρίζουν με την έκφραση «da fattione». Από ορισμένα στοιχεία που έχουμε, κυρίως από τις εκθέσεις των Προβλεπτών του νησιού προς τη βενετική Γερουσία, και που καλύπτουν ένα περίπου αιώνα, διαπιστώνουμε ότι οι μάχιμοι της Κεφαλονιάς από το 1569 ως και το 1655 κυμαίνονται από 5.560 ως 15.000, ανάλογα κάθε φορά με τον αριθμό του συνολικού πληθυσμού.

Ο αριθμός των τσέρνιδων της Κεφαλονιάς, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε, κυμαίνεται στους 400-1200 και παρουσιάζει αυξανόμενη πορεία από το 16^ο στο 17^ο αιώνα, και είναι φυσικά στρατιώτες άμισθοι.

Ο ανώτερος διοικητής των τσέρνιδων εδρεύει στην πρωτεύουσα του νησιού, στο φρούριο του Αγίου Γεωργίου και ασκεί διοίκηση με τη βοήθεια δύο υπαρχηγών (capi), που έχουν ως αποστολή τους την οργάνωση του σώματος, την άσκηση των στρατευσίμων και γενικότερα όλη τη φροντίδα του έργου τους. Φαίνεται όμως ότι αρχικά οι τσέρνιδες υπάγονταν στους αρχηγούς της φρουράς του φρουρίου και ότι από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα λόγοι καλύτερης οργάνωσης επέβαλαν το διορισμό των δύο υπαρχηγών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΑΝΔΡΕΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ ΙΚΑΝΟΙ ΓΙΑ ΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

Έτος	Ολικός πληθυσμός	Μάχιμοι (da fattione)	Ποσοστό επί του ολικού πληθυσμού	Άλλα στοιχεία	Αρχειακή πηγή
1569	24.392 (+ Ιθάκη)	5.560	22,79%		ASV, Relazioni, B. 83, Χ.α. έγγρ. 21-7-1569
1582	22.000	7.000	31,8%		A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1582
1587	25.000	6.000	24%		A.S.V., ο.π. έγγρ. 24-2-1587
1601	30.828	9.143 (4.000 για κωπηλάτες)	29,66%	γέροι 1.005 παιδιά 6.495 γυναίκες 13.945	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1601
1603	43.000	14.000	32,55%		A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1603
1608	39.591	12.954	32,71%	χωριά 226 γέροι 1.095 παιδιά 4.770 γυναίκες 20.768 αναφέρεται ως ακριβής καταγραφή	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1608
1620	50.000	7.000	14%		A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1620
1622	50.000	7.000	14%	Αναφέρεται στην πηγή ότι θεωρούνται στρατιώτες οι 18-50 ετών	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1620
1624	-	7.000	-		A.S.V., ο.π. έγγρ. 24-4-1624
1626	40.000	10.000	25%		A.S.V., ο.π. έγγρ. 15-5-1626
1655	60.000	15.000 περίπου	25%		A.S.V., ο.π. έγγρ. 10-9-1655

Γιατί βλέπουμε λ.χ. το 1569 οι 400 τσέρνιδες να βρίσκονται στην άμεση φροντίδα και εποπτεία του Ottaviano da Imola, που ήταν ένας από τους δύο επικεφαλής της φρουράς του Αγίου Γεωργίου. Ενώ το 1602 ο Προβλεπτής Νικόλαος Bragadin αφαιρεί τη διοίκηση των τσέρνιδων από τον Μάρκο Soncino, που ήταν ταυτόχρονα και επικεφαλής 25 στρατιωτών της φρουράς, και την αναθέτει στον Simeon Strabali, τον οποίο μάλιστα χαρακτηρίζει ως «πρόσωπο ικανό και πρακτικό» για την άσκηση αυτού του έργου, γιατί πέρα από τα άλλα προσόντα του γνωρίζει και την ελληνική γλώσσα. Την ευκαιρία αυτή βρίσκει ο Προβλεπτής, όταν ο Soncino παίρνει άδεια και μεταβαίνει στη Βενετία. Αλλά κι όταν την επόμενη χρονιά (1603) ο Μάρκος Soncino αντικαθίσταται οριστικά από τον Anibal da Guasto, που έρχεται από τη Βενετία και αναλαμβάνει την αρχηγία των 25 στρατιωτών της φρουράς, ο Strabali μένει στη θέση του ως επικεφαλής των τσέρνιδων. Το 1608 εξάλλου ο Προβλεπτής Γερόλυμος Minio επισημαίνει την ανάγκη δύο αρχηγών στους τσέρνιδες. Φαίνεται ότι από εδώ και πέρα ο θεσμός των δύο ειδικών αρχηγών καθιερώνεται, γιατί στις εκθέσεις των Προβλεπτών έχουμε σαφείς ενδείξεις για την παρουσία τους, και μάλιστα το 1622 επισημαίνεται από τον Φραγκίσκο Boldu, Προβλεπτή τότε του νησιού, ότι οι δύο καπετάνιοι των τσέρνιδων, Ιωάννης Βαππιστής Grilli και Λεονάρδος Boldu, δεν επαρκούν για την άσκηση των στρατευσίμων και προτείνει την αύξηση του αριθμού τους σε 4.

Κύρια αποστολή των τσέρνιδων ήταν να φρουρούν τα παράλια του νησιού, καθώς και άλλες οχυρές θέσεις, και να καταδιώκουν τους ληστές και φυγόδικους, θα μπορούσαμε δηλ. να πούμε ότι οι τσέρνιδες αποτελούσαν ένα στρατιωτικό σώμα σημερινής ακτοφρουράς ή γενικότερα πολιτοφυλακής.

Το σώμα όμως αυτό, που ήταν τόσο χρήσιμο για την άμυνα του νησιού, εξαιτίας αυτής της ίδιας της σύνθεσης του, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι ήταν διάσπαρτο στις διάφορες περιοχές του νησιού, αποκομμένο από το χώρο της Κεντρικής Διοίκησης - οδικό δίκτυο ουσιαστικά δεν υπήρχε - αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα οργάνωσης, πειθαρχίας και εκπαίδευσης. Τα προβλήματα αυτά επισημαίνονται συχνά από τις βενετικές Αρχές του νησιού και προτείνονται λύσεις στη βενετική Γερουσία. Το 1603 λ.χ. ο Προβλεπτής Νικόλαος Bragadin επισημαίνει ότι οι 700 τσέρνιδες της Κεφαλονιάς θα μπορούσαν να προσφέρουν καλές υπηρεσίες, αν ήταν πειθαρχημένοι και καλύτερα εκπαιδευμένοι. Τούτο όμως – συμπληρώνει - είναι αδύνατο κάτω από τις

υπάρχουσες συνθήκες, γιατί θα πρέπει να επισκεφθεί κανείς αυτούς τους χώρους της παραμονής τους, να τους εκπαιδεύσει εκεί, και το νησί είναι μεγάλο. Μεγάλες προσπάθειες βέβαια καταβάλλει ο καβαλλιέρ Ανδρέας Χέλμης, αλλά το έργο είναι δύσκολο και δεν μπορεί να διεκπεραιωθεί από ένα μόνον άνδρα. Παράλληλα ο ίδιος Βενετός αξιωματούχος επισημαίνει την ανάγκη να αυξηθεί ο αριθμός των τσέρνιδων. Θα πρέπει, τονίζει, να υπάρχει μεγάλη εφεδρεία, ώστε να επανδρώνονται οι σκοπιές (guardie) στα παράλια του νησιού για σιγουριά των κατοίκων, κυρίως από τον Απρίλη ως και τον Οκτώβρη, όταν ο κίνδυνος από τις πειρατικές

**ΠΙΝΑΚΑΣ 5
ΕΠΙΛΕΚΤΟΙ (ΤΣΕΡΝΙΔΕΣ – CERNIDI)**

[Ήταν Κεφαλονίτες. Στους επικεφαλής τους συναντώνται και ξένοι. Ορισμένες φορές ήταν κληρωτοί (τακτικοί, «ordinarii»). Ονομάζονται και ordinanze]

Έτος	Ανώτερος Διοικητής (Governator) εδρεύει στο Κάστρο Αγ. Γεωργίου	Αρχηγοί λόχων (Capi)	Αριθμός συνολικής δύναμης	Πηγή
1569			400	ASV, Relazioni, B. 83, χ.α. έγγρ. 21-7-1569
1582		Pietro Mastelli, Ιταλός	440	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1582
1587		Marco Soncino	437	A.S.V., ο.π. έγγρ. 24-2-1587
1602		Simeon Strabali		A.S.V., Senato III, Secreta, Cefalonia 1602-1609, έγγρ. 20-11-1602
1603		Ανδρέας Χέλμης	700	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1603
1608		Υπηρετούν δύο, επικεφαλής 500 ο καθένας	1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1608
1609	Γιον. Battista Grilli		1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1609
1611	Ανδρέας Χέλμης	Υπηρετούν δύο	1000	A.S.V., Secreta, Cefalonia 1610-1617, έγγρ. 30-9-1611
1613		Υπάρχουν δύο οργανικές θέσεις, στις οποίες από το 1611-1613 υπηρετούν διαδοχικά: Giovanni Corso, Giovanni Battista Grilli, Anibal Angelini, Rimondo Boldu, Ανδρέας Χέλμης, Δημ. Κλαδάς	1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1613
1618		Andrea Facoli Gio. Battista Metaxas	900(+550 fanti) 700 (+300 επικηρυγμένοι)	A.S.V., ο.π. έγγρ. 14-3-1618 A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1620
1620				
1622		Giovanni Battista Grilli Leonardo Boldu	1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1622
1626		Υπηρετούν δύο	1200	A.S.V., ο.π. έγγρ. 15-5-1626
1627		Δύο Ιταλοί	1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. του 1627
1631	Andrea Striglia* Kost. Scipioni**			Τσιτσέλης, ΚΣ, Α', σ. 293, σημ. 5
1632		Υπηρετούν δύο	1000	A.S.V., ο.π. έγγρ. 10-9-1632
1635	Θεοδ. Χαριάτης			Τσιτσέλης, ΚΣ, Α', σ. 293, σημ. 5
1655			700 (+100 επικηρυγμένοι)	A.S.V., ο.π. έγγρ. 10-9-1655
1682	Κων. Λάσκαρης			Τσιτσέλης, ΚΣ, Α', σ. 293

* 1σως Σδρίνας (Σδριν)

** Προφανώς θα αντικατάσσει τον προηγούμενο μέσα στο 1631.

επιδρομές είναι μεγαλύτερος. Το ίδιο πρόβλημα ανυπακοής και απειθαρχίας επισημαίνει και το 1626 ο Προβλεπτής Άντζολος Giustinian, ο οποίος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι, ενώ οι τσέρνιδες φτάνουν στο σεβαστό αριθμό των 1200, ελάχιστες υπηρεσίες προσφέρουν. Για βελτίωση της κατάστασης μιλεί ο διάδοχος του Giustinian, ο Προβλεπτής Ανδρέας da Mosto το 1627. Σημειώνει ότι παρά τις αδυναμίες του σώματος, τα δύο τελευταία χρόνια διαπιστώνεται σχετική βελτίωση, και οι 1000 τσέρνιδες, που βρίσκονται κάτω από τη διοίκηση δύο Ιταλών αρχηγών, μπορούν να προσφέρουν αρκετές υπηρεσίες.

Δεν αποκλείεται βέβαια η σχετική αυτή αλλαγή να οφείλεται και στην παρουσία, κατά τα δύο τελευταία χρόνια, του ειδικού καπετάνιου του πολέμου (capo di guerra), που έχει σταλεί από τη Βενετία και έχει αναλάβει την εποπτεία όλου του στρατού, ιππικού και πεζικού, στο νησί. Αλλά βελτιώσεις στην οργάνωση του σώματος των τσέρνιδων μαρτυρούνται σαφέστατα και 20 χρόνια περίπου αργότερα, το 1655, από αναφορά του Προβλεπτή D. Michel, όπου σημειώνεται ότι οι τσέρνιδες του νησιού έχει προβλεφθεί να είναι χωρισμένοι σε 10 ομάδες κάτω από τη διοίκηση δύο αρχηγών, οι οποίοι θα έχουν στην εξουσία τους 5 ομάδες ο καθένας. Είναι καλά εκπαιδευμένοι, αλλά ο αριθμός τους φτάνει μόνο στους 700, ενώ θα έπρεπε να είναι 1000.

4. Τις πεζικές δυνάμεις του νησιού φαίνεται ότι ενίσχυαν και έμμισθοι Βενετοί υπήκοοι, που σημειώνονται στα έγγραφα ως φαντάροι (fanti), καθώς και ντόπιοι επικηρυγμένοι (banditi), που είτε εξαγόραζαν την ελευθερία τους υπηρετώντας στο στρατό, είτε πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους με μισθό. Από την πρώτη κατηγορία επισημάναμε 550 να υπηρετούν στο νησί διοικούμενοι από τους Ανδρέα Facoli και Ιωάννη Βαππιστή Μεταξά το 1618. Ενώ λίγα χρόνια προηγουμένως, το 1602, ο Προβλεπτής Νικόλαος Bragadin, αναφερόμενος σε δαπάνες της Διοίκησης, σημειώνει ότι έχει να πληρώσει και 200 στρατιώτες (soldati). Για τους επικηρυγμένους γνωρίζουμε ότι 300 απ' αυτούς είχαν καταταχθεί στο στρατό το 1620 και 100 το 1655.

Ναυτικές δυνάμεις. Η Κεφαλονιά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, διέθετε ελάχιστες ναυτικές δυνάμεις, που εντάσσονταν στο βενετικό στόλο της Ανατολής. Τυπική υποχρέωση της ήταν η επάνδρωση και ο εξοπλισμός τριών γαλέρων, αλλά ουσιαστικές συνθήκες υπαγόρευαν κάθε φορά την εξόφληση ή όχι αυτού του

χρέους, γιατί ο εξοπλισμός για τη συντήρηση μιας γαλέρας απαιτούσε περίπου 450-600 δουκάτα. Η προστασία του νησιού από τη θάλασσα είχε ενταχθεί στα πλαίσια του γενικότερου σχεδίου, που ήταν στην ευθύνη του Γενικού Διοικητή της θάλασσας (aritan General da mar), ενός δηλαδή αρχιναυάρχου, κατά τη σύγχρονη ορολογία, που έδρευε στην Κέρκυρα και που κάλυπτε όλες τις κτήσεις του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγους. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε ως τώρα, η Κεφαλονιά μαζί με τη Ζάκυνθο, στις αρχές της βενετικής κυριαρχίας και συγκεκριμένα το 1513 κατόρθωσαν να εξοπλίσουν μόλις μια γαλέρα, ενώ το 1569 οι δυνατότητες μόνης της Κεφαλονιάς επαρκούν επίσης για μια. Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα φαίνεται ότι οι οικονομικές συνθήκες του νησιού έχουν βελτιωθεί, γιατί το 1608 το νησί ανταποκρίνεται εξ ολοκλήρου στην υποχρέωση του, αλλά και πάλι ο Προβλεπτής Γερόλυμος Minio σημειώνει στην έκθεση του ότι με δυσκολία κατόρθωσε να εξοπλίσει τις τρεις γαλέρες από τις προνομιούχες οικογένειες. Μόνο το 1655 συναντούμε μια σημαντική συμμετοχή των Κεφαλονιτών με 15 γαλέρες, που εξοπλίζονται με σκοπό να λάβουν μέρος στο νέο τουρκοβενετικό πόλεμο. Είναι πάντως γεγονός ότι το νησί έχει μεγαλύτερες δυνατότητες για τη στρατολόγηση κωπηλατών. Δύο ενδείξεις που έχουμε από ανέκδοτες πηγές μας πληροφορούν ότι ο αριθμός των κωπηλατών που είναι διαθέσιμοι να στρατευτούν ανέρχεται σε 4.000 το 1601 και σε 1.000 το 1632.

β. Φρούρια και σκοπιές

Τα οχυρωματικά έργα που βρήκαν οι Βενετοί στην Κεφαλονιά καθώς και όσα οι ίδιοι πραγματοποίησαν συνέβαλαν πολύ στην αμυντική θωράκιση του νησιού. Τα δύο φρούρια, του Αγίου Γεωργίου και της Άσου, και οι παραλιακές σκοπιές υπήρξαν πράγματι οχυρώσεις, που κάλυπταν τις στρατηγικές επιδιώξεις των νέων κατακτητών της Κεφαλονιάς, αλλά συνάμα προστάτευαν τους κατοίκους από τις τουρκικές και πειρατικές επιδρομές.

Το Φρούριο του Αγίου Γεωργίου. Στα έγγραφα συναντάται με την επωνομασία «Fortezza di Cefalonia» (= φρούριο της Κεφαλονιάς) και «Fortezza Vecchia» (= παλαιό φρούριο), και έτσι αντιδιαστέλλεται από το φρούριο της Άσου (Fortezza di Asso), που είναι νεότερο.

Το φρούριο του Αγίου Γεωργίου βρίσκεται κτισμένο πάνω σ' ένα λόφο περίπου 300 μ. ύψους, στα νότια του Αργοστολίου και σε

απόσταση πέντε χιλιομέτρων. Έχει έκταση περίπου 16.000 τ.μ. και περίμετρο γύρω στα 600 μ. Η θέση του είναι οπωσδήποτε επίκαιρη, γιατί δεσπόζει σε ολόκληρη την περιοχή της Κρανιάς μέχρι το Αργοστόλι και προς τα νότια εξασφαλίζεται άνετη ορατότητα της Λειβαθώς μέχρι τις ακτές του Κατελιού. Έτσι από τους προμαχώνες του θα μπορούσε να ασκηθεί έλεγχος ολόκληρου του γύρω πεδινού μέρους, καθώς και ενός θαλάσσιου χώρου μεγάλης ακτίνας. Αλλά κυρίως το φρούριο αυτό είχε αμυντικούς σκοπούς και χρησίμευε για καταφύγιο των Αρχών σε περίπτωση κατά την οποία οι επιδρομείς θα διασπούσαν την αμυντική γραμμή των παραλίων και θα εισχωρούσαν στο εσωτερικό του νησιού.

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, οι Βενετοί μόλις έγιναν κύριοι του νησιού φρόντισαν αμέσως για την οχυρωματική ενίσχυση του φρουρίου. Το 1504, όπως προαναφέρθηκε, κατασκευάστηκε ένα νέο εξωτερικό περιτείχισμα, που σώζεται μέχρι σήμερα, από το μηχανικό Νικόλαο Τσιμάρα και από ειδικούς τοιχοδόμους που κλήθηκαν από τη Βενετία. Από εδώ και πέρα οι προσθήκες και βελτιώσεις που γίνονται είναι συχνές. Επαρκείς περιγραφές του φρουρίου κάνουν οι εκάστοτε Προβλεπτές του νησιού στις εκθέσεις τους προς τη βενετική Γερουσία και σημειώνουν εκεί τις οχυρωματικές εργασίες που γίνονται, καθώς και τις αναφυόμενες ανάγκες βελτίωσης.

Ολόκληρη η διαμόρφωση του φρουρίου παρουσιάζει τρία κύρια μέρη:

Το εξωτερικό περιτείχισμα, τον εσωτερικό περίβολο που έχει σχήμα πετάλου, και μια βραχύδη κορυφή που βρίσκεται στο κέντρο του περιβόλου, όπου σώζονται τα ερείπια του λεγόμενου Παλαιού Φρουρίου.

Φαίνεται ότι οι Βενετοί ενίσχυσαν ιδιαίτερα το βορειοανατολικό μέρος του τείχους, καθώς και το τμήμα που βρίσκεται απέναντι από το Προάστιο, απ' όπου το έδαφος είναι ομαλότερο και οι επιθέσεις θα ήταν ευκολότερες. Γιατί από την πλευρά του Προαστίου ανοικοδομήθηκε ο ισχυρότερος προμαχώνας, ενώ στην πρόσοψη που είναι στραμμένη προς το Αργοστόλι υπάρχουν επιχωματώσεις ύψους 1,70 μ. και πάνω σ' αυτές επάλξεις πλάτους 2 μ. Σήμερα πάνω στις σωζόμενες επάλξεις διακρίνονται θυρίδες τηλεβόλων 90°, πολεμίστρες για ελαφρότερα όπλα και παρατηρητήρια. Το νοτιοδυτικό μέρος του τείχους ήταν ασθενέστερα εξοπλισμένο.

Η θωράκιση του φρουρίου από την πλευρά αυτή ήταν φυσική, γιατί το έδαφος είναι δύσβατο, βραχώδες και απότομο, έτσι ώστε να μη προσφέρεται για την επίθεση και ανάπτυξη του πεζικού με τα δεδομένα της εποχής εκείνης.

Μέσα στο φρούριο υπήρχαν κτίρια δημόσια και ιδιωτικά, ναοί, αποθήκες τροφίμων και πυρομαχικών, στρατώνες, νοσοκομεία, φυλακές, δεξαμενές νερού. Ακόμη, υπάρχουν πληροφορίες, ότι πάνω σε πολλά κτίρια ήταν εντοιχισμένα οικόσημα ευγενών. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τους ναούς του φρουρίου. Αναφέρονται: ο ορθόδοξος ναός του Αγίου Νικολάου και τέσσερις καθολικοί: S. Niccolo, S. Maria della Guardia, η λεγόμενη Παναγιά της Βάρδιας, Scuola del Santissimo και S. Zorzi. Σήμερα φυσικά στο χώρο αυτόν δεν υπάρχουν παρά μόνο ερείπια, σκεπασμένα και αυτά με χώμα, που επισώρευσαν οι βροχοπτώσεις.

Το φρούριο του Αγίου Γεωργίου χάνει την αμυντική του σημασία από τα τέλη κιόλας του 16^{ου} αιώνα. Η άμυνα πια του νησιού απαιτεί την ανέγερση οχυρών κοντά στις θάλασσες και τα λιμάνια. Στις αναφορές των Προβλεπτών προς τη βενετική Γερουσία γίνονται εκκλήσεις για την ανοικοδόμηση νέου φρουρίου στην Άσο (για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω) και κοντά στο Αργοστόλι, στο ακρωτήρι των Αγίων Θεοδώρων. Οι Προβλεπτές Φραγκίσκος Bolbu (1622) και Ανδρέας da Mosto (1627) τονίζουν ότι το φρούριο του Αγίου Γεωργίου δεν εξυπηρετεί πια, γιατί βρίσκεται μακριά από το λιμάνι του Αργοστολίου, και επισημαίνουν την ανάγκη της ίδρυσης εκεί νέου φρουρίου. Τούτο βέβαια δεν πραγματοποιήθηκε, αλλά το 1757, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι Αρχές του νησιού μετακόμισαν οριστικά στο Αργοστόλι, που τότε έγινε και η πρωτεύουσα του νησιού.

Το φρούριο της Άσου. Η υπόθεση για την ανέγερση του φρουρίου της Άσου ανοίγει το 1585, όταν πρεσβεία της Κοινότητας της Κεφαλονιάς ζητεί από τη βενετική Γερουσία την ίδρυση του, με σκοπό να καταφεύγει σ' αυτό ο πληθυσμός του νησιού «σε περίπτωση πολέμου και επιδρομής απίστων». Η υλοποίηση όμως των σχεδίων αρχίζει 8 χρόνια αργότερα, το 1593, όταν με ψήφισμα της η βενετική Γερουσία συγκροτεί ειδική επιτροπή από τον Γενικό Προβλεπτή της Κρήτης Ιωάννη Mocenigo, τον Προβλεπτή του Στόλου Ιωάννη Bembo, τον Προβλεπτή της Κέρκυρας Βικέντιο da Canal και τον Προβλεπτή της Κεφαλονιάς Βαρθολομαίο Moro. Η κύρια ευθύνη και ο συντονισμός των ενεργειών ανατίθενται στον Ιωάννη Mocenigo. Με την ίδια απόφαση ορίζεται να συνεργαστεί

με την επιτροπή ο μηχανικός του νησιού, ο Μαρίνος di Zentilini d'Este, που τότε υπηρετούσε ως μηχανικός και επικεφαλής των πυροβολητών στο φρούριο του Αγίου Γεωργίου, και για τον οποίο μιλήσαμε παραπάνω.

Στόχος των Βενετών ήταν να ιδρυθεί ένα ισχυρό φρούριο - πόλη με μόνιμο πληθυσμό. Πήραν όλα τα μέτρα ώστε το έργο να πραγματοποιηθεί με ταχύ ρυθμό και φρόντισαν αμέσως για τα οικονομικά, τεχνικά, στρατιωτικά και διοικητικά ζητήματα, πράγμα που δηλώνει τη μεγάλη στρατιωτική σημασία του.

Την εποπτεία της ανέγερσης του οχυρού ανέλαβε με δικαιοδοσία διοικητή, ο Ραφαήλ Rasponi, που υπηρετούσε προηγουμένως επικεφαλής των τσέρνιδων στην Κρήτη και θεωρήθηκε ως πρόσωπο έμπειρο και ικανό για το έργο αυτό. Μετά το θάνατο του, η βενετική Γερουσία ανέθεσε τις 2 Οκτωβρίου 1594 τη συνέχιση του έργου στον ευγενή Βενετό Αμβρόσιο Corner, που υπηρετούσε ως Σύμβουλος της Διοίκησης. Ο Corner πήρε τότε τον τίτλο του Αντιπροβλεπτή του φρουρίου της Άσου (Vice Proveditor della Fortezza) με μηνιαίο μισθό 60 δουκάτα.

Η συμβολή του Corner στην ανέγερση του φρουρίου διαπιστώνεται από την έκθεση που υπέβαλε ο ίδιος το 1597 στη Γερουσία. Από εκεί μαθαίνουμε ότι το σημαντικότερο πρόβλημα του οχυρού ήταν η ύδρευση, γιατί φυσική πηγή στο χώρο εκείνο δεν υπήρχε, Γίνεται μια προσπάθεια να ανοιχτεί πηγάδι κοντά στη θάλασσα και συγχρόνως προτείνεται να επισκευαστούν οι δεξαμενές που υπήρχαν μέσα στο φρούριο. Ο Corner αναφέρει ότι η συνολική δαπάνη για το έργο το 1597 είχε φτάσει στο ποσό των 35.000 δουκάτων περίπου.

Μετά τον Corner τη διοίκηση του φρουρίου ασκεί ειδικός Προβλεπτής, ο οποίος ελέγχεται από τον Προβλεπτή της Κεφαλονιάς. Οι εργασίες φυσικά δεν σταματούν. Γίνονται συνεχώς βελτιώσεις, κατασκευάζονται τείχη, αναχώματα, αποθήκες τροφίμων και πυρομαχικών, και διευρύνονται οι στέρνες. Ο Προβλεπτής του φρουρίου του Αγίου Γεωργίου Νικόλαος Bragadin το 1602 υποβάλλει στο Δόγη λεπτομερή κατάσταση των εργασιών, που είχαν πραγματοποιηθεί μέχρι τότε με αναλυτικό λογαριασμό των εξόδων. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει, ως τον Αύγουστο του 1602 ο συνολικός λογαριασμός φτάνει στο ποσό των 59.791 δουκάτων. Αναλυτικά κατά περιόδους διοικήσεων Προβλεπτών τα έξοδα σημειώνονται ως εξής:

Διοίκηση	Δουκάτα
Βαρθολομαίου Moro	33.764
Μαρκαντωνίου Pisani	9.033
Ιωάννη – Αντωνίου Forcarini	1.627
Αλοΐσιου Michel	6.934
Νικολάου Bragadin (ως τον Αύγουστο 1602)	8.433

Η θέση του φρουρίου, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Corner, είναι εξαιρετική, καθώς βρίσκεται πάνω σε μια βραχώδη χερσόνησο με απόκρημνες ακτές ύψους 40-100 βημάτων (1 βήμα = 1,738 μ.), που δεν είναι δυνατό να προσβληθεί παρά μόνο από το στενό πλάτους περίπου 30 βημάτων, που συνδέει τη χερσόνησο με το υπόλοιπο νησί. Εξάλλου το λιμάνι της Άσου, με την προσθήκη ενός κυμοτοθραύστη, θα μπορούσε να γίνει ασφαλέστατο καταφύγιο για 50 γαλέρες.

Το φρούριο θα χάσει τη στρατηγική του σημασία μετά το 1684, όταν πια θα ανακτηθεί η Λευκάδα από τους Βενετούς. Η διοίκηση του θα παραμείνει στα χέρια Προβλεπτή ως την οριστική κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας (1797).

Σκοπιές (guardie). Για την καλύτερη φρούρηση του νησιού και την αντιμετώπιση των πειρατικών επιδρομών, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα χτίστηκαν σε επίκαιρα παραλιακά σημεία, κυρίως πάνω σε υψώματα, σκοπιές. Ο Παρτς και ο Τσιτσέλης αναφέρουν αμαρτύρητα ότι 126 τέτοια φυλάκια ενίσχυσαν τότε την ασφάλεια του τόπου. Ο ίδιος αριθμός επιβεβαιώνεται και στις αρχές του επόμενου αιώνα (1626) από αναφορά του Προβλεπτή Άντζολου Giustinian. Ενώ στα 1584, δηλαδή 40 χρόνια νωρίτερα, ο Προβλεπτής Ιερώνυμος Tierolo, σε μια αναλυτική περιγραφή που κάνει των παραλιακών αυτών φυλακίων, ανεβάζει τον αριθμό τους στα 129.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε από ανέκδοτες πηγές, τη στρατιωτική δύναμη των σκοπιών αποτελούσαν ιππείς, έμμισθοι και decimani, με το αντιστάθμισμα δηλαδή της δεκάτης, καθώς και πεζοί από το σώμα των τσέρνιδων.

Η εποπτεία ολόκληρης αυτής της δύναμης είχε ανατεθεί σ' ένα διοικητή (governator), ο οποίος είχε στην προσωπική συνοδεία του ένα μικρό αριθμό ιππέων, γύρω στους 10, και φρόντιζε για την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία των φυλακίων. Μνημονεύονται συχνά τα ονόματα αξιόλογων διοικητών των σκοπιών μέσα στις εκθέσεις ή στην αλληλογραφία των Προβλεπτών του νησιού. Γνωρίζουμε λ.χ. ότι το 1622 τη φροντίδα και προστασία των λιμανιών και παραλίων γενικά είχε αναλάβει ο Ιάκωβος Στράμπαλης, Κύπριος, από ευγενή και αξιόλογη οικογένεια, που υπηρετεί στο νησί με τον τίτλο του «caretano del Bovedo» και του «guardiano del isola». Ο ίδιος, το 1613, με τη συνεργασία των Συνδίκων είχε αναλάβει την καταγραφή των κατοίκων, που μπορούσαν να υπηρετήσουν στις σκοπιές. Αργότερα πάλι, το 1655, απαντάται με το ίδιο αξίωμα ο Θεόδωρος Κόκκινος του Νικολάου.

Ολόκληρη η παραλιακή ζώνη του νησιού ήταν χωρισμένη σε περιοχές, κάθε μια από τις οποίες περιελάμβανε ένα αριθμό σκοπιών, ανάλογο με τις ανάγκες και με τη μορφολογία του εδάφους, με την ανάλογη επίσης επάνδρωση και τον επικεφαλής αρχηγό της περιοχής. Για παράδειγμα το 1584 οι ακτές είχαν χωριστεί σε 11 περιοχές με συνολικό αριθμό σκοπιών 129 και δύναμη ιππέων 222, από τους οποίους οι 133 ήταν έμμισθοι και οι 89 με το θεσμό της δεκάτης (decimali), κατανεμημένοι σε 13 αρχηγούς (cari), εκτός από 9 έμμισθους, που είχε στην προσωπική φρουρά του ο διοικητής.

Ιδιαίτερη ευαισθησία στις πειρατικές επιδρομές φαίνεται ότι είχε η περιοχή της Κατωής στην Παλική, η παραλιακή ζώνη δηλαδή που αρχίζει δυτικά από το φάρο του Γέρο - Γόμπου, περνάει από τις τοποθεσίες Βραχυνάρι, κάτω από τα Χαβριάτα, Κουνόπετρα, ακρωτήρι Ξι, τον Αγ. Γεώργιο, Λέπεδα και καταλήγει στο μυχό του Λιβαδιού. Γιατί στη ζώνη αυτή έχουν χτιστεί περισσότερες σκοπιές. Επίσης ευπρόσβλητες θα έπρεπε να ήταν οι περιοχές Σάμης, Πυλάρου, Αρακλιού - Μοναστηριού και Κατελιού - Σκάλας, όπου ο αριθμός των φυλακίων είναι 18, 13, 13 και 12 αντίστοιχα.

Ο Προβλεπτής Ανδρέας da Mosto το 1627 επισημαίνει ορισμένα σημεία του νησιού - λιμάνια ή παραλιακές θέσεις - που τα θεωρεί ως πιο ευαίσθητα στις τουρκικές ή άλλες πειρατικές επιδρομές, και όπου ήταν δυνατό να πραγματοποιηθούν αποβάσεις. Για το λόγο αυτόν, αναφέρει ο ίδιος, είχαν ενισχυθεί οι φρουρές και παρακολουθούνταν ιδιαίτερα η παραλία των Λεπέδων, όπου

υπάρχει η μονή της Αγίας Παρασκευής, το παρακείμενο ακρωτήριο του Αγίου Γεωργίου, το λιμάνι του Αθέρα, η περιοχή της Ερίσου και της Πυλάρου, η Σάμη, όπου βρίσκεται το λιμάνι Val di Alessandria, η περιοχή της Λειβαθώς και της Σκάλας, η ακτή του Αγίου Θωμά, η Αγία Πελαγία, η τοποθεσία Λαρδηγός και το ακρωτήριο των Αγίων Θεοδώρων, όπου σήμερα το Φανάρι, κοντά στ' Αργοστόλι.

ΙΙΙ Ν Α Κ Α Ζ 6

ΣΚΟΠΙΕΣ (GUARDIE) ΕΤΟΥΣ 1584

Αρχαιακή πηγή: ASV, Relazioni, B, 83, αναφορά Hieron. Tierolo 8-11-1584)

Α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	Αριθμός σκοπών	Επικεφαλής capi	ΙΠΠΕΙΣ		
				Μισθωτοί	Decimali	Σύνολο
1	Άγιοι Θεόδωροι Αργιστολίου – Μηνιές	9	Ιωάννης Μαζαράκης + Απόστολος Βινάρης	24	-	24
2	Μηνιές – Σπαρτιά	8	Benetto Κομποθέκρας	4	10	14
3	Πεσάδα – Πλατειές	8	Ζήριμος Δελαπαύρας	2	10	12
4	Κατελιός – Σκάλα ως Cavo Caprio	12	α) Νικόλαος Μπαρμπάτης (+ μισθ. 4, dec. 20) β) Σταμάτης Κομποθέκρας (+ μισθ. 3, dec. 10)	7	30	37
5	Αράκλι – Μοναστήρι	13	Πάυλος Μπαρμπάτης	9	14	23
6	Σάμος	18	Δημήτρης Βινάρης	31	3	34
7	Πύλαρος	13	Μάρκος Φουκάς	15	1	16
8	Φισκάρο	10	Λάζαρος Χέλμης	18	2	20
9	Αθέρας και Θηνιά	11	Ανδρέας Κομποθέκρας	10	8	18
10	Ανωή Παλικής	9	Νικόλαος Λουΐζης	8	3	11
11	Άγιος Σίδερος (κοντά στο Φάρο του Γερονόμπτου) – Λιβάδι	18	Δημήτρης Λουΐζης Στη συνοδεία του Διοικητή	5	8	13
	Σύνολο	129		142	89	231

γ. Μνείες για πειρατικές επιδρομές και, ένα σχέδιο άμυνας

Αν και γνωρίζουμε ότι για πολλούς αιώνες η πειρατεία υπήρξε πραγματική μάστιγα για το νησί, ελάχιστες πειρατικές επιδρομές - οι μεγαλύτερες - αναφέρονται στις μέχρι τώρα δημοσιεύσεις. Οι μικρές επιθέσεις, που οπωσδήποτε θα παρουσίαζαν και τη μεγαλύτερη συχνότητα, περνούν απαρατήρητες από τους

παλιότερους ιστοριογράφους. Μόνο περιπτωσιακά και αόριστα κάνουν νύξεις γι' αυτές. Έτσι λ.χ. ο Παρτζ σημειώνει ότι το 1543 οι τοπικές Αρχές μελετούσαν να ελαττώσουν τον αριθμό των οικισμών και να συγκεντρώσουν τον πληθυσμό σε μεγαλύτερα χωριά εξαιτίας των ενοχλήσεων των πειρατών, και συμπληρώνει ότι κυρίως δέχονταν τις επιδρομές η περιοχή της Ερίσου και η Ιθάκη, που βρίσκονταν πλησιέστερα στην τουρκοκρατούμενη Λευκάδα. Ο Χιώτης επίσης αναφέρει ότι στα τέλη του 16^{ου} αιώνα συχνά εξορμούσαν οι Τούρκοι από τη Λευκάδα και προσέβαλλαν και λήστευαν τις περιοχές της Πυλάρου, της Ερίσου και της Θηνιάς, και ότι δόθηκαν εντολές στο Διοικητή του φρουρίου της Άσου να εντείνει την επαγρύπνηση του και να αποκρούει ένοπλα τους πειρατές. Παρόμοιες πληροφορίες μας δίνει ο Τσιτσέλης για την ίδια περιοχή, ο οποίος μάλιστα αναφέρει ότι οι Κεφαλονίτες έστειλαν, το 1634, το Δ. Κρασά ως πρέσβη στη Βενετία και ζήτησαν να επιτραπεί στους κατοίκους της Ερίσου να θερίζουν τα δημητριακά τους χωρίς την παρουσία του υπαλλήλου για το φόρο της δεκάτης, ώστε να συγκεντρώνουν τους καρπούς, προτού επιπέσουν οι επιδρομείς.

Στις γενικές αυτές πληροφορίες προσθέτουμε εδώ ορισμένες μόνο, αλλά συγκεκριμένες περιπτώσεις πειρατικών επιδρομών, ή άλλες απόπειρες επιθέσεων, που εντοπίσαμε σε αρχειακή έρευνα, εγγίζοντας ένα θέμα που απαιτεί πολύ έρευνα κυρίως στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας.

Μαθαίνουμε, λοιπόν, ότι στο τέλος του 1611 τα δύο νησιά, η Κεφαλονιά και η Ιθάκη, είναι ανάστατα από μια επικείμενη επιδρομή. Όπως μαρτυρεί επιστολή του Προβλεπτή Ιερώνυμου Trivisan προς το Δόγη, στη Λευκάδα έχουν αράξει 16 πειρατικά μπαρμπαρέζικα πλοία, που είναι έτοιμα να κτυπήσουν τα δύο νησιά και κυρίως την Ιθάκη. Ο Ιερώνυμος Trivisan με απεσταλμένους του ανώτερους αξιωματικούς συγκεντρώνει ακριβή στοιχεία και ενημερώνει το διοικητή του στόλου και τους Προβλεπτές της Κέρκυρας και της Ζακύνθου. Παράλληλα αποστέλλεται στην Ιθάκη ο καπετάνιος της κεφαλληνιακής ακτοφυλακής (των τσέρνιδων) Ιωάννης Corto, ένας έμπειρος και τολμηρός αξιωματικός, με σκοπό να συνδράμει στην οργάνωση της άμυνας. Παραγγέλλεται ακόμη στον τοπικό καπετάνιο της Ιθάκης να ενισχύσει τις φρουρές του νησιού, ώστε η επαγρύπνηση να γίνεται νύχτα και ημέρα. Έχει προβλεφθεί και ο ανεφοδιασμός με αρκετή ποσότητα μπαρούτης, που θα μεταφερθεί εκεί από την Κεφαλονιά. Στο αναμεταξύ οι κάτοικοι της Ιθάκης παίρνουν μέτρα

προστασίας για τις γυναίκες και τα παιδιά. Πολλοί έχουν ήδη μεταφερθεί στην Κεφαλονιά και βρήκαν προσωρινή στέγη στις περιοχές της Ερίσου και της Πυλάρου. Σύμφωνα με πληροφορίες του Ιωάννη Λευκαδίτη, διοικητή του ιππικού, ο οποίος είχε επισκεφθεί την Ιθάκη τις 28 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου, πολλά γυναικόπαιδα βρίσκονται στην παραλία του Βαθιού περιμένοντας με αγωνία τις βάρκες για να μεταφερθούν στις απέναντι ακτές της Κεφαλονιάς.

Δεν γνωρίζουμε αν τελικά πραγματοποιήθηκε η επιδρομή. Ο πανικός όμως είναι έκδηλος και το συγκεκριμένο γεγονός του επικείμενου κινδύνου φανερώνει τις αγωνιώδεις στιγμές που ζούσαν οι κάτοικοι των νησιών από το φόβο της πειρατείας.

Τον Ιούνιο της επόμενης χρονιάς (1612) ο κίνδυνος επανεμφανίζεται. Πέντε μπαρμπαρέζικες γαλέρες τούτη τη φορά τριγυρίζουν σε θέση πορείας γύρω από την Κεφαλονιά. Μια απ' αυτές κατόρθωσε να προσαράξει στο Φισκάρδο, όπου, όπως φαίνεται, το πλήρωμα της επιδόθηκε σε λεηλασίες και αιχμαλωσίες, γιατί δύο τουλάχιστο κάτοικοι της περιοχής αυτής είναι βέβαιο ότι συνελήφθησαν από τους πειρατές. Ο διοικητής της Ιθάκης πληροφορεί τον Προβλεπτή της Κεφαλονιάς, ότι οι κάτοικοι εκεί είναι ανήσυχoi, όχι τόσο για την ασφάλεια τους, «γιατί είναι αποφασισμένοι να υπερασπίσουν το νησί», όσο γιατί δεν μπορούν να περάσουν στη νησίδα Άτοκο, όπου έχουν συγκεντρώσει μεγάλη ποσότητα σιτηρών. Στις εκκλήσεις του διοικητή της Ιθάκης ο Προβλεπτής της Κεφαλονιάς ο Ιερώνυμος Trivisan ανταποκρίνεται αμέσως στέλνοντας δυνάμεις να ενισχύσουν την άμυνα.

Χαρακτηριστική είναι η επιδρομή που σημειώνεται το 1613, από Τούρκους πειρατές τούτη τη φορά, στην περιοχή του Ελιού, γιατί, όπως μαθαίνουμε από επιστολή του Προβλεπτή Ανδρέα Tierolo, αντιμετωπίστηκε από ένα μόνο ιππέα, τον Βασίλη Σδρίνια (Σδριν), ο οποίος, φαίνεται, κατοικούσε στο μέρος εκείνο. Σημειώνεται συγκεκριμένα στο έγγραφο ότι οι κουρσάροι καταδιώχθηκαν από τον Σδρίνια και αναγκάστηκαν να μπουν στις γαλέρες τους σε κακή κατάσταση. Για την ανδραγαθία του ακριβώς αυτή ο Σδρίνιας διορίζεται από τον Tierolo το 1616 αρχηγός ενός λόχου ιππέων, σε αντικατάσταση του Σταμάτη Κομποθέκρα, που είχε ήδη πεθάνει.

Στα 1638 επίσης παρακολουθούνται και καταγράφονται από τις βενετικές Αρχές οι κινήσεις κάποιου κουρσάρου Valarano, που

φαίνεται ότι πρόκειται για φοβερό πειρατή. Τον Αύγουστο αυτής της χρονιάς ο Valarano επισημαίνεται να κινείται με 32 υποταχτικούς του στο Ιόνιο και συγκεκριμένα στο θαλάσσιο χώρο ανάμεσα Ιθάκης, Κεφαλονιάς και των ακτών της Πελοποννήσου. Ο Ιωάννης Carrello, Προβλεπτής τότε του νησιού, ενημερώνει τη βενετική Γερουσία τονίζοντας ιδιαίτερα «την οργή, τις προθέσεις και τις διακηρύξεις» του κουρσάρου αυτού, που τούτη τη φορά περισσότερο παρά ποτέ έχει επιδοθεί σε τρομερές καταστροφές σε βάρος «των φτωχών αυτών κατοίκων» της Κεφαλονιάς.

Παρόμοιες περιπτώσεις κρατούσαν πάντοτε σε ένταση ανησυχίας και συνεχή επαγρύπνηση τόσο τις βενετικές Αρχές, όσο και τον πληθυσμό του νησιού. Η απλή παρουσία πολλές φορές ξένων πλοίων γινόταν αφορμή να τεθεί ολόκληρος ο στρατός σε ετοιμότητα, όπως λ.χ. η προσάραξη δύο τουρκικών γαλέρων στο λιμάνι της Αγίας Πελαγίας τον Απρίλη του 1604 ή η παρόμοια περίπτωση στην παραλία του Κλιματσά τον Φεβρουάριο του 1614.

Δεν εξαντλείται ασφαλώς το θέμα με τις ελάχιστες αυτές επισημάνσεις, όπως αναφέραμε και παραπάνω, απλώς δίνεται μια ενδεικτική εικόνα της δράσης των πειρατικών ομάδων στο θαλάσσιο χώρο της Κεφαλονιάς, με στόχο να συσχετιστούν τα μέτρα που λάβαιναν οι βενετικές Αρχές του τόπου για την αντιμετώπιση τους, μέσα στα οποία εντάσσεται και το παρακάτω σχέδιο.

Το 1627 ο Προβλεπτής της Κεφαλονιάς Ανδρέας Mosto συντάσσει και υποβάλλει στη βενετική Γερουσία την καθιερωμένη απολογιστική έκθεση, η οποία χαρακτηρίζεται ως η πιο περιεκτική και κριτική για την κατάσταση του νησιού. Μέσα στην έκθεση αυτή, αφού περιγράφει τις οχυρώσεις (φρούρια και σκοπιές) και τη στρατιωτική δύναμη του τόπου, και αφού επισημαίνει τα πιθανά σημεία των ακτών για πειρατικές αποβάσεις, αναπτύσσει παραστατικότατα ένα σχέδιο αντιμετώπισης των επιθέσεων και άμυνας. Δικαιολογεί τη σύνταξη και πρόταση του σχεδίου σημειώνοντας ότι «οι περιπτώσεις των τελευταίων χρόνων καθώς και οι προθέσεις των κουρσάρων της Μπαρμπαριάς τον αναγκάζουν να περιγράψει τις επιθέσεις, που θα μπορούσαν να γίνουν εναντίον του νησιού, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίζονταν».

Επισημαίνει, λοιπόν, δύο φάσεις μιας πιθανής επίθεσης: την απόβαση στρατιωτικών δυνάμεων από ένα ισχυρό στόλο ή άτακτων

πληρωμάτων από κουρσάρικα πλοία, και έπειτα την προέλαση των εχθρών στο εσωτερικό του νησιού.

Η Στρατιωτική Διοίκηση φυσικά έχει ολόκληρη τη φροντίδα και την επαγρύπνηση για τις επιθέσεις και την άμυνα. Αλλά η εφαρμογή του σχεδίου θα πρέπει να ανατεθεί στο διοικητή του πολέμου (*capo di guerra*), που «χειρίζεται τα όπλα σ' αυτό το νησί». Γι' αυτόν το λόγο είναι απαραίτητο ο διοικητής του πολέμου να έχει απόλυτη και σαφή γνώση των συνθηκών, των πιθανών δηλαδή τοποθεσιών μιας απόβασης, των κατάλληλων περασμάτων στην ξηρά, και των στρατιωτικών δυνάμεων που υπάρχουν. Έτσι θα μπορεί με τις αναγκαίες εντολές και τους κατάλληλους χειρισμούς να διανέμει και να κατευθύνει τις δυνάμεις, ύστερα από την αναγγελία μιας απόβασης ή άλλης εχθρικής πράξης. Στη συνέχεια αναφέρεται στα τέσσερα βασικά λιμάνια, όπου πρέπει να συγκεντρωθούν οι μεγαλύτερες δυνάμεις του ιππικού και του πεζικού, για να είναι έτοιμες σε περίπτωση απόκρουσης επιθέσεων: α) Το Αργοστόλι, ένα λιμάνι με ιδιαίτερη σημασία, β) το Ληξούρι, «τόπος πολυάνθρωπος και πλούσιος, αναπτυγμένος στην παραλία», γ) η Σάμος, αξιόλογο λιμάνι, που είναι χτισμένη στην πεδιάδα και περιβάλλεται από πολλά χωριά και γόνιμες τοποθεσίες και δ) η Σκάλα, όπου η περιοχή είναι πολυάνθρωπη και υπάρχει ευκολία για αποβάσεις. Και κοντά σ' αυτά θα πρέπει να υπολογιστούν η Πύλαρος και η Έριφος.

Με τέτοια συμμετρική κατανομή του στρατού στις τέσσερις παραπάνω επίκαιρες θέσεις θα είναι δυνατό σε δεδομένη στιγμή οι δυνάμεις του ενός λιμανιού να ενισχύσουν τις δυνάμεις του άλλου ή να προστρέξουν στ' άλλα σημεία της ακτής, που ανήκουν στην ακτίνα δράσης τους. Και τούτο γιατί δεν υπάρχουν στο νησί δυνάμεις επαρκείς για την υπεράσπιση κάθε περιοχής χωριστά.

Όταν επισημανθεί ο κίνδυνος, γράφει ο Mosto, πρέπει να εφαρμοστεί η εξής τακτική : «Πρωταρχικός στόχος πρέπει να είναι η αναχώρηση των τσέρνιδων (*ordinanze*) από το Αργοστόλι και το Ληξούρι, ως κέντρων από τα οποία αρχικά θα αναβλύζουν τα ρυάκια, και να αυξάνονται οι βραχίονες των αντεπιθέσεων από άλλους τόπους, διατηρώντας τους στρατιώτες της Πυλάρου, της Ερίσου και της Θηνιάς, για να μπορέσουν αυτοί να υπερασπίσουν σε δεδομένη στιγμή το φρούριο της Άσου και τους τόπους αυτούς».

Για την καλύτερη οργάνωση προτείνεται ακόμη να σταλεί ανά ένας καπετάνιος του ιππικού μαζί με το λόχο του στο Ληξούρι, στο Αργοστόλι, στη Σάμο, στη Σκάλα, στην Πύλαρο και στην Έρισσο. Οι καπετάνιοι αυτοί θα πρέπει να φροντίσουν για τη συγκέντρωση των κατοίκων που μπορούν να διαθέτουν άλογα και να κρατούν σε πειθαρχία ενωμένους όσους έχουν όπλα στα χέρια τους και μάλιστα τους άνδρες του Αργοστολίου, που είναι ευάριθμοι, ανδρείοι και καλά οπλισμένοι. Και καταλήγει ο Ανδρέας Mosto ότι «έτσι καταρτιζόμενες αυτές οι φρουρές, ώστε να δίνει χέρι ο ένας στον άλλο, δημιουργούν ένα μετωπικό φραγμό εξαιρετο, να αντέχει σ' οποιαδήποτε προσβολή των κουρσάρων».

Το σχέδιο αυτό του Ανδρέα Mosto είναι οπωσδήποτε στρατηγική σύλληψη ενός Βενετού αξιωματούχου σχετικά με την άμυνα του νησιού. Είναι όμως ικανό να μας δώσει, έστω και ενδεικτικά, μια εικόνα του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι Βενετοί στρατιωτικοί το μεγάλο πρόβλημα των επιδρομών στο χώρο της Κεφαλονιάς. Ένα πρόβλημα, που, όπως φαίνεται, ήταν έντονο στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, αν κρίνουμε α) από την ανάγκη σύνθεσης αυτού του σχεδίου, β) από τη δικαιολογία του Mosto για τη σύνθεσή του (που αναφέραμε παραπάνω), ο οποίος μιλεί «για περιπτώσεις των τελευταίων χρόνων», «προθέσεις κουρσάρων της Μπαρμπαριάς» κ.λ.π. και γ) από τις ελάχιστες και μεμονωμένες μνείες παρουσίασης πειρατών γύρω στο νησί (βλ. παραπάνω), οι οποίες όμως εντοπίζονται κυρίως στα χρονικά όρια μιας μόνο δεκαετίας (1604 – 1613), στις αρχές δηλαδή του αιώνα αυτού.

Η εργασία αυτή δεν καλύπτει φυσικά ολόκληρο το φάσμα της στρατιωτικής κατάστασης στην Κεφαλονιά κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας και της στρατιωτικής οργάνωσης των Βενετών στον κεφαλληνιακό χώρο, αφού στηρίχτηκε σε ορισμένα μόνο στοιχεία. Πρέπει ακόμη να ερευνηθούν οι πηγές τόσο στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας, όσο και στα Τοπικά της Επτανήσου. Ωστόσο νομίζουμε ότι είναι μία συμβολή όχι μόνο στην τοπική ιστορία της Κεφαλονιάς, αλλά και στη μελέτη της βενετικής στρατιωτικής τακτικής για την οργάνωση της άμυνας των ανατολικών αποικιών της Βενετίας. Κι ακόμη θεωρούμε ότι είναι μια θετική προσφορά στοιχείων – ειδικά με την παρουσίαση του σχεδίου άμυνας του προβλεπτή Ανδρέα Mosto – για τη διερεύνηση και μελέτη του προβλήματος επίδρασης της βενετικής στρατιωτικής μηχανής στην εξέλιξη της ελληνικής πολεμικής παρουσίας, πράγμα που επισημαίνει, σε πρόσφατη εργασία του ο

Γ. Πλουμίδης. Έξαλλου η κληροδοτημένη παρουσία πολλών στοιχείων αυτής της βενετικής στρατιωτικής οργάνωσης, όπως λ. χ. του σώματος των τσέρνιδων και των guardie - με την ονομασία, «κούλιες» - στον επτανησιακό χώρο κατά τα μεταβενετικά χρόνια και ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, είναι ενδείξεις που θα πρέπει να μελετηθούν από την άποψη αυτή.

ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΚΤΩΝ (CERNIDI) ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ

Η επί ενετοκρατία φρουρά των νησιών αποτελείτο από τακτικό Ενετικό στρατό. Ο στρατός αυτός διέμενε στους στρατώνες των πόλεων και των φρουρίων κι ήταν πάντα έτοιμος να υπερασπιστεί τα νησιά. Είναι μάλιστα γνωστό πως ο στρατός εκείνος, ο οποίος στις τάξεις του περιελάμβανε πάρα πολλούς Έλληνες ακόμα και σώματα αποτελούμενα αποκλειστικά και μόνο από Έλληνες, μαχόταν με περισσή γενναιότητα κυρίως εναντίον των Τούρκων.

Πέρα όμως από τον τακτικό Ενετικό στρατό, υπήρχε στα νησιά κι ένα είδος πολιτοφυλακής μέλη της οποίας επιλέγονταν να είναι οι πιο φιλήσυχοι πολίτες κι αγρότες. Για την καλύτερη κατανόηση της οργάνωσης του σώματος αυτού της πολιτοφυλακής είναι ανάγκη να παρουσιαστεί η διαίρεση της εξουσίας των νησιών εκείνη την εποχή.

Κάθε νησί ήταν διαιρεμένο σε τμήματα ή «βαϊλαρχίες» από τις οποίες άλλες διοικούσαν από τους Ενετούς άρχοντες της πρωτεύουσας κάθε νησιού κι άλλες από τα συμβούλια των πόλεων.

Οι τέσσερις π.χ. «βαϊλαρχίες» στις οποίες ήταν διαιρεμένη η Κέρκυρα διοικούσαν ως εξής: εκείνη της Λευκίμμης και του Γύρου από το Βάϊλο, εκείνη της Μέσης από τον Προνοητό και τον Καπετάνο κι εκείνη του Όρους από το συμβούλιο της πόλεως. Η διοίκηση στην πρωτεύουσα κάθε βαϊλαρχίας ανετίθετο σε γενικό γραμματέα που διοριζόταν από τον Βαΐλάρχο ή το συμβούλιο κι ο οποίος ήταν σχεδόν πάντοτε Ενετός. Τα καθήκοντά του ήταν η εκτέλεση των διαταγών του βαϊλάρχου και η διεκπεραίωση των ποινικών δικών (ανακρίσεις, καταδιώξεις κ.τ.λ.).

Οι βαϊλαρχίες ήταν διαιρεμένες σε κοινότητες, τις λεγόμενες σημαίες καθεμία από τις οποίες αποτελούνταν από ένα ή

περισσότερα χωριά ανάλογα με τον πληθυσμό τους. Η διοίκηση των σημαιών ανετίθετο σε έναν ή δύο προεστώτες (προεστούς) οι οποίοι είχαν ως βοηθούς στην υπηρεσία τους συνήθως δύο κοντοσταύλους. Τόσο οι προεστώτες όσο και οι κοντόσταυλοι ήταν αιρετοί κι εκλέγονταν κάθε χρόνο. Τα καθήκοντα των πρώτων ήταν η ανακοίνωση των διαταγών της Βαΐλαρχίας στα χωριά της σημαίας τους και η αναφορά όσων συνέβαιναν κι είχαν σημασία, ενώ των δεύτερων ήταν αστυνομικά και κλητορικά (κοινοποίηση δικαστικών εγγράφων, βεβαίωση πραγματογνωμοσύνης κ.τ.λ.).

Εκτός από τις κοινοτικές αυτές αρχές, σε κάθε έδρα της σημαίας υπήρχε κι ένας βαθμοφόρος αξιωματικός ή υπαξιωματικός από το σώμα των επίλεκτων ο οποίος είχε τον τίτλο του καπετάνου. Ο προεστός κι ο καπετάνος ήταν οι ανώτεροι άρχοντες της κοινότητας.

Το σώμα των επίλεκτων πολιτοφυλάκων ήταν οπωσδήποτε οργανωμένο στρατιωτικά, ενώ μέλη του γίνονταν όσοι από τους πολίτες ήθελαν να εκλεγούν συμπληρώνοντας το 20^ο έτος της ηλικίας του και να απαλλαχθούν σε ηλικία 65 ετών, εάν δεν είχαν ήδη απαλλαγή για λόγους υγείας ή καταδίκης.

Από τους κατοίκους καθενός από τα μεγάλα νησιά εκλεγόταν μια χιλιαρχία, υποδιαιρούμενη σε εκατονταρχίες ή λόχους, των οποίων ο αριθμός δεν υπερέβανε τους 110 κι αυτές με τη σειρά τους σε πεντηκονταρχίες και δεκαρχίες. Ο χιλίαρχος ή γενικός επιθεωρητής των επίλεκτων είχε αναμφισβήτητο κύρος, πάντοτε στρατιωτικός στον τακτικό Ενετικό στρατό, ενώ η θέση αυτή θεωρείτο πολύ τιμητική. Οι εκατονταρχίες διορίζονταν από το χιλίαρχο αλλά πολλές φορές κι από τους χωρικούς.

Σκοπός του σώματος αυτού ήταν η καταδίωξη των ληστών, των φυγοδίκων, η φρούρηση των παράλιων και η ενίσχυση του στρατού σε περίπτωση επιδρομής. Η ατομική εκγύμναση των επίλεκτων πραγματοποιούνταν στα χωριά την Κυριακή. Τα μεγάλα γυμνάσια της χιλιαρχίας και η επιθεώρηση της γίνονταν κάθε χρόνο με διαταγή του χιλίαρχου σε μέρος που οριζόταν εκ των προτέρων και στο οποίο μετέβαιναν οι εκατονταρχίες μετά των μουσικών και τις σημαίες τους. Από τη μια πλευρά, οι σημαίες ήταν ενετικές κι είχαν πάνω τους το φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου σε κόκκινο φόντο ενώ από την άλλη οι μουσικές αποτελούνταν μεταξύ άλλων από μεγάλα τύμπανα (ταμπούρλα) που χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα στα χωριά της Επτανήσου στα πανηγύρια, τους υπαίθριους χωρούς και τους γάμους.

Το σώμα των επίλεκτων πολιτοφυλάκων αρχικά οργανώθηκε από Δούκες, αλλά οι κατά καιρούς Γενικοί Προνοητές της θάλασσας επέφεραν διάφορες αλλαγές, προνοώντας με τον τρόπο αυτό για τη στρατολογία, την πειθαρχία και γενικά τη στρατιωτική μόρφωση των ανδρών.

Η παρακάτω διαταγή του Αντωνίου Λορεδάνου, ιππότη, Γενικού Προνοητή της θάλασσας κι εξεταστή των νησιών της Ανατολής, που περιέχεται στο βιβλίο των πράξεων των Προνοητών της Κέρκυρας, προβλέπει την από 20 Σεπτεμβρίου 1717 επαναφορά του σώματος των επιλέκτων στην πριν την πολιορκία του 1716 κανονική λειτουργία. Από αυτή προκύπτει ότι κατά την πολιορκία του νησιού από τους Τούρκους, κλήθηκαν να αποτελέσουν μέρος του σώματος όλοι όσοι μπορούσαν να έχουν όπλα και διορίστηκαν πολλοί αξιωματικοί με αποτέλεσμα η χιλιαρχία του νησιού να υπερβαίνει κατά πολύ τον αριθμό των χιλίων ανδρών.

Με την ευκαιρία της επιθεώρησης των κατοίκων του νησιού μπορέσαμε να ανακαλύψουμε πως ο αριθμός των επίλεκτων πολιτοφυλάκων υπερβαίνει κατά πολύ τον προκαθορισμένο, σε τέτοιο βαθμό ώστε να επιφέρει αταξία.

Εάν, λοιπόν, διαιρεθούν οι υπάρχουσες κοινότητες σε 8, καθεμιά από τις οποίες έχει ήδη διαταχθεί να στρατολογεί ορισμένο αριθμό ανδρών, θα δούμε πως σε όλο το νησί η χιλιαρχία υπερβαίνει κατά πολύ τον αριθμό της σε άνδρες και βαθμοφόρους. Το πνεύμα, επομένως, και η τάξη της πολιτοφυλακής αλλοιώθηκαν πολύ γιατί εκτός από την αύξηση όπως είπαμε των στρατιωτών και των υπαξιωματικών, οι αξιωματικοί ήταν επίσης υπεράριθμοι. Μερικοί μάλιστα κατέχουν τίτλους ανύπαρκτων βαθμών όπως π.χ. του ανθυπασπιστή του υπολοχαγού, που δεν είναι δυνατόν ούτε πρέπει να υπάρχουν σε τέτοιου είδους στρατό. Αφού, λοιπόν, ο στρατός των επίλεκτων είναι τόσο πολυάριθμος, η στρατολογία του κατέργου, η αγγαρεία για τα δημόσια έργα και οι άλλες αγγαρείες αναγκαστικά θα βαρύνουν τους λίγους δυστυχείς κι ανίκανους κατά βάση καθώς αυτοί απομένουν, γεγονός που προκαλεί κοινή ζημία και σοβαρή ενόχληση για εκείνους που είναι αναγκασμένοι να τους αντικαταστήσουν.

Αφού επιστήσαμε την προσοχή μας σε όλα όσα θέλαμε να γίνουν προκειμένου τα πράγματα να λάβουν την κανονική τους τροχιά, αποφασίζουμε λαμβάνοντας υπ' όψη ότι μέχρι τώρα έχει θεσπιστεί

με δημόσιες πράξεις τα ακόλουθα σχετικά με τον αριθμό των επιλέκτων: ο αριθμός τους θα πρέπει να περιορίζεται στους χίλιους και για το λόγο αυτό θα πρέπει να παραμείνουν στις τάξεις της πολιτοφυλακής οι πιο επίλεκτοι κι ικανοί, να διαγραφούν και να αποστρατευθούν οι υπεράριθμοι. Για να γίνει αυτό πρέπει να πραγματοποιηθεί νέα στρατολογία επιλέκτων, ο αριθμός των οποίων να περιοριστεί σε χίλιους με ρητή απαγόρευση αύξησης ή ελάττωσής του ή διαγραφής οποιουδήποτε παρά μόνο αν ξεπεράσει το 50^ο έτος της ηλικίας ή περίπτωση θανάτου, καταδίκης και μη πληρωμής χρεών.

Αυτοί που διαγράφονται θα αντικαθίστανται από άλλους ηλικίας άνω των 18 ετών.

Σχετικά με τους αξιωματικούς και τους υπαξιωματικούς αποφασίζουμε να απομείνει ένας από κάθε βαθμό σε κάθε τμήμα ενώ θα επιλέγονται με κλήρο μεταξύ αυτών που υπάρχουν ως εξής: ένας εκατόνταρχος ή λοχαγός, ένα υπασπιστής και δύο ανθυπολοχαγοί, δύο λοχίες κι ένας δεκανέας για κάθε χωριό.

Οι αξιωματικοί που επιλέχθηκαν θα πρέπει να αναλάβουν την υποχρέωση να υπηρετούν εφ' όρου ζωής και δεν θα επιτρέπεται να αντικαθίστανται παρά μόνο λόγω καταδίκης ή παραίτησης.

Αυτά θεωρήσαμε σωστά να γίνουν και συμφωνήσαμε να διατάξουμε για το κοινό καλό αλλά και για τη δικαιοσύνη να υπάρξει το αντίγραφο της παρούσας διαταγής όπου πρέπει ώστε να γίνει ευρέως γνωστό.

Η εφαρμογή του διατάγματος αυτού του Λορεδάνου, είχε το ευχάριστο αποτέλεσμα του περιορισμού της στρατοκρατίας και την επαναφορά του σώματος στην κατάσταση που ήταν πριν την πολιορκία. Εκείνοι πάλι που δεν αποτελούσαν μέρος των επιλέκτων ανακουφίστηκαν από τον καταμερισμό των αγγαρειών και των πολλών άλλων υποχρεώσεων των χωρικών την εποχή εκείνη της Ενετοκρατίας.

Το σώμα όμως των επιλέκτων είχε φαίνεται συχνά την ανάγκη να επεμβαίνουν οι Προνοητές εξαιτίας των αταξιών και των παραβάσεων που συνέβαιναν.

Για το λόγο αυτό πριν την παρέλευση 20ετίας από το παραπάνω διάταγμα ο Π. Βενδραμηνός Γενικός Προνοητής της θάλασσας

εξέδωσε το παρακάτω διάταγμα προκειμένου να επαναφέρει την τάξη και την πειθαρχία στο σώμα.

Το σώμα των επιλέκτων πολιτοφυλάκων που είναι οργανωμένο σε αυτά τα νησιά με αριθμό ανάλογο της δύναμης κάθε χωριού μας δίνει την αφορμή για να προνοήσουμε όχι μόνο για την παρούσα περίπτωση αλλά και για το μέλλον.

Έχοντας υπόψη με την ευκαιρία της κλήρωσης που γίνεται στην εκατονταρχία για την εκλογή των ανδρών που θα συμπληρώσουν τους λόχους του τακτικού στρατού των Ελληνικών Συνταγμάτων, τις αταξίες που παρατηρήθηκαν στο σώμα των επιλέκτων, τίθεται το ζήτημα της μη εκτέλεσης των νόμων και των καταχρήσεων που παρεισέφεραν στην τάξη και την πειθαρχία που αρμόζει στα στρατιωτικά σώματα.

Έχοντας ήδη πραγματοποιήσει την εκκαθάριση του σώματος στα νησιά που βρίσκονται στη δικαιοδοσία μας, που ήταν απολύτως απαραίτητη για να αντικατασταθούν οι νεκροί και οι ανάκανοι και για να περιοριστεί ο αριθμός των εκατονταρχιών σε εκατό μέχρι εκατόν δέκα, αποφασίζουμε και διατάζουμε όσα ακολουθούν και τα οποία έχουμε την αξίωση να τηρούνται ρητά κι απαρέγκλιτα.

1^{ov}. Κανείς δε θα μπορεί να διοριστεί εκατόνταρχος εάν δε χρημάτισε επί τρία χρόνια ανθυπολοχαγός ή υπασπιστής ούτε ανθυπολοχαγός εάν δε χρημάτισε επί τρία χρόνια λοχίας κι επιπλέον οι προβιβασμοί θα πραγματοποιούνται ιεραρχικά, από το μικρότερο δηλαδή βαθμό στον ανώτερο. Η τάξη αυτή των προβιβασμών θα ξεκινά από εκείνη του δεκανέα, ο οποίος για να προβιβαστεί θα πρέπει να υπηρέτησε τον ίδιο χρόνο ως απλός στρατιώτης.

2^{ov}. Η καταγραφή των στρατιωτών στο μητρώο θα πραγματοποιείται ταυτόχρονα με την κατάταξή του εκτός από το ονοματεπώνυμο θα γράφεται το πατρώνυμο, το χωριό της γέννησης, η σημαία και η ηλικία, η οποία δε μπορεί να είναι μικρότερη των δεκαοχτώ και μεγαλύτερη των σαράντα πέντε ετών.

3^{ov}. Οι οικογενειάρχες απαλλάσσονται από την υπηρεσία εφόσον είναι δυνατόν. Από κάθε οικογένεια δε θα κατατάσσονται περισσότεροι από έναν. Όλοι οι κατατασσόμενοι θα εξαιρούνται όλων των άλλων προσωπικών υπηρεσιών.

4^{ov}. Ο αριθμός, όπως είπαμε, κάθε εκατονταρχίας ή σημαίας δε θα υπερβαίνει τους εκατόν δέκα εκτός του λοχαγού εκατόνταρχου, του υπασπιστή, των δύο ανθυπολοχαγών, των δύο λοχιών, των τεσσάρων δεκανέων, του αγγελιοφόρου και του τυμπανιστή.

Εάν πάλι σε κάποια χωριά δε θα υπάρχουν δεκανείς της εκατονταρχίας, πρέπει να αναζητείται πρόσωπο κατάλληλο, το οποίο να λαμβάνει και να ανακοινώνει τις στρατιωτικές διαταγές, καταργώντας έτσι αμέσως όλους τους τίτλους και τους βαθμούς που εισήχθησαν καταχρηστικά.

5^{ov}. Όσοι αξιωματικοί βρίσκονται τώρα εν ενεργεία δε θα μπορούν να αποστρατευθούν παρά μόνο εξαιτίας ποινικής κατηγορίας της οποίας η ενοχή αποδείχθηκε ενώπιον δικαστηρίου ή παραιτήσεων. Η αποκατάσταση των αποστρατευμένων θα πραγματοποιείται από τις ανώτερες εξουσίες του νησιού, οι οποίες έχουν το δικαίωμα αυτό.

6^{ov}. Εκτός από τους εν ενεργεία επίλεκτους θα πρέπει πάντοτε να υπάρχει, ανάλογα με τον πληθυσμό κάθε χωριού, αριθμός έφεδρων επίσης καταγεγραμμένων στο στρατολογικό πίνακα, έτοιμων να αντικαταστήσουν τους νεκρούς ή γι' άλλους λόγους αποστρατευμένους. Οι έφεδροι αυτοί πρέπει να έχουν τα ίδια προσόντα με του επίλεκτους να είναι δηλαδή υγιείς, εύρωστοι και να έχουν το καθορισμένο ανάστημα.

7^{ov}. Οι προνοητές κάθε νήσου έχουν καθήκον να επιθεωρούν το σώμα των επίλεκτων κατά το πρώτο έτος της υπηρεσίας τους.

8^{ov}. Το Μάιο το σώμα θα επιθεωρείται από σπουδαίους αντιπροσώπους, τον Αύγουστο από το χιλιάρχο αρχηγό του σώματος, το Νοέμβριο θα επιθεωρείται μερικώς στις έδρες των σημαιών, ενώ μετά τις επιθεωρήσεις θα εκτελούνται και ασκήσεις χιλιαρχίας και λόχου.

Οι επίλεκτοι θα γυμνάζονται τις εορτάσιμες ημέρες, ενώ κάθε μήνα οι επίλεκτοι των χωριών που αποτελούν σημαία αφού συγκεντρωθούν θα γυμνάζονται σε κατάλληλα μέρη σε εκατονταρχίες.

9^{ov}. Οι αδικαιολόγητα απόντες από τις επιθεωρήσεις είτε γενικές είτε μερικές θα τιμωρούνται την πρώτη φορά με πρόστιμο πέντε τσεκινίων, τη δεύτερη με πρόστιμο δεκαπέντε τσεκινίων, ενώ θα ακολουθούσαν βαρύτερες ποινές. Οι εκατόνταρχοι είναι υποχρεωμένοι να καταγράφουν τους απόντες παρουσιάζοντας

κατάλογο στον αντιπρόσωπο, ο οποίος με τη σειρά του θα διατάσσει τη σύλληψή τους μέχρι την έκτιση της χρηματικής τους ποινής. Το ποσό που θα εισπραχθεί λόγω των προστίμων από τις εκατονταρχίες θα διαιρείται σε τρία ίσα μερίδια, από τα οποία τα δύο θα μοιράζονται στους άνδρες της σημαίας και το τρίτο θα κατατίθεται στο ταμείο του στρατολογικού γραφείου.

10^{ov}. Καμία διαγραφή επίλεκτου δεν επιτρέπεται χωρίς έγκριση της στρατιωτικής αρχής. Σε περίπτωση θανάτου επίλεκτου ή αξιωματικού, ο εκατόνταρχος έχει καθήκον να λάβει πιστοποιητικό από τον εφημέριο και να το αποστείλει στο στρατολογικό γραφείο ώστε να διαγραφεί από τους στρατολογικούς πίνακες και να κατατεθεί στις δεσμίδες μαζί με τα άλλα έγγραφα που αφορούν τον αποβιώσαντα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ ΠΡΟΒΛΕΠΤΩΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

144. Donado Girolamo di Giovanni - Antonio: 16 Μαρτίου 1766 – 12 Σεπτεμβρίου 1766 – 11 Σεπτεμβρίου 1768.
145. Gherandini Claudio di Giovanni-Nicolo: 17 Απριλίου 1768 - 31 Οκτωβρίου 1768 - 30 Οκτωβρίου 1770.
146. Trevisan Marc' Antonio di Benetto: 5 Ιουνίου 1770 - 20 Ιανουαρίου 1771 - 19 Ιανουαρίου 1773.
147. Pasqualigo Francesco di Zuanne: 28 Απριλίου 1772 - 14 Απριλίου 1773 - 13 Απριλίου 1775.
148. Minio Nicolo di Zuanne: 27 Νοεμβρίου 1774 - 27 Ιουλίου 1775 - 26 Ιουλίου 1777.
149. Badoer Girolamo di Sebastian: 2 Μαρτίου 1777 - 21 Αύγουστου 1777 - 26 Αυγούστου 1779.
150. Diedo Iserpo di Girolamo: 5 Απριλίου 1779 - 3 Οκτωβρίου 1779 - 2 Οκτωβρίου 1781.
151. Zorzi Marco di Girolamo: 13 Μαΐου 1781 - 6 Νοεμβρίου 1781 - 7 Νοεμβρίου 1783.
152. Pasqualigo Zuanne di Marc' Antonio di Zuan- Francesco: 9 Ιουνίου 1783 - 5 Δεκεμβρίου 1783 - 4 Δεκεμβρίου 1785.
153. Morosini Ferrigo di Piero: 5 Ιουνίου 1785 - 7 Ιανουαρίου 1786 - 4 Ιανουαρίου 1788.
154. Manolesso Gian – Francesco di Zorzi: 5 Αύγουστου 1787 - 8 Απριλίου 1788 - 7 Απριλίου 1790.
155. Paruta Polo di Lorenzo: 6 Οκτωβρίου 1789 - 20 Ιουνίου 1790 - 19 Ιουνίου 1792.
156. Diedo Alvise di Gasparo: 22 Ιανουαρίου 1792 - 13 Αύγουστου 1792 - 12 Αυγούστου 1794.

157. Balbi Giovanni-Marco di Nicolo: 23 Μαρτίου 1794 - 13 Νοεμβρίου 1794 - 12 Νοεμβρίου 1796.
158. Bragadin Francesco di Girolamo: 17 Απριλίου 1796 - 13 Οκτωβρίου 1796 - 12 Οκτωβρίου 1798.

Βίγλες – Βιγλάτορες: Κοινωνικοπολιτικός Ρόλος και Δίκτυο Χωροθέτησής τους στα Κύθηρα

1.Ρόλος και προέλευση των βιγλών*

Οι βίγλες στα Κύθηρα (φрукτωρίες, πύργοι, πρόβολοι, φυλάκια ή φανόπυργοι) προέκυψαν αφ' ενός από το ενδιαφέρον των κατακτητών για τον έλεγχο του θαλάσσιου χώρου, τη διακίνηση των ντόπιων προϊόντων και την απρόσκοπτη άσκηση μεταπρατικού εμπορίου αλλά και για να ενισχυθεί η δυνατότητα άμεσης καταστολής πιθανής εξέγερσης των καταπιεσμένων κατοίκων, κυρίως των χωρικών. Αφ' ετέρου και κατά κύριο λόγο, από ανάγκη ισχυρής οχύρωσης του νησιού για να προστατευθεί από τους πειρατές που μάστιζαν όλη την Ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και τα νησιά του Αρχιπελάγους. Σύμφωνα με αναφορές του Sanuto Marino, το πλέον πολυσύχναστο σημείο ενέδρας όλων ήταν το υδάτινο πέρασμα Κυθήρων – Κάβο Μαλιά κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Εκεί πραγματοποιήθηκαν οι πιο προσοδοφόρες πειρατείες με λεηλασίες παραθαλάσσιων οικισμών και αρπαγή ανθρώπων, προκειμένου αργότερα να επιδιωχθεί η εξαγορά τους. Το αμυντικό δίκτυο αναμετάδοσης μηνυμάτων των Κυθήρων αποτελούσαν οι βίγλες, οι πύργοι, τα κάστρα και τα καστέλια του νησιού. Επρόκειτο δηλαδή για σύστημα τηλεδιαβίβασης ειδήσεων που αποσκοπούσε στον πλήρη έλεγχο του θαλάσσιου χώρου (ακτές, αγκυροβόλια, περάσματα πλοίων) και ιδιαίτερα στην έγκαιρη προειδοποίηση επικείμενων επιδρομών. Συνδεόντουσαν οπτικά μεταξύ τους ή με τοπικούς πύργους, κάστρα ή καστέλια, εν προκειμένω του Βούργου, του Μυλοποτάμου, της Παλιόχωρας ή του Αβλέμονα ώστε να γίνεται ταχύτερα η μετάδοση μηνύματος κινδύνου προς τους κατοίκους με φωτιές τη νύχτα και με καπνούς την ημέρα· συγχρόνως προειδοποιούσαν εμμέσως τον όποιο επιδρομέα ότι έγινε αντιληπτός, πράγμα που σήμαινε ότι έχανε το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού και ίσως άλλαζε γνώμη και εγκατέλειπε τα επιθετικά του σχέδια.

Η μετάδοση του μηνύματος από ορισμένες βίγλες αφορούσε την ευρύτερη περιοχή του νησιού. Στα μικρά αυτά οχυρά σε εικοσιτετράωρη βάση «βίγλιζαν» οι βιγλάτορες κατά βάρδιες, ελαφριά οπλισμένοι. Στην κορυφή κάθε βίγλας υπήρχε ένα δωμάτιο από το οποίο αυτοί επόπτευαν το θαλάσσιο χώρο. Σημαντικά στοιχεία της άμυνάς τους ήταν οι πολεμίστρες και οι καταχύστρες.

Οι βίγλες συνήθως ήταν αμυντικές, όμως υπήρχαν και επιθετικές βίγλες ιδίως στο Λακωνικό χώρο. Αυτές τις χρησιμοποιούσαν οι αυτόχθονες όταν ασκούσαν πειρατεία, λειτουργούσαν δε ως μικρά παρατηρητήρια - ορμητήρια, κρυμμένα σε απόκρυφα σημεία κοντά σε θαλάσσια περάσματα. Οι βιγλάτορες υψώνοντας μια σημαία έδιναν σύνθημα στα πειρατικά τους πλοία για ρεσάλτο στα πλοία που επεσήμαιναν. Πιθανολογείται πως ένα αυτού του τύπου υπήρχε στην Παναγιά την Ορφανή που επόπτευε στο Καλάμι γνωστό από αναφορές ως πειρατικό καταφύγιο .

Από τις σπουδαιότερες βίγλες του νησιού ήταν οι δύο κοντά στον Αη Γιώργη στο βουνό που έλεγχαν όλη την Α – ΒΑ ακτή του νησιού από το Βορρά έως το νότιο άκρο του, τον αντίστοιχο θαλάσσιο ορίζοντα καθώς και την απέναντι ακτή της Πελοποννήσου με το πέρασμα του Κάβο Μαλιά, στέλνοντας μήνυμα κινδύνου μέχρι Αντικύθηρα και Κρήτη. Για τους Ενετούς άλλωστε, τα Κύθηρα ήταν «το μάτι της Κρήτης». Άλλες βίγλες ή πύργοι έλεγχαν μια συγκεκριμένη περιοχή μόνον (π.χ. ο πύργος στα Μητάτα, ο πύργος στο Μανιτοχώρι, όπου σήμερα η οικία Δημ. Καλούτση, και ο πύργος στα Κυπριωτιάνικα που έλεγχε τον αγροτικό οικισμό και εκτάσεις στο εσωτερικό του νησιού). Εκεί επίσης μπορούσαν να οχυρωθούν οι εργαζόμενοι στα κτήματα για να προστατευθούν και να προστατέψουν τις σοδειές τους σε περίπτωση επίθεσης.

Είναι άξιο παρατήρησης, ότι προς Βορρά είναι λιγότερες οι βίγλες, προφανώς γιατί οι βόρειοι οικισμοί του νησιού είναι σε μεγάλο υψόμετρο και αποτελούσαν οι ίδιοι εξαιρετικό πεδίο κατόπτευσης του θαλάσσιου ορίζοντα (π.χ. Προγκί, Γερακάρη, Ριζά σε υψόμετρο πάνω από 400 μ.), από όπου μετέδιδαν στα άλλα χωριά τα μηνύματα.

Η μετάδοση μηνυμάτων με την χρήση των βιγλών γινότανε από την εποχή της Αρχαίας Ελλάδας. Οι Έλληνες της κλασσικής

περιόδου έχτιζαν από ορθογωνικούς ασβεστόλιθους και φαιό μάρμαρο ορθογωνικούς πύργους - παρατηρητήρια και πολύ σπανιότερα κυκλικούς.

Σε αντίθεση με τους οικισμούς που τους χωροθετούσαν πάντα σε θέση που επέτρεπε την βιωσιμότητά τους, κρυμμένοι συνήθως από τα οπτικά πεδία των караβιών, δηλαδή μέσα σε φαράγγια, σε χαράδρες ή πίσω από λόφους σε ασφαλή απόσταση από τις ακτές, χωροθετούσαν τις βίγλες σε υψώματα της παράκτιας ζώνης και μάλιστα σε σημεία κατόπτευσης της μεγαλύτερης έκτασης του θαλάσσιου χώρου, κάτω από οποιοσδήποτε καιρικές συνθήκες.

Παρατηρείται δε γενικότερα, ότι το κάθε αντίστοιχο αμυντικό σύστημα στον κάθε νησιωτικό τόπο ήταν συνολικά σχεδιασμένο έτσι ώστε να προσφέρει τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια και προστασία στους κατοίκους του με επιλογή των βέλτιστων σημείων κατόπτευσης του θαλάσσιου χώρου και ανταπόκρισης είτε με άλλες βίγλες είτε με οικισμούς – γεγονός ιδιαίτερα χαρακτηριστικό και στο νησί των Κυθήρων.

2.Οι κυριότερες βίγλες του κυθηραϊκού δικτύου

Ιδιαίτερα σημαντικές για την άμυνα του νησιού και την προστασία όλης της Α – ΒΑ πλευράς του υπήρξαν οι βίγλες κοντά στον Αη Γιώργη του βουνού. Η καλύτερα σωζόμενη είναι κυλινδρική με διεύρυνση προς τη βάση για λόγους ευστάθειας και για να μην υπάρχει δυνατότητα κάλυψης των επιδρομέων. Η κάτοψή της στη βάση είναι διαμέτρου 10 μέτρων. Οι τοίχοι της περιμέτρου σώζονται σε ύψος από 3,0 - 5,0 μέτρα. Το συνολικό ύψος της βίγλας έπρεπε να κυμαίνεται, σύμφωνα με τα δεδομένα, στα 12-15 μέτρα. Κατόπτεψε όλο το προς βορράν τμήμα της ΒΑ ακτογραμμής του νησιού από τις Δραγονάρες έως το βόρειο άκρο του (ακρωτήριο Σπαθί – φάρος Μουδαρίου), την Ελαφόνησο, την ακτή της Πελοποννήσου και βέβαια το πέρασμα του Κάβο Μαλιά. Επίσης, είχε οπτική επαφή με μεγάλα τμήματα της ενδοχώρας όλου του νησιού και με πολλούς οικισμούς μέχρι τις νοτιότερες περιοχές του.

Κατά τα $\frac{2}{3}$ του συνολικού σωζόμενου ύψους έχει μπάζα από υλικό της περιοχής (μικρούς λίθους). Περιμετρικά μετρήθηκαν 14 οπές διαστάσεων περίπου 30x25, 40x30 ή και πολύ μικρότερες που άλλες λειτουργούσαν ως τουφεκότρυπες, άλλες ως σημεία

στερέωσης κινούμενης σκάλας ή ως υποδοχές υποστέγου για να διατηρούν ξύλα στεγνά ή για γάντζωμα των αλυσίδων ή των σχοινιών με το οποίο ανεβοκατέβαιναν οι βιγλάτορες.

Οι λίθοι είναι σκληροί ασβεστόλιθοι της περιοχής δομημένοι με ισχυρό κονίαμα που περιείχε ασβέστη και ανάμεσά τους (στους αρμούς) παρεμβάλλονται τεμάχια κεραμικά με προχειρότητα τοποθετημένα, που δεν προέρχονται από κεραμίδια. Αυτό παρατηρείται κυρίως στη ΒΔ παρειά της βίγλας.

Σε ένα σημείο της ΒΑ πλευράς διακρίναμε «ζεματίστρα» , από όπου έριχναν στους επιδρομείς καυτό λάδι ή νερό , όπως υπήρχε άλλωστε και σε όλα τα οχυρωματικά έργα της βυζαντινής περιόδου. Το άνοιγμα που παρατηρείται δεν είναι άνοιγμα πρόσβασης, γιατί μία πόρτα δεν είναι δυνατό να οδηγεί σε μπάζα. Πρόκειται για τυχαίο γεγονός κατακρήμνισης λόγω βέλους της λιθοδομής από σεισμό ή πρόκειται για έργο ατόμων που θέλησαν πιθανόν να ερευνήσουν το εσωτερικό της βίγλας.

Ο χώρος στον οποίο ζούσαν οι βιγλάτορες δεν σώζεται. Σε απόσταση 300 μέτρων παρατηρήσαμε ανατολικά της βίγλας ίχνη κτίσματος, πιθανόν αποθήκευσης ξυλείας, ώστε να διαθέτουν ποσότητες σε περίπτωση συνεχών μηνυμάτων. Στην ίδια ευθεία σε απόσταση 20 μ. διακρίναμε ίχνη κτίσματος κυκλικού πιθανόν καταλύματος για τα ζώα εργασίας της βίγλας (γαϊδούρι κ.λπ.).

Σε απόσταση 300 μ. περίπου νότια από τη σωζόμενη βίγλα και πλησιέστερα στον Αη Γιώργη υπάρχει μία άλλη βίγλα κυκλικής κάτοψης σε σωρούς ερειπίων, που κατόπτευε όλο το νότιο τμήμα της ανατολικής ακτογραμμής από τις Δραγονάρες και τον Αβλέμονα έως τη Βρουλέα. Δεν σώζονται οι παράπλευρες επιφάνειές της .Δεν διακρίναμε κονίαμα ερευνώντας στα ερείπια και ίσως σε αυτό να οφείλεται η συνολική κατάρρευσή της.

Μαζί με την προηγούμενη βίγλα, με την οποία βέβαια έχει οπτική επαφή, δημιουργούσαν ένα εξαιρετικό ζεύγος βιγλών που έλεγχε τα κρίσιμα θαλάσσια περάσματα και σχεδόν τη μισή ακτογραμμή του νησιού (το εύρος κατόπτευσης και των δύο πάνω στο θαλάσσιο ορίζοντα φτάνει τις 270 μοίρες περίπου) και μάλιστα το τμήμα της (Α – ΒΑ) που είναι ευκολότερα προσβάσιμο και προσφέρει πολλά αγκυροβόλια καθώς και ηπιότερες θαλάσσιες συνθήκες σε σχέση με το δυτικό. Επίσης, είχαν άμεση ανταπόκριση με πολλούς οικισμούς και βίγλες πάνω στο νησί.

Διακρίνονται με σαφήνεια και οι δύο σε γκραβούρα του 1808 που απεικονίζει το λιμάνι με το Κάστρο στον Αβλέμονα, η μεν καλύτερα σωζόμενη με μορφή ψηλού πύργου με συνοδευτικό ορθογωνικό πρόσκτισμα, η δε δεύτερη σε κατάσταση ερειπίου με ανισοϋψή την περιφέρεια των διατηρούμενων – τότε – τοίχων.

Σε ένα άλλο σημείο, απέναντι από τη νοτιοδυτική πλευρά του Κάστρου σε λόφο που δημιουργεί ένα υψίπεδο μεταξύ της Χώρας και του ακρωτηρίου του Τραχήλου, διακρίνονται ίχνη βίγλας ορθογωνικής κάτοψης διαστάσεων (4,0x5,0), η οποία σώζεται σε ύψος 0,40-1,60 .

Η επιτόπια έρευνα στην ευρύτερη περιοχή του λόφου αποδεικνύει σαφώς ότι η βίγλα είναι προσεκτικά χωροθετημένη στο μοναδικό σημείο του υψιπέδου που συνδυάζει άμεση ορατότητα και ανταπόκριση προς βίγλες του Κάστρου και γενικότερα προς Μέσα και Έξω Βούργο με ταυτόχρονο εξαιρετικό έλεγχο όλης της νότιας ακτογραμμής από το δυτικό έως το ανατολικό της άκρο, της Κρήτης και των Αντικυθήρων προς τα ΝΑ και φυσικά των αντίστοιχων θαλάσσιων περασμάτων προς το Καψάλι, όπως και μεγάλου τμήματος του όρμου του Καψαλιού. Μοναδική «νεκρή» περιοχή στην προς νότο ορατότητά της είναι ένα μέρος του περάσματος μεταξύ Καψαλιού και Χύτρας, το οποίο όμως ελέγχεται πλήρως από τις απέναντι βίγλες του Κάστρου. Λόγω της γειτνίασής της με τη Χώρα που επέτρεπε άμεση προσπέλαση και ανεφοδιασμό, δεν είχε συνοδευτικά κτίσματα ή κατοικία για το βιγλάτορα και η λιθοδομή της (από πέτρες του υψιπέδου), παρά τη χρήση συνδετικού κονιάματος και επιχρίσματος, εμφανίζει κατασκευαστικά μια προχειρότητα. Παρότι δεν έχει άμεση οπτική επαφή με το ίδιο το μοναστήρι της Αγ. Ελέσσας (αν και βλέπει προς το άμεσο περιβάλλον του, δηλαδή προς τον ορεινό όγκο και το διάσελο όπου βρίσκεται η Μονή), ήταν εξαιρετικά εύκολο από πρακτική άποψη και θα πρέπει λογικά να υπήρχε πλήρης συνεργασία της Μονής στο αμυντικό σύστημα προειδοποίησης της Χώρας, δεδομένου ότι η Αγ. Ελέσσα (στο νότο) «έβλεπε» τις κρίσιμες αντιδιαμετρικές βίγλες κοντά στον Αη Γιώργη (στα ΒΑ), μέσω των οποίων μπορούσε να εντοπίζεται και να παρακολουθείται – για παράδειγμα – ένα επερχόμενο πλοίο ήδη με το πέρασμα του Κάβο Μαλιά, πολύ πριν πλησιάσει το νησί και διασχίσει προς νότο όλη την ανατολική ακτογραμμή του για να πλησιάσει το Κάστρο της Χώρας. Η ανταπόκριση της εν λόγω βίγλας με τη Μονή – παρατηρητήριο της Αγ. Ελέσσας τεκμαίρεται και από το γεγονός, ότι η Χώρα, λόγω φυσικού ανάγλυφου, δεν ήταν εύκολο να ελέγχει

και να προειδοποιείται γρήγορα για τα προς βορράν τεκταινόμενα, παρά μόνο μέσω της ήδη υπάρχουσας υποδομής (σε υψόμετρο περίπου 450 μ.) στην Αγ. Ελέσσα. Ας σημειωθεί επίσης, ότι η Μονή κατόπτει και όλη την ενδοχώρα του νησιού καθώς και τον όρμο στο Μελιδόνι, που σύμφωνα με αναφορές ήταν πειρατικό καταφύγιο και επιπλέον δεν ήταν καλά ορατό από τη βίγλα απέναντι από τη Χώρα.

Μία άλλη βίγλα για προστασία της Παλιόχωρας και πολύ κοντά σε αυτήν είναι τυπολογίας πύργου χωρίς εμφανή απόκλιση των πλευρών της προς τα κάτω, κάτοψης κυκλικής, εσωτερικής διαμέτρου 4,0 μ. (εξωτερικής περίπου 5,5 μ.), σωζόμενου ύψους 2,0 - 3,0 μέτρα και με χαμηλό άνοιγμα Ανατολικά - ΒΑ ύψους περίπου 1,0 μ. και πλάτους 0,65 μ. με πρέκι από τοπικό σχιστολιθικό μονόλιθο. Είναι χτισμένη με σχετική προχειρότητα από μεγάλες και από πλήθος μικρές πέτρες της περιοχής και ισχυρό κονίαμα με βότσαλα από το ρέμα της Κακής Λαγκάδας. Επίσης υπάρχει άνοιγμα στη λιθοδομή μη σχηματοποιημένο Δυτικά - ΝΔ απέναντι από το άνοιγμα της εισόδου. Περιμετρικά έχει έξι οπές σε ίσες μεταξύ τους αποστάσεις για τους λόγους που ήδη προαναφέρθηκαν. Η χωροθέτησή της επέτρεπε να ελέγχει ένα ευρύ πεδίο του ΒΑ ορίζοντα και ιδιαίτερα το πολύπαθο στενό Κάβο Μαλιά – Κυθήρων ενώ επίσης είχε άμεση ανταπόκριση με τον οικισμό της Παλιόχωρας και με πολλούς οικισμούς στο εσωτερικό του νησιού.

Μία άλλη ενδιαφέρουσα βίγλα , στη θέση Πίσω Πηγάδι Μυλοποτάμου, γνωστή ως βίγλα του Παραδείση, επόπτει από υψόμετρο 450 μ. περίπου όλο τον όρμο Λιμναρίου, Λιμνιών, Φανοκοπέιου, Καλαμιού, όπου εκεί μάλιστα (στο Καλάμι) υπάρχουν βυθισμένα δύο κανόνια πολύ κοντά στην ακτή. Οι κάτοικοι πίστευαν ότι η βίγλα είναι ο εικονιζόμενος πύργος, του οποίου διακρίνεται σαφώς η διώροφη λειτουργία. Όμως, κατά τα φαινόμενα – και αυτό προκύπτει από την λειτουργικότητά του και την κατασκευή του – δεν πρόκειται για την τυπική βίγλα όπου στο δώμα ανάβουν τη φωτιά για να ειδοποιήσουν τους κατοίκους να προφυλαχθούν από τον κίνδυνο. Πιθανολογείται ότι χρησιμοποιήθηκε ως παρατηρητήριο και κατοικία της στρατιωτικής φρουράς που ήταν εγκατεστημένη στο νησί από την επικυρίαρχη δύναμη.

Πρόκειται για διώροφο κτίσμα με ημιυπόγειο καμαροσκεπές, ύψους 2,5 - 3,0. Η επικοινωνία προφανώς γινότανε μέσω πέτρινης ή κινητής ξύλινης κατακόρυφης σκάλας σαν αυτές που είχαν όλες

οι λαϊκές κατοικίες στο Βυζάντιο και μετέπειτα οι πύργοι των Μανιατών, τους λεγόμενους καταρράκτες. Σώζεται ελεύθερο συνολικό ύψος πύργου 5,5 μέτρα περίπου. Είχε ανταπόκριση στον οικισμό Ριζά που αποτελεί ο ίδιος εξαιρετικό πεδίο κατόπτευσης σε υψόμετρο περίπου 400 μέτρων και ομοίως προς την Κάτω Χώρα Μυλοποτάμου, ελέγχοντας και τον όρμο Κακού και Κοντού Λαγκαδιού (Καλάμι). Το υπάρχον δώμα είναι θόλος και ήταν αδύνατον εκεί να ανάβουν φωτιές για μετάδοση συνθήματος κινδύνου. Οι θυρίδες δε που υπάρχουν και είναι διαφορετικών διαστάσεων (30x40, 40x45, 50x50) είναι εμφανές, ότι χρησίμευαν για φύλαξη χρηστικών καθημερινών αντικειμένων. Το συνδετικό κονίαμα και το επίχρισμα είναι ισχυρότατο «κουρασάνι», δηλαδή ο πύργος είναι εξαιρετικά προστατευμένος από την υγρασία, αφού εχρησιμοποιείτο και ως κατοικία.

Κατά την άποψή μας η βίγλα είναι το γειτονικό ορθογώνιο κτίσμα κάτοψης 4,0x6,0 (σώζεται σε 4,0x2,0) με πάχος τοίχου 0,65 και σωζόμενο ύψος 0,60 -2,0 μ. και χωροθετείται σε σημείο που είχε πολύ καλύτερο οπτικό έλεγχο προς το θαλάσσιο χώρο που προαναφέρθηκε. Το ύψος του πρέπει να ξεπερνούσε αυτό του πύργου της στρατιωτικής φρουράς.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφερόμαστε στην περίπτωση βίγλας που έχει χτισθεί επί του τρούλου του Αγ. Ιωάννου Θεολόγου που όπως φαίνεται είχε ανταπόκριση με τους υπόλοιπους πύργους στο εσωτερικό του νησιού και είχε τη δυνατότητα Ν - ΝΑ και ΝΔ κατόπτευσης του θαλάσσιου χώρου αλλά κυρίως είχε οπτικό έλεγχο των γύρω αγροτικών εκτάσεων.

Όλες αυτές οι βίγλες τυπολογικά είχαν οχυρωματικό χαρακτήρα για να αντέχουν στις όποιες επιθέσεις αλλά και στις ακραίες καιρικές συνθήκες που συνήθως επικρατούσαν στα σημεία χωροθέτησής τους (ανεμοπιέσεις, διάβρωση, κεραυνοί, τριβές και φθορές λόγω αέρα).

3.Χρονολόγηση

Προκειμένου να τεθούν τεκμηριωμένα χρονολογικά πλαίσια θα πρέπει να συνεξετασθούν και συνεκτιμηθούν, οι διάφορες περιγραφές περιηγητών, γεωγράφων, χαρτογράφων και αναφορές ιστορικών για τις βίγλες, τη δράση των πειρατών στα Κύθηρα, την πειρατική δράση των Βενετών, ακόμα και τις εφαρμοζόμενες

τακτικές άμυνας και παράλληλα να συνεκτιμηθεί η δυνατότητα για παράκτια παρατήρηση που προσέφεραν οι σπηλαιώδεις ναοί των Κυθήρων στη γένεσή τους (της περιοχής Βιαράδικων, Μυλοποτάμου, Καψαλίου κ.λπ.), που κατά την άποψή μας λειτουργούσαν και ως παρατηρητήρια (βίγλες) του θαλάσσιου χώρου, μερικά και ως καταφύγια πειρατών. Γι' αυτό το λόγο, το ζήτημα της χρονολόγησης αποτελεί, εκ των πραγμάτων, ξεχωριστό αντικείμενο μιας άλλης ερευνητικής προσπάθειας που θα συνδυάζει τις προαναφερθείσες παραμέτρους με τη μελέτη πρωτότυπων πηγών.

4.Οι βιγλάτορες

Οι βιγλάτορες ήταν ένα είδος παραστρατιωτικού σώματος που συγκροτούσε την πολιτοφυλακή. Η πολιτοφυλακή φαίνεται πως δημιουργήθηκε από τους πρώτους αιώνες της Βενετοκρατίας. Από τις αρχές του 16^{ου} αι. η Βενετία εισήγαγε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία (με επιλογή ή κλήρωση). Καθιέρωσε λοιπόν καταλόγους στρατεύσιμων ανδρών παραγωγικής ηλικίας (από ελάχιστη 12 ετών ως μέγιστη 65 ετών) σε κάθε περιοχή της επικράτειάς της. Από τους άνδρες αυτούς επιλέγονταν ή κληρώνονταν οι αναγκαίοι κάθε φορά πολιτοφύλακες (επίλεκτοι ή κληρωτοί), χωρίς ο τρόπος ένταξής τους στο σώμα να δηλώνεται με ιδιαίτερες ονομασίες. Κύρια αποστολή τους ήταν η φύλαξη των παραλίων και όλων των οχυρών θέσεων του νησιού. Στις κτήσεις του ελληνικού χώρου ο θεσμός της πολιτοφυλακής πρωτολειτούργησε επίσημα το 1519 στην Κρήτη, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Paolo Paruta.

Στα Κύθηρα ο Querini εφάρμοσε σχέδιο πολιτοφυλακής το 1552. Το σώμα περιελάμβανε πυροβολητές και φρουρούς (agenti). Αυτοί φρουρούσαν σε εικοσιτετράωρη βάση κατά βάρδιες τα τρία κάστρα του νησιού, δηλαδή του Βούργου, του Μυλοποτάμου και της Παλιόχωρας.

Σύμφωνα με μαρτυρία εγγράφου, το 1671 υπήρχαν στα Κύθηρα τουλάχιστον τέσσερις διμοιρίες πολιτοφυλάκων. Αυτούς εκπαίδευαν ειδικοί Βενετοί εκπαιδευτές.

Στα Ιόνια, με εξαίρεση τα Κύθηρα, όσοι υπηρετούσαν στην πολιτοφυλακή ως φρουροί απαλλάσσονταν από τα στρατιωτικά τους καθήκοντα.

Όπως αναφέρεται στον καταστατικό χάρτη πολιτικής διοίκησης των Κυθήρων, προβλεπόταν «η πολιτική διοίκηση να χρησιμοποιεί μόνον τους ανθρώπους των χωριών» και υπάρχει σχετική αναφορά για τη φύλαξη του Καστελίου του Αυλέμονα. Η άνιση επιβάρυνση των κατοίκων των χωριών που αφορούσε προσφορά υπηρεσίας κοινής ωφέλειας, επαχθείς αγγαρείες, υποχρεωτική στρατολόγηση για ασφάλεια του νησιού, καθημερινή φύλαξη των παραλιών, επί ποινή δέκα πέντε ημερών φυλάκισης το λιγότερο, προκάλεσε αντιδράσεις, που σταδιακά οξύνθηκαν. Κάθε φορά στα συνήθη και έκτακτα μέτρα ασφαλείας του νησιού εκαλούντο οι χωρικοί και όχι το αρχοντολόϊ.

Η επισφαλής γεωγραφική θέση των Κυθήρων με τις συνεχείς επιδρομές των πειρατών και των Τούρκων επιδείνωνε τη θέση των χωρικών οι οποίοι παρ' ότι ήταν οι φτωχότεροι, επωμίζονταν τις αγγαρείες φρουράς που στην ουσία ήταν δημόσια βάρη. Η διαρκής φρούρηση στα παρατηρητήρια από τους χωρικούς που ουσιαστικά ήταν ένα παραστρατιωτικό σώμα, δυνάμωσε το μίσος των χωρικών προς τους μπράβους (bravi). Κάθε φορά, το βάρος της φρουράς τους απομάκρυνε από τις βιοποριστικές τους ενασχολήσεις, ιδιαίτερα κατά τη θερινή περίοδο που κορυφωνόταν ο κίνδυνος για πειρατική επιδρομή.

Συχνά, η υποχρέωση φρουράς εξαγοραζόταν από τους ενδιαφερόμενους με την καταβολή χρηματικού αντιτίμου σε όργανα της διοίκησης.

Επίσης πολλοί χωρικοί, προκειμένου να απαλλαγούν από την υποχρέωση φρουράς ή αγγαρειών κ.λπ., προφασίζονταν ότι πρόκειται να χειροτονηθούν αφού προηγουμένως φρόντιζαν να μεγαλώνουν τα μαλλιά τους. Αυτό αποδεικνύει την αρνητική επίδραση των επιβαλλόμενων δημόσιων βαρών στο ήθος των κατοίκων, οι οποίοι αν και διαμαρτυρόντουσαν στο γενικό προβλεπτή για την εξαίρεση ορισμένων οικογενειών από αγγαρείες ή οποιαδήποτε προσφορά υπηρεσίας κοινής ωφέλειας, τους αγνοούσε. Δεν ετηρούντο επίσημες καταστάσεις κατά διαμερίσματα των υπόχρεων σε φρουρά και σε άλλες εργασίες. Όλο το βάρος επωμίζονταν οι *porolari*. Παρ' όλα αυτά η Βενετική κυβέρνηση με τη συνεργασία των *bravi* (ντόπιων ευγενών) εξακολουθούσε να μη λαμβάνει υπ' όψιν τα αιτήματα των χωρικών και το πρόβλημα διαιωνιζόταν.

Η πάλη των τάξεων στα Κύθηρα συνεχίστηκε με σειρά επαναστατικών ενεργειών των χωρικών που αγωνίσθηκαν με πάθος για την άρση των αδικιών του παρελθόντος.

Η ΖΑΚΥΝΘΙΝΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 16^{ου} ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19^{ου}

Η Βενετία, όπως είναι γνωστό, κατέλαβε τα Κύθηρα το 1363 και την Κέρκυρα το 1386. Τα άλλα νησιά, τα κατέλαβε ύστερα από 100 χρόνια, το 1483. Εν τω μεταξύ, είχε στην κατοχή της αρκετά από τα νησιά του Αιγαίου και πολλά λιμάνια της Δυτικής Πελοποννήσου και φυσικά την Κρήτη και Κύπρο. Γύρω στα 1500, πολλοί κάτοικοι των παραπάνω περιοχών, άρχιζαν να εποικίζουν την Βενετία που εθεωρείτο τότε πως ήταν το μεγάλο εμποροναυτικό κέντρο της Αδριατικής και που είχε το προνόμιο να προωθεί να εμπορεύματα της στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη.

Οι Βενετοί, με την κατάληψη των Επτανήσων, θεώρησαν πως θα ήταν επωφελές να σπρώξουν τους κατοίκους των στην καλλιέργεια των ελαίων και της σταφίδας. Οι κάτοικοι πληρώνονταν μ' ένα χρυσό τσεκίни για κάθε ελαιόδεντρο που θα φύτευαν. Σκοπός της προσφοράς αυτής ήταν διπλός:

Πρώτα θα αύξαινε ο πληθυσμός των νησιών που είχαν ερημώσει από την πανούκλα και τους πειρατές και δεύτερο θα εισέπρατταν από την εξαγωγή του λαδιού και των άλλων γεωργικών προϊόντων, όχι μόνο την δεκάτη στα ίδια τα νησιά, αλλά και στην Βενετία τον φόρο της εισαγωγής και εξαγωγής. Και τούτο, γιατί δεν επέτρεπαν οι Βενετοί να εξαχθούν τα διάφορα προϊόντα απ' ευθείας, παρά μόνο μέσω του λιμανιού της Βενετίας.

Η παραγωγή του λαδιού ης Κέρκυρας και των Παξών, ήταν πολύ μεγάλη, ενώ της Ζακύνθου ήταν μικρότερη η οποία όμως αντισταθμιζόταν με την μεγάλη παραγωγή της σταφίδας. Σημαντική εξαγωγή αλατιού από τον 18^ο αιώνα και πέρα, γινόταν από την Κέρκυρα και την Λευκάδα.

Έτσι, πολλοί Κερκυραίοι και Ζακυνθιοί, με το σημαντικό εμπόριο που είχαν, εγκαταστάθηκαν στην Βενετία για να επωφεληθούν από τη διακίνησή του. Ακόμη ασχολήθηκαν με το εμπόριο του λευκαδίτικου και κυπρέϊκου αλατιού και των σιτηρών της

Πελοποννήσου και Κρήτης, που όλ' αυτά τα είχε μεγάλη ανάγκη η Βενετία.

Πιστεύω, πως η Ζακυνθική εμποροναυτική δραστηριότητα ξεκινά μεταξύ του 1520 και 1550. Θ' αναφέρω αποσπασματικά διάφορες πληροφορίες που μας δίνουν τ' αρχεία της Βενετίας.

Πρώτα έχουμε τους αδελφούς Μάρκο και Ιάκωβο Σαμαριάρη που εμφανίζονται στις αρχές του 16^{ου} αιώνα στην Βενετία όπου ήταν έμποροι σιτηρών, αλλά και πλοιοκτήτες. Ξέρουμε, πως ενεργούσαν μεταφορές σιτηρών από την Πελοπόννησο στην Βενετία και πως είχαν τουλάχιστον δύο δικά τους σκάφη. Το ένα ήταν τύπου «καραβέλα» και το άλλο τύπου «σκιράτζου» ή «γαλιόνι» που το έλεγαν «Samariana». Εκτός από το εμπόριο, χρηματοδότησαν την ίδρυση του τυπογραφείου του Σοφιανού.

Τον Μάρκο, τον συναντάμε σαν μέλος της Ελληνικής Αδελφότητας το 1523, στα εγκαίνια της ανέγερσης του ναού του Αγίου Γεωργίου της Βενετίας. Διετέλεσε δύο φορές Πρόεδρος (1539-40 και 1534-44). Πέθανε το 1546. Ο αδελφός του Ιάκωβος προσέφερε και αυτός τις υπηρεσίες του στην Αδελφότητα και διετέλεσε Πρόεδρος το 1567 και 1577.

Το 1532, συναντάμε στην Βενετία, έναν άλλον Ζακυνθινό πλοιοκτήτη: τον Ιάκωβο Σεγούρο. Ο Νικόλαος Πέγγουλας ήταν καπετάνιος στο σκάφος του Σεγούρου, που δεν κατονομάζεται.

Στις 16 Δεκεμβρίου 1581, οι Μάρκος και Άγγελος Σεγούρος ζητούν από τις Βενετικές αρχές δάνειο για να ναυπηγήσουν μία νάβα 1.200 Botti (κάπου 820 τόνους), στην πόλη του Δάνσιχ της Πολωνίας. Η Βενετία αρνείται να τους το χορηγήσει με την δικαιολογία πως η πόλη αυτή είναι πολύ μακριά και ότι θα μπορούσαν να προκύψουν προβλήματα για την Γαληνοτάτη. Παρά ταύτα, ο Άγγελος, δέκα χρόνια κατόπιν, ναυπηγεί στην Βενετία με δάνειο που του παραχώρησε η Κυβέρνηση σκάφος 600 Botti.

Στις 27 Φεβρουαρίου 1571, λόγω του πολέμου που είχε ξανά εκραγεί με τους Τούρκους, ο Βενετσιάνικος στόλος αναγκάστηκε να ναυλώσει εμπορικά σκάφη.

Ένα από αυτά αναφέρεται πως ήταν η νάβα «Bottera» 824 Botti, που είχε καπετάνιο τον Ζακυνθινό Νικολό, αγνώστου επιθέτου. Είχε πλήρωμα 36 ανδρών και ο ναύλος ήταν 379 δουκάτα τον μήνα.

Ο Κρητικός εφοπλιστής και μόνιμος κάτοικος της Βενετίας Ανδρέας Κουρκουμέλης δανείζει στον Ζακυνθινό караβοκύρη Αντώνιο Μουζάκη 50 δουκάτα. Επιπλέον τον προσλαμβάνει καπετάνιο με μισθό 70 δουκάτα τον χρόνο στο σκάφος του «Ιησούς Χριστός». Αναφέρεται πως εκτός από τον μισθό του, ο Μουζάκης είχε και την συνηθισμένη του «πορτάδα». Αυτό καταχωρήθηκε με νοταριακό έγγραφο στις 29 Ιανουαρίου 1549. Όμως ο ίδιος βενεσιάνος νοτάριος μας πληροφορεί πως υστέρησε από έναν χρόνο, δηλαδή στις 20 Μαρτίου 1550, ο Μουζάκης είναι καπετάνιος στην νάβα «Κουρκομέλα» που διαβάζοντας από το όνομα, θα πρέπει να ήταν και αυτή του Ανδρέα Κουρκουμέλη. Τότε, δανείστηκε από έναν εβραίο 100 δουκάτα για να τα επενδύσει σε ταξίδι που θα έκανε στην Θεσσαλονίκη. Συμπληρωματικά για τον Αντώνιο Μουζάκη, μαθαίνουμε από το βιβλίο των οικονομικών πράξεων της Αδελφότητας πως έδινε τακτικά τις συνδρομές του από το 1533 έως το 1547.

Ένας άλλος Μουζάκης ο Ανδρέας, αναφέρεται σ' ένα νοταριακό έγγραφο από 14 Ιουνίου 1536 στο οποίο αποφαίνεται πως αυτός και οι συνεταίροι του δεν είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν την ζημιά που προκλήθηκε σε 24 δέματα από μετάξι που μετέφερε στην Βενετία με το «σκιαράτσο» του Θεοδόση από τη Ζάκυνθο. Η αθώωση του οφείλεται στο γεγονός ότι η μεταφορά του παραπάνω εμπορεύματος, έγινε με άλλο παρομοίου τύπου σκάφος που ανήκε στον Βενετό ευγενή Κύριο Corner.

Στις 25 Ιουνίου 1552, συνεταιρίζονται οι Νικόλαος Καλιγόπουλος του Μιχαήλ από το Γερακαριό της Ζακύνθου με τον Μιχαήλ Κουρούμαλο γιατρό από τα Χανιά σ' ένα «γαλιότο» που καπιτανεύει ο επίσης Ζακυνθινός Τζουάνης Φραγκόπουλος του Νικολάου. Μεταξύ των άλλων είχαν συμφωνήσει οι δύο παρτσινέβελοι να μην πωλήσουν το σκάφος εάν δεν είχε πρώτα συμπληρώσει έξι ταξίδια. Όμως ο Καλιγόπουλος μετά το δεύτερο ταξίδι, πούλησε το μερτικό του που ήταν το ένα- τρίτο, στον Πέτρο Κοντολινιώτη τον επιλεγόμενο Βελόνα από την Κορώνη, κάτοικο της Κρήτης. Ο Φραγκόπουλος που ήταν κουνιάδος του νέου αγοραστή μόλις πληροφορήθηκε το γεγονός, τον κατήγγειλε στις αρχές της Βενετίας και κατάφερε ν' ακυρώσει την πώληση. Όμως για να λύσουν τις διαφορές τους, ο Καλιγόπουλος πωλεί το μερτικό του στον Φραγκόπουλο για 300 δουκάτα.

Στο τέλος του 16^{ου} με αρχές του 17^{ου} αιώνα, όταν η Βενετσιάνικη ναυτιλία άρχισε να δείχνει σημεία συρρίκνωσης, παράδοξα, βλέπουμε μια μεγάλη ανάπτυξη στις ασφαλιστικές εργασίες που απετέλεσαν στην Βενετία μια μορφή λαϊκής επένδυσης. Μέσα σε 17 χρόνια έχουμε 25 έλληνες ασφαλιστές που ασφάλιζαν σκάφη συνεταιρικά με άλλους βενετσιάνους, παίρνοντας ένα μικρό ποσοστό στην ασφάλεια του σκάφους και φορτίου. Τις ασφάλειες αυτές, τις ταχτοποιούσαν οι μεσίτες, οι οποίοι έπαιρναν μια προμήθεια από 4% και συνέτασσαν το συμβόλαιο, περίπου δηλαδή με τον ίδιο τρόπο όπως γίνεται και σήμερα. Από τους παραπάνω 25 έλληνες ασφαλιστές, ξεχωρίζουν έξι, με πρώτον τον Ιάκωβο Βασιλάκη με 52 ασφαλίσεις και ακολουθεί ο Ζακυνθινός Μιχαήλ Σουμάκης με 41. Μια φορά εμφανίζεται σαν ασφαλισμένος και μια φορά σαν πλοιοκτήτης της νάβας «Soumachia e Santa Maria de Scorro», στην περίοδο 1592-5. Ο Σουμάκης, ήταν στην Αδελφότητα της Βενετίας γαστάλδος το 1580 και 1594.

Σημειώνουμε για όσους ενδιαφέρονται, πως κινδύνους που ασφάλιζαν τότε, ήταν οι της θαλάσσης και εναντίον της πειρατείας με ένα ασφαλιστρο που κυμαινόταν μεταξύ 4 και 5%.

Στον 18^ο αιώνα, η ναυπηγική στην Βενετία, άρχισε να μειώνεται.

Αναγκαστικά οι Βενετσιάνοι βρήκαν νέα ναυπηγεία στις διάφορες κτίσεις τους. Πολλά σκάφη, ναυπηγούνται στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά και Ζάκυνθο.

Έχουμε μια αναφορά πως για την περίοδο 1764-1778, δηλαδή σε 12 χρόνια, ναυπηγήθηκαν στην Ζάκυνθο οκτώ μεγάλα σκάφη.

Τώρα θ' αναφέρω μερικά στοιχεία για εμπορικές συμφωνίες που είναι αρκετά ενδιαφέρουσες. Το 1550, ο Ιωάννης του ποτέ Θεοδωρίνου έμπορος από τη Ζάκυνθο, δανείζεται από τρεις βενετούς 1060 δουκάτα. Ο Θεοδωρίνος υπόσχεται να επενδύσει το ποσό αυτό στην Ελλάδα, οπουδήποτε θεωρήσει αυτός πως θα ήταν επικερδές και σε οτιδήποτε θεωρήσει αυτός φρόνιμο και που θα ήταν ο καλύτερος τρόπος για ν' αποδώσει κέρδος το κεφάλαιο αυτό. Τι απέγινε δεν ξέρουμε.

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1550, δύο εβραίοι από την Πάτρα, ναυλώνουν το «γαλιόνι» του Ιωάννη Βαρβαρήγου και Τζώρτζη Νοβάϊκο από την Ζάκυνθο, χωρητικότητας 2.500 σάρων (περίπου 300 τόνων), για να πάει στην Πάτρα και από εκεί σε τρία λιμάνια του Κορινθιακού Κόλπου, όπου και θα φόρτωνε σιτάρι για τη Βενετία.

Εδώ θ' αναφέρω έναν κάπως περίεργο συνεταιρισμό μεταξύ του Τούρκου «εκλαμπρωτάτου» Αχμέτ Πασά και του Ζακυνθινού Κωνσταντίνου Σιγούρου συμπλοιοκτητών μιας νάβας που δεν κατονομάζεται, αλλά που την πλοιαρχεύει ο Τούρκος Μουσταφάς Ραΐς. Η μεταφορά του σιταριού στην Βενετία, δημιούργησε διαφορές στον ναύλο, που κατέγραψε ο νοτάριος της Βενετίας.

Ένας φημισμένος Ζακυνθινός, μια πολύπλευρη προσωπικότητα, ήταν ο Μάρκος Δεφαράνας που γεννήθηκε το 1503. Από μικρός είχε στραφεί στο επάγγελμα του ναυτικού, το οποίο και υπηρέτησε με ευσυνειδησία μεγάλη για περισσότερο από μισό αιώνα. Ξεκινώντας από τις πιο κάτω βαθμίδες και υπηρετώντας καράβια των συμπατριωτών του έφθασε να γίνει έμπορος και πλοιοκτήτης. Ήταν τόσο τίμιος, που οι Βενετοί τον χρησιμοποιούσαν συχνά σαν διαιτητή. Το 1550 τον έστειλαν επικεφαλής μιας επιστολής, από γαλέρες εμπορικές στην Αλεξάνδρεια για να επιστατήσει την αγορά σιταριού. Σαν καπετάνιος της νάβας «Tamisera» που ήταν 600 Botti (περίπου 375 τόνων), πήγε στην Ibiza των Βαλεαρίδων και φόρτωσε αλάτι. Ήταν ενεργό μέλος της Αδελφότητας και ήταν πρόσωπο αγαπητό που απελάμβανε της εκτίμησης των Ελλήνων εμπόρων και ναυτικών.

Συγχρόνως ήταν και στιχουργός και δημοσίευσε αρκετά έμμετρα ηθικοδιδακτικά έργα. Πέθανε 72 ετών.

Έρχομαι τώρα στις πληροφορίες που έχω για τους караβομαραγκούς του 16^{ου} αιώνα. Η Senato de Mar, σ' ένα έγγραφό της από 26 Σεπτεμβρίου 1559, αναφέρει πως ο Δημήτρης Σωμαρίδης είναι πρωτομάστορας των καλαφάτιδων της Ζακύνθου και πως ο γιός του Φραγκίσκος που είχε μαθητεύσει μαζί του έξι χρόνια, του δίνεται κατ' εξαίρεση η άδεια να εξεταστεί στην Βενετία για να γίνει «μάστορας των καλαφάτιδων».

Σ' ένα άλλο νοταριακό έγγραφο σημειώνεται πως ο Ζακυνθινός Δημήτριος γιός του ποτέ Νικολάου Αρσένη, ήταν καλαφάτης στο Arsenale της Βενετίας και μόνιμος κάτοικος στην περιοχή των Αγίων Μαρτύρων.

Ένας άλλος Ζακυνθινός, ο Γεώργιος Ραυτόπουλος, μας βεβαιώνει ο νοτάριος πως είναι καλαφάτης στις 22 Δεκεμβρίου 1550, στο «γαλιόνι» του Κρητικού Μανώλη Τζανικόλα. Ακόμη ένας καλαφάτης, ο Εμμανουήλ Παναγιαννόπουλος, αναφέρεται πως στις 27 Ιουλίου 1554 ήταν στο σκάφος «Κονταρίνα».

Εκτός από τους εμπόρους κατοίκους της Βενετίας, που στον 16^ο αιώνα ήταν πάμπολλοι, έχουμε και τους ναυτικούς που επωφελοούμενοι από τα ταξίδια που έκαναν, δανείζονταν χρήματα, ή συνεταιρίζονταν με άλλους στεριανούς για να κάνουν τα μικροεμποριάκια τους, αυτό που λέγανε τότε «πακοτίλιες». Από κάποιον νοτάριο, μέσα σε δύο μέρες στις 10 και 12 Ιουλίου 1555, έχουμε δύο τέτοια παραδείγματα. Πρώτα έχουμε τον Ζακυνθινό ναυτικό Αντώνιο (αγνώστου επιθέτου), που κάνει συνεταιρισμό με τον Ουρσίνο Κόντε από το Ναύπλιο. Ο Κόντες δίνει στον Αντώνιο δέκα δουκάτα με την υποχρέωση να τα επενδύσει αγοράζοντας ζακυνθινές σταφίδες και να τις πωλήσει όπου θεωρήσει εκείνος πιο συμφερότερα. Αφού αφαιρεθούν τα έξοδα όλα, θα μοιραστούν τα κέρδη στα μισά.

Στον επόμενο συνεταιρισμό, έχουμε τον Ζακυνθινό λοστρόμο Ιωάννη Τσίνη του σκάφους «Sebastian Rosso» που συνεταιρίζεται με τον Γεώργιο Κανάκη από το Ναύπλιο. Ο Κανάκης δίνει του λοστρόμου 13 δουκάτα για να τα επενδύσει στο ταξίδι που θα κάνει στο Βόλο, σε οτιδήποτε του φανεί κατά την κρίση του κερδοφόρο. Και εδώ συμφωνείται πάλι αφού αφαιρεθούν όλα τα έξοδα, να μοιρασθεί το κέρδος στα μισά.

Πριν προχωρήσω, θα ήθελα ν' αναφέρω μια έκθεση το Βενετού Προβλεπτή Zuan Antonio Venier ο οποίος μόλις επέστρεψε στην Βενετία το Νοέμβρη 1584 μετά την θητεία του στην Ζάκυνθο, έγραψε στην έκθεσή του μεταξύ των άλλων: «Το νησί της Ζακύνθου έχει πληθυσμό 18.000 ψυχών από τους οποίους το ένα τρίτο είναι ικανοί για στρατολόγηση. Αποφεύγουν τρομαγμένοι την υπηρεσία στις γαλέρες από τους πολλούς θανάτους που συνέβηκαν στον τελευταίο πόλεμο. Το ίδιο αποφεύγουν και τις γαλέρες στις οποίες είναι σοπρακόμιτοι συμπολίτες τους.

Το νησί παράγει 12.000 βαρέλες κρασί, 400 μιάρα λάδι και 2.500 μιάρα σταφίδες το χρόνο. Σιτάρι παράγει μόνο για δύο μήνες. Ακόμη και αν ξεριζώνονταν εντελώς τα αμπέλια δύσκολα θα παρήγαγε περισσότερο από όσο σιτάρι χρειάζεται για έξι μήνες επειδή το μέρος δεν είναι πρόσφορο για σιτοκαλλιέργεια. Τα σιτηρά του τα προμηθεύεται από τον Μοριά και τον Αστακό.

Έχει τριάντα μεγάλες φρεγάτες αρίστης ποιότητας και διάφορα μικρότερα σκάφη με πολύ καλούς ναύτες που είναι ικανότατοι στο караβοκύρεμα των γαλέρων. Και αυτό πρέπει να το έχουμε υπ' όψη μας...».

Δε θα σχολιάσω, λόγω έλλειψης χρόνου την παραπάνω πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση του προβλεπτή, αλλά θα προχωρήσω αμέσως σε μερικές ειδήσεις που έχω για τον 18^ο αιώνα. Δυστυχώς, ο προηγούμενος αιώνας, που κυριαρχείται από τον πολυετή πόλεμο της Βενετίας με τους Τούρκους για την κατάκτηση της Κρήτης, δεν μας έδωσε πολλές ειδήσεις για την κίνηση των Ιονικών σκαφών και έτσι οι πληροφορίες μας είναι πολύ λίγες. Τα στοιχεία όμως που έχουμε για τον επόμενο αιώνα, τον 18^ο, είναι αρκετά σημαντικά.

Από τις 503 αναχωρήσεις Ιονικής πλοιοκτησίας σκαφών από την Βενετία με Βενετική σημαία στον 18^ο αιώνα τα 138 ήταν είτε Ζακυνθικής πλοιοκτησίας ή με Ζακυνθινούς καπεταναίους. Οι αναχωρήσεις αυτές, αντιπροσώπευαν 69 σκάφη από τα οποία 14 ήταν μεγάλες τριΐστιες νάβες. Αυτές, έπλεαν σ' όλη την Μεσόγειο, μέχρι και την Λισσαβώνα. Μια μάλιστα νάβα με τ' όνομα «Ευαγγελίστρια, Άγιος Σπυρίδωνας και Άγιος Νικόλαος» που παρτισινέβελοι του ήταν ο Δημήτριος Σκαρλάτος και ο καπετάνιος που ήταν ο Δημήτριος Βλασσόπουλος του Αναστασίου, έφυγε από την Βενετία στις 28 Σεπτεμβρίου 1757 για το Μπρίστολ (Αγγλίας). Δεν αναφέρεται το είδος του φορτίου του, αλλά επειδή σημειώνεται στα αρχεία πως προήρχετο από την Ζάκυνθο, συμπεραίνουμε πως θα ήταν φορτωμένο με σταφίδα, που εξ' άλλου τότε τραβούσε πολύ η Αγγλία. Στην επιστροφή του, φόρτωσε αυτό που θα λέγαμε σήμερα «γενικά εμπορεύματα», που ήταν ιρλανδέζικο βούτυρο, βραζιλιάνικη ξυλεία, μόλυβδο, 6528 πράσινα μπουκάλια, δέρματα, υφάσματα και άλλα.

Σημειώνω, πως δεν ήταν το πρώτο Ιονικό σκάφος που πήγε στην Αγγλία. 200 χρόνια πιο πριν, ξεκίνησε πάλι από τη Βενετία, το σκάφος του Κερκουραίου Βέργη για το Southampton», αλλά αλίμονο, το έπιασαν πειρατές έξω από την La Rochelle.

Η παρουσία των Ζακυνθινών στον 18^ο αιώνα, δεν ήταν μόνο στην Βενετία. Πρώτη άδεια ναυσιπλοΐας στην Τεργέστη, την παίρνει ο Ζακυνθινός Νικόλαος Μηνιάτης το 1734 και σηκώνει Αυστριακή σημαία. Ο Μηνιάτης είχε εγκατασταθεί εκεί μαζί με τον αδελφό του. Αργότερα τον ακολουθούν και άλλοι Ζακυνθινοί. Η παραγωγής της σταφίδας, του λαδιού και άλλων προϊόντων, μαζί με την γεωγραφική θέση του νησιού, έδωσαν μεγάλη ώθηση στο εμπόριο και πλούτο πολύ στους κατοίκους του. Φυσικό ήταν οι έμποροι να θελήσουν να μεταφέρουν τα εμπορεύματα με τα δικά τους σκάφη. Όμως αυτά δεν ήταν αρκετά κι έτσι ναύλωναν ξένα σκάφη.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, συρρικνώθηκε η ναυτιλία της Ζακύνθου αρκετά. Αναφέρεται πως το 1807 είχε μόνο 13 μεγάλα σκάφη. Όμως εδώ θα θέλαμε να επισημάνουμε τον μεγάλο και ενδιαφέροντα ρόλο που έπαιξε το νησί στην Επανάσταση του 1821. Η γεωγραφική της θέση, της υπαγόρευε να είναι ο κατ'εξοχήν εφοδιαστής των επαναστατημένων της Δυτικής Ελλάδας. Τα εφόδια έρχονταν από την Δύση είτε σαν βοήθεια, ή σαν εμπόρευμα που μεταφορτώνονταν σε μικρά σκάφη, κυρίως Ιονικά που τα μετέφεραν με μεγάλους κινδύνους και παρά τις αυστηρές οδηγίες των Άγγλων, στους πολιορκημένους του Μεσολογγίου και στους άλλους επαναστατημένους Έλληνες.

Από την Επτανησιακή σκοπιά, έχουμε τρεις κατά σύμπτωση Ζακυνθινούς, που έδρασαν στα χρόνια της Επανάστασης. Πρώτος ήταν ο Καπετάν Γεωργάκης Δεντρολίβανος, που παίρνοντας άδεια καταδρομών από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, συνέλαβε αρκετά ουδέτερα σκάφη στο Ιόνιο Πέλαγος που εφοδίαζαν τους πολιορκημένους Τούρκους. Ακολουθεί ο Καπετάν Νέστορας Φαζιόλης, που μ'έναν μικρό στολίσκο από πέντε Ιονικά σκάφη έκανε απόβαση στην Σύρα με σκοπό να επηρεάσει τους καθολικούς Συριανούς και να λάβουν μέρος στον αγώνα. Για κακή του όμως τύχη, φτάνει στην Σύρα ο Γάλλος ναύαρχος Δεριγνύ που τον συλλαμβάνει, τον στέλνει στην Σμύρνη και τον παραδίνει στον Άγγλο Πρόξενο. Τέλος, έχουμε τον περίφημο Καπετάν Νικολό Κεφαλά, που ήταν ο πιο φημισμένος από τους τρεις Ζακυνθινούς. Αυτός ήταν μια πολυδιάστατη προσωπικότητα με διεθνή απήχηση. Κοσμογυρισμένος, καλλιεργημένος, ριψοκίνδυνος, αλλά και πατριώτης. Παίρνει από την Ελληνική Κυβέρνηση άδεια καταδρομών και αρχίζει πειρατείες στην Ερυθρά Θάλασσα. Στον Περσικό Κόλπο, τον καταναυμαχούν οι Άγγλοι, αλλά δεν πτοείται. Πηγαίνει στο Mauritius, όπου αγοράζει νέο σκάφος και το ονομάζει, «ΕΛΛΑΣ». Οι περιπέτειές του είναι απίθανες, αλλά και γνωστές, για τούτο δεν θ'ασχοληθώ άλλο.

Μετά την Ένωση, ενώ τ'άλλα ναυτικά νησιά άρχιζαν να προσανατολίζονται στα ατμόπλοια, οι Ζακυνθινοί συνέχισαν με ζήλο στα ιστιοφόρα σκάφη. Το 1879 είχαν την πρώτη θέση στην Επτάνησο και με 134 σκάφη χωρητικότητας 20.632 τόνων, την τέταρτη σ'όλη την Ελλάδα. Αυτά τα λίγα για την άγνωστη πλευρά της ζακυνθινής ναυτιλίας που ξεκίνησε αμέσως σχεδόν μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Ακρωτήρι

Σύμφωνα με τον Ντ. Κονόμου «Ζάκυνθος υπαίθριος χώρα» υπάρχουν πολλά σημαντικά αμυντικά ερείσματα σε όλο το νησί.

Ο περίφημος «Λόγκος του Κομούτου» υπήρξε παλιότερα σημαντικό αμυντικό έρεισμα του Ακρωτηρίου, με τείχη, πύργους και διάφορα οικήματα. Είναι αδύνατο να προσδιορίσει κανείς την εποχή που πωτοφανερώθηκε η οχύρωση τούτη. Επίσης καμιά εικασία δεν μπορεί να διατυπωθεί για τον αρχικό ιδιοκτήτη άρχοντα του προβενετικού αυτού φέουδου. Οι περίεργοι και άριστα διατηρούμενοι αρχιτεκτονημένοι χώροι, που προβάλλουν σε διάφορα σημεία της περιφέρειας του Λόγκου, χρειάζονται μια επισταμένη αρχαιολογική και τοπογραφική έρευνα από ειδικούς επιστήμονες. Στα μέσα του 19ου αιώνα σώζονταν υπολείμματα των τειχών και οικοδομών, καθώς και ένας πανύψηλος πύργος. Ο ιταλικός στρατός κατοχής της Ζακύνθου γκρέμισε τον ατράνταχτο εκείνο πύργο και χρησιμοποίησε το πέτρινο υλικό του για το χτίσιμο ενός οχυρού στο Τσιλιβή. Έτσι χάθηκε στα νεώτερα χρόνια ένα σπάνιο μεσαιωνικό μνημείο της Ζακύνθου, που είχε μείνει παράδοξα εντελώς άγνωστο από τους ιστορικούς και περιηγητές.

Στο Κάτω Ακρωτήρι και στην αλλοτινή θέση Λούντζη σωζόταν ως τα νεώτερα χρόνια ένας ωραίος ενετικός πύργος (βαρδιόλα).

Ο γύρος του Ακρωτηρίου από το Ψήλωμα (θέση Σταυρός) ή από το βόρειο άκρο του προάσιου (Κρυονέρι και Κόκκινος Βράχος), παρ' όλη τη σύγχρονη επιδρομή του τουρισμού, κρατεί πάντα μια αξεθύμαστη γοητεία.

Σε τοπικά έγγραφα του 16^{ου} αιώνα μνημονεύεται η τοποθεσία Γιοφύρι του Βοϊδιού, κοντά στην εκκλησία της Αγίας Τριάδας του Ακρωτηρίου, που λιτάνευαν άλλοτε από το Κάστρο την εικόνα της Παναγίας Λαουρένταινας.

Αργάσι

Στην ανατολική άκρη του Αργασιού υπάρχει ο Δαβίας ή Νταβίας, ένα ακρωτήρι - όνειρο, με απαλή ωραία γραμμή, καθώς φαίνεται από μακριά.

Η Πούντα του Νταβία, με τα νερά και τις πρασινάδες της, τραγουδήθηκε από το Σολωμό και τον Κουτούζη, σε στίχους παθητικούς. Ένα οχύρωμα και μια βαρδιόλα, που σώζονταν από τα χρόνια των Βενετών ως τη νεώτερη εποχή, έδιναν στο ευφρόσυνο και λαμπρό αυτό ύπαιθρο έναν «αέρα» παλαιϊκότητας και θρύλου, που χάθηκε κι αυτός σήμερα, μαζί με τη Βρύση του Σολωμού.

Άλλες τοποθεσίες του Αργασιού, πού αναφέρονται από παλιότερα, είναι και οι εξής: Βαλάτα, Γαβαλά, Γαϊδουροπνίχτης, Καραχάλιου, Κατρεγάκι, Κόκκιαρη, Μισόσπαρτο, Ντακουρού, Περιβόλι του Τσαμπικόλου, κλπ.

Η περιοχή του Ξεροκάστελου από το μεσαίωνα κι ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα γνώρισε τρομερές δηώσεις και καταστροφές από τις επιδρομές των ληστοπειρατών. Ανδραποδισμός, λεηλασία, ερήμωση και φρίκη ακολουθούσαν αμέσως ύστερα από κάθε απόβαση των Αλγερινών πειρατών.

Στο Ξεροκάστελο υπήρχαν δύο παμπάλαια μοναστήρια, με τους πύργους τους, που κατείχαν αξιόλογη κτηματική περιουσία: Η Παναγία στο Ξεροκάστελο ή Ξεροκαστελιώτισσα και η Αγία Τριάδα. Το πρώτο, με την περιουσία του, δόθηκε από τον Λεονάρδο Γ΄ Τόκκο στο παπα-Στέφανο Λογοθέτη σαν φέουδο (1475). Η παραχώρηση αυτή επικυρώθηκε από τη Βενετία μέσα στην κόγχη του ιερού, του οποίου η άνω επιφάνεια του άβακος φαίνεται να έχει χρησιμεύσει σαν υποτυπώδης πρόθεση, είναι ένα εντυπωσιακό στοιχείο και πιθανώς να σημαίνει την ύπαρξη κάποιου παλαιότερου ιερού στην ίδια ή παραπλήσια θέση». Είναι προφανές ότι στο μέρος εκείνο είναι θαμμένο αρχαίο ιερό της Αρτέμιδας ή και ναός της ακόμα. Ποιος όμως σκοτίζεται για όλα αυτά στο εγκαταλειμμένο σήμερα στη τύχη του Νησί, που το ασχημίζουν αδιάκοπα τα βαρβαροπάζαρα του τουρισμού, αλλοιώνοντας το πνεύμα, τον χαρακτήρα και την ιστορική παράδοση ολόκληρων αιώνων;

Σήμερα στην εξωτερική ανατολική πλευρά της εκκλησίας και στο κέντρο ακριβώς υπάρχει κάθετο άνοιγμα 15 εκατ. του μ. περίπου. Το αριστερό μέρος, από την κόγχη του Ιερού, που μπορούσε μετασεισμικά να σωθεί, έχει σωριαστεί τώρα σ' ερείπια.

Εκεί κοντά στον Άι Νικόλα το Μεγαλομμάτη βρίσκεται βρύση, με την επιγραφή: «η βρυσις της / παναγίας του / σκοπού α χ λ ζ / ιερό / ...».

Σκοπός

Από τις παλιότερες τοποθεσίες του Σκοπού ή Belvedere, όπως τον έλεγαν οι Βενετοί, είναι και οι παρακάτω: Άγιος Ιωάννης, Άγιος Κωνσταντίνος, Άγιος Νικόλαος, Αλωνάκι, Άσπρα Βόλια, Άσπρα

Πανιά, Βαρδιόλα, Βουλιάματα, Βουρλιές, Βράχος Σκαμπούρη, Βροντόνερο ή Βροντονέρι, Βύθακας ή Τσή Βυθακούς, Γαλατζίδες, Γλίνες, Γερακίνα, Γρυπαρωτά, Δειάφι, Καλόγερο, Κανόνι, Κοκκινοπήλια, Κρύα Βρύση, Κουτσουπίες, Μαύρα Βόλια, Μαχαίρες, Μεγάλο Αγκωνάρι, Μεροβίγλι ή Παντιερόξυλο ή Τηλέγραφος, Μπαμπακιά, Ξερή Λάκκα, Πευκόλογκοι, Πλακιά, Πλεύρες, Πνιμένη, Πρωτόπαπα, Σεκάνια (Μεγάλο και Μικρό Σεκάνι), Στου Αρέτζη τη Καμάρα ή τη Νεροσυρμή, Τούρλα, Τσή Δάφνης, Φούρκα, κλπ.

Οι Νεραντζούλες υπήρξαν από τα χρόνια των Βενετών ως τη νεώτερη εποχή μια ενδιαφέρουσα περιοχή από ιστορικής και μνημειολογικής πλευράς.

Από τη θέση εκείνη εκτείνεται το βραχώδες ακρωτήριο Γάιδαρος. Ο Πλάνος συνόρευε νοτιοδυτικά από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα με το χωριό Καλέντζη ή Καλέντζια, που έπαψε να υπάρχει και διατηρείται μόνο σαν τοπωνύμιο. Οι άρχοντες των γόνιμων αυτών αγροτικών περιοχών είχαν ιδρύσει μέσα στα κτήματα τους αξιόλογα κτίρια εκκλησιών και μοναστηριών, που κρατούσαν μίαν απaráμιλλη καλλιτεχνική παράδοση. Εντυπωσιάζει πάντα η φροντίδα των αρχόντων της εποχής εκείνης (16^{ος} και 17^{ος} αιώνας), που διασώζουν στα εξοχικά κτήματά τους, όχι μόνο σε πυκνοκατοικημένους συνοικισμούς, αλλά και σ' αληθινούς ερημότοπους, όπως ο Πλάνος, κλπ., το παραδοσιακό πνεύμα της Ορθοδοξίας με την αναπτυσσόμενη αισθητική έκφραση του καιρού τους (επιμελής εξωτερική παρουσία κι εσωτερική διακόσμηση των ιερών στεγών). Στ' αχνάρια της πρώτης και στοργικής αυτής φροντίδας θα πορευτούν οι ανερχόμενοι (από νωρίς στη Ζάκυνθο) αστοί σ' όλα τους τα δημιουργήματα στη πόλη του Αιγιαλού και στο ύπαιθρο (ιδιαίτερα μάλιστα τα εκκλησιαστικά), που αγωνίζονται να ξεπεράσουν εκείνα των αρχόντων.

Στον Πλάνο, από τον 16^ο αιώνα μέχρι τα τέλη του 19^{ου}, μνημονεύονται οι παρακάτω εκκλησίες και μονές:

- Άγιος Γεράσιμος στου Μανού. Η εκκλησία ανακαινίσθηκε στα μέσα του 17^{ου} αιώνα από τον Ιωάννη Στεφανίτση, που όρισε με τη διαθήκη του (1681) να χτιστεί δίπλα της ανδρικό μοναστήρι.
- Άγιος Ιωάννης στον Πόρο ή στου Μανού. Εκκλησία σωζόμενη στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Στη θέση της υπήρχε το 1712 ερημοκλήσι, που ανακαινίσθηκε από τους αδελφούς Παλιοθόδωρου κι έγινε ανδρικό μοναστήρι. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα σωζόταν σαν εκκλησία.

- Άγιος Νικόλαος στου Μανού. Κι η εκκλησία τούτη ανήκε στον Ιωάννη Στεφανίτση, που την προικοδότησε, με την παραπάνω διαθήκη του, ν' αποκτήσει κι αυτή ανδρικό μοναστήρι. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η εκκλησία ανήκε στην οικογένεια Κοντονή.
- Παναγία του Μανού, του Μπέμπου ή στον Πόρο σωζόμενη στις αρχές του 17^{ου} αιώνα.
- Αγία Παρασκευή στον Πόρο. Η εκκλησία τούτη ανήκε το 1582 στον ιερωμένο άρχοντα Α. Καραβία.
- Ταξιάρχες. Εκκλησία και μοναστήρι (αρχών 16^{ου} αιώνα). Το 1533 ανήκαν στον ιερωμένο Νικόλαο Μπρίζο.
- Άγιος Πέτρος. Εκκλησία χτισμένη από τον άρχοντα μοναχό Κωνσταντίνο Καραβία στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Ο ίδιος παραχώρησε την εκκλησία του σε αδελφάτο (10 Μαρτίου 1517). Κι η εκκλησία τούτη ερειπώθηκε κι εξαφανίστηκε ύστερα από τους σεισμούς του 1893.

Πλάνος

Ο Πλάνος αναφέρεται σαν τοποθεσία και με την ονομασία Μεγαλογαίδαρο, προφανώς από το ακρωτήριο του. Άλλα παλιότερα τοπωνύμια του Πλάνου, που μνημονεύονται σε διάφορα έγγραφα, είναι και τα εξής: Μπούκα [του Ποταμιού], Παλιόβιγλα, Κολόνα, Παλιοκαλύβα, κλπ.

«Το χωρίον του Μπελούση», όπως αναφέρεται σε διάφορα έγγραφα των άρχων του 16^{ου} αιώνα, με τα πολλά νερά, τα

θαυμάσια περιβόλια, τους κήπους, τα λιοστάσια και τ' αμπελοστάφια, έχει μια πλούσια μνημειολογική παράδοση. Τα κτίρια του, ωστόσο (εκκλησίες, μοναστήρια, καμπαναριά κι αρχοντικά) γνώρισαν αρκετές αλλαγές στο πέρασμα των αιώνων.

Μπελούσι

Εκκλησίες και μοναστήρια του Μπελουσιού, που μνημονεύονται σε διάφορα τοπικά έγγραφα των τελευταίων πεντακόσιων χρόνων:

- Ανάληψη του Μοτσενίγου.
- Άγιοι Ανάργυροι του Κολεύρη.
- Προφήτης Ηλίας.
- Αγία Ιερουσαλήμ ή Παναγία Ευαγγελίστρια.
- Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος των Ρενεσαίων.
- Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος (ενοριακή).
- Άγιος Κωνσταντίνος του Βούλτζου.
- Άγιος Νικόλαος του Αυγουστίνου.
- Παναγία ή Μπελουσιώτισσα. Εκκλησία της Κοιμήσεως (ενοριακή), με αξιόλογα έργα τέχνης, που τοποθετήθηκαν στη νέα μετασεισμική εκκλησία. Το πυργόμορφο καμπαναριό της εκκλησίας αυτής (πύρινο πελεκημένο αγκωνάρι και ωραίος τρούλος), οικοδόμημα του 1791, ευτυχώς, σώθηκε από τους σεισμούς του 1953.

- Παναγία του Αρβανιτάκη.
- Παναγία (μετόχι του μοναστηριού της Σπηλαιώτισσας).
- Αγία Παρασκευή. Εκκλησία χτισμένη πολλές φορές, από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Η νεόκτιστη εκκλησία, ύστερα από τους σεισμούς του 1953, περιέχει όλα τα λαμπρά έργα τέχνης της προσεισμικής.
- Ταξιάρχης στη Ρούβερη.
- Άγιος Χαραλάμπης του Κολέβρη. Εκκλησιάκι σήμερα, κοντά στον ερειπωμένο Άγιο Κωνσταντίνο, σε μια θέση πανοραματική. Εκεί στη κορφή του βράχου σώζεται ακόμα η μεσαιωνική βαρδιόλα των δε Τόκκων και Βενετών. Ο Γεώργιος Τσοκόπουλος, το 1922, έγραφε: «Εις τον Άγιον Κωνσταντίνον, εις το ύψος ενός γυμνού λόφου, που προχωρεί τολμηρός προς την θάλασσαν και βρέχει τα πόδια του εις τα αναλυτά του σμαράγδια του Ιονίου, ανεκαλύψαμεν μία νεαρά Ζακυνθία κοντέσσα και ο γράφων αυτάς τας γραμμάς μίαν βίγλαν, μίαν σκοπιάν. Από τα στενά παραθυράκια της ένας Φράγκος σκοπός εκοίταζε αιωνίως ανήσυχος προς το βουνό της Κεφαλληνίας, προς τους βράχους της Ακαρνανίας, προς την παραλίαν του Μωρέως, προς το ανοικτόν πέλαγος. Απ' έξω ένας μαρμάρινος πτερωτός λέων του Αγίου Μάρκου και το οικόσημον των Τόκκων — τρία κύματα συμβολίζοντα το ονομά των Τόκκοι Ντέλλε Όντε — εσημείωναν την ξένην κυριαρχίαν». Το κτίσμα τούτο, με την αφιδωτή σκεπή, τη χαμηλή πόρτα και τις δύο πολεμίστρες, σε κάθε του πλευρά, στέκεται αχάλαγο και ασάλευτο από τους αιώνες, εποπτεύοντας ολοένα μάταια στο ανοιχτό πέλαγος. Ας το σεβαστούν όλοι στην ερημική του γαλήνη.

Άλλα τοπωνύμια του Μπελουσιού από παλιά τοπικά έγγραφα: Άγια-Ργιόλος, Αγιαρουσαλή, Αγκαλιά, Άγιος Πέτρος, Άγιος Χαράλαμπος, Αλώνι, Βάρζες, Βρυτσάση, Γέρου Πέτα, Ζουπανέικα, Η Βρύση του Κουρκούτη, Κάβος Βερούκιου, Καραμπάνη, Κουρέση, Κατουνάτου, Κατεργάκη, Κεφαλόβρυσος, Κήποι Κουρένταινας, Κοτζόρη, Κυρία των Αγγέλων, Λαϊμάνη, Λάκκα του Πέτα, Λάκκος του Μπελουσιού, Ληνός του Κολεύρη, Ληνός του Μήλεση, Λιθαράκια, Λίμνο του Πέτα, Λομνοτόπι, Λουρεντζέικα, Παλιό Λιτρουβίο (άλλοτε οικισμός), Ξερά (ύφαλοι), Παλιομάντρα ή Ρογκάκη, Παχυννάμος, Πηλιούρα, Πλάγι του Πέτα, Πλάκες, Ρογκιά, Σαγιαδά, Σπιάντσα Κανούς, Ψηλή Ράχη, κλπ.

Τα Γερακαρία (Κάτου, Μεσινό και Απάνου Χωριό), χτισμένα σε τρεις συνεχόμενους λόφους, είναι από τους σημαντικότερους ιστορικούς και μνημειολογικούς χώρους της υπαίθρου χώρας του

Νησιού. Από την αρχαιότητα μέχρι το μεσαίωνα και τα νεώτερα χρόνια, η περιφέρεια των Γερακαριών διακρίνεται ιδιαίτερα για τη μνημειολογική και πολιτιστική της δραστηριότητα. Όπως σ' όλη σχεδόν την ύπαιθρο χώρα του Νησιού, έτσι και στα Γερακαρία, δεν είναι πάντα γνωστές οι μορφές των κτιρίων (εκκλησιαστικών και κοσμικών) στις αδιάκοπες ανακαινίσεις τους στους αιώνες.

Λιθακιά

Εκτός από τα τοπωνύμια, που μνημονεύονται στη παραπάνω αναγραφή των εκκλησιών της Λιθακιάς, αναφέρονται σε διάφορα έγγραφα και τα έξης: Άβυσσος - Κορνός. (Ο Αντώνιος Σπ. Μπισκίνης από επιτόπια ερευνά του στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σημειώνει τα εξής: «Προ της Λιθακιάς η οδός Κερίου διευθυνομένη προς Ν. διέρχεται εκ της επαύλεως της ευγενούς οικογενείας Δεσύλλα, ένθα υπάρχει πηγή ποσίμου ύδατος. Περαιτέρω ταύτης διέρχεται εκ της θέσεως Στενά, εκείθεν της οποίας υπάρχει λαγκαδία και γέφυρα. Κάτωθεν δε ταύτης εις την κοίτην της λαγκαδίας υπάρχει χάσμα γης μέγα και βαθύ εν είδει πλατέος φρέατος. Εξ αυτού πηγάζει διαυγές και ωραίον ύδωρ, το όποιον υπερεκχεόμενον ρέει διαρκώς εντός της λαγκαδίας. Το βάθος του χάσματος τούτου δεν είναι δυνατόν να ευρέθη ένεκα του ανωμάλου σχηματισμού, παν δε το εμπίπτον εν αυτώ εξαφανίζεται, δια τούτο καλείται Άβυσσος, η δε λαγκαδία καλείται Κορνός. Η Άβυσσος εκαλείτο πριν Κρουρός (άεναος πηγή) το όνομα όμως τούτο μετετράπη παρά του λαού εις Κορνός και ούτω καλούνται ήδη η λαγκαδία, παρακείμενον βουνόν και αυτή η Άβυσσος». Άγιος Ιωάννης του Βουνού. (Τοποθ. από άγνωστη έως τώρα μεσαιωνική εκκλησία, που αναφέρεται σε κείμενο του 1471). Από το παρακάτω απόσπασμα διαταγής του Λεονάρδου Γ' Τόκκου γίνονται γνωστές κι άλλες τοποθεσίες της Λιθακιάς εκείνου του καιρού: «[...] από την Πηγήν να υπάγη τους Άμους και εις το Ξενοφάτω χωράφια και να υπάγη το Μαυρίβουνον και να έλθη εις την Βίγλιαν του αγίου Ιωάννου του βουνού και εις την Παλαιάβιγλαν και εις ταις Ψιλαίς να ακουμβίση εις την Πηγήν. [.. .]». Άγιος Σώστης (ακρωτήρι κι απέναντι μικρό νησί, με την ίδια ονομασία. Το νησάκι αυτό αποτελούσε άλλοτε την άκρη του ακρωτηρίου και χωρίστηκε από τον τρομερό σεισμό του 1633. Το αρχικό εκείνο άνοιγμα μεγάλωσε από μεταγενέστερους σεισμούς, ιδιαίτερα του 1893. Πάνω στην άκρη της χωρισμένης αυτής νησίδας, που είναι περίφημη για τις πέτρες των οικοδομών του τόπου, υπήρχε από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα εκκλησία του Αγίου Σώστη.

Κοιλιωμένος

Άλλα τοπωνύμια του ίδιου χωριού: Αγρίλι, Αθέρας, Αλώνι, Αμαργιανό, Απιδία, Αριάδες, Αχιούρι ή Αισίδωρος (άλλοτε στη θέση εκείνη παλιά εκκλησία του Αγίου Ισίδωρου και αρχαίος οικισμός), Βαρβάρα, Βασίλεια, Βασιλικού Αμπέλια, Βατούδι, Βίγλα Βολιούς (βουνό ανάμεσα Λαγοπόδο και Κοιλιωμένο), Γαϊδουροφάς, Γλάρου Κόψη, Διριάς, Ελληνική Στέρνα (μεγάλη τετράγωνη αρχαία δεξαμενή), Ελούσα, Ζοπόνη ή Κοντοσταυλίνα, Ημεροβίγλι ή Μεροβίγλι, Καλογιές, Κατάρτια, Κάψαλο, Κοκκίνη, Κοκκινοπήλια, Κόκκινος Βράχος, Κορπούλια, Κορφή του Λόγκου, Κορφούλα, Κουτσούνι, Κυρία των Αγγέλων, Λάκκα του Μπέλεση, Λακκώματα του Μπάστα ή Λακκώματα, Λιγερέικα, Λεροβίτη, Μακρύα Ράχη (βουνό που γειτονεύει με το μοναστήρι της Παναγίας Υπεραγάθου), Μάλαθρο, Μαρριανό, Μεγάλο Βουνό, Μεγάλος Τράφος, Μεσοδώρα, Μηνίτσα, Μισεντάρα, Μοναστήρια της Μάρως, Μπότα (κοντά στο Παλιόκαστρο, αρχαίο νεκροταφείο), Νησί, Παλιό Λιτρουβίο, Παλιόλογκος, Παλουκάκι, Παρλαμπά, Πατήματα, Πεζούλια, Ράχες, Ρέτση (βουνό), Ρίκιου Βράχος, Ρουγκάλια, Σπαρτία, Σταυρός του Κλάδη, Στρατιά, Συκιά, Τριφύλλι, Τσιπώκα (όπου βρέθηκαν ασημένια ελάσματα), Φτέρη, Φτερίνη (αρχαίος οικισμός), κλπ.

Το χωριό Άγιος Λέων ή Άι-Λιός (βορειοδυτικά του Κοιλιωμένου) μνημονεύεται σε τοπικά έγγραφα των αρχών του 16^{ου} αιώνα. Η ονομασία του χωριού προέρχεται από την ομώνυμη εκκλησία του, που υπήρχε ανέκαθεν σ' ένα λόφο δίπλα σ' ανεμόμυλο. Η εκκλησία τούτη, που είναι άγνωστο έως τώρα πότε πρωτοχτίστηκε, αναστηλώθηκε ύστερα από τους σεισμούς του 1953.

Μαριές

Τοπωνύμια των Μαριών: Αγία Παρασκευή, Αγριοσυκιά, Αγκώνες, Αλιτσαγάδες ή Αλιτραγάδες, Ανεμογάμι (βουνό ανάμεσα στις Ορθονιές και τις Μαριές), Απιδάκια, Αρία, Βραχνού ή Φτεράκη, Δημητράκη Πέραμα, Δρυμόνας, Καλύβι του Κούλα, Καλούμος, Καπελάνου (βουνό ανάμεσα Μαριές κι Ορθονιές), Καρδαράτα (άλλοτε οικισμός), Κατσούνα, Κοίλον (κοιλάδα με παλιά φρέατα), Κοπέλες, Κορκοτούρια, Κοτσυφάκι, Κουκουβάγιες, Κουλουρίτση (βουνό στη περιοχή Μαριές - Ορθονιές), Κουφόγεια (κοιλάδα καλλιεργημένη κάτω από τον Βραχίωνα), Κουφολιά, Λαγοσπυριό ή Σπάσματα, Λαοσπυριό, Λασπηριό, Λιοσπυριό, Λόμπου, Λόμπου Ράχη, Μαγκλαβά, Μαντριές, Μέσα Χωράφι, Μισόκοιλο, Μπάβολα,

Νιπρόδρομο, Όξω Φτερίνα, Παλιά Βίγκλα ή Παλιόβιγκλα, Παλιανεμόμυλοι, Παλιόκαστρο (βουνό), Παλιοληνός, Παλιόμαντρα, Παλιοχέρσα, Παλιοχώραφο, Πάνου Λαγκάδι, Πισινό Λαγκάδι, Πάνου Μαριές, Παραβόλαις, Πετροβούνι, Πούντα, Προβάδισμα, Ρογκί, Σολοπιό, Στενίτης.

Βολιμές

Κορυφή του Πύργου, Κούλα Καλύβι, Κρεμύδι, Λιθάρι, Μακρύς Γιαλός ή Μακρυγιαλός, Μαλακοί (κοιλάδα με σταφίδες), Μεγάλο Νησί ή Άι Νικόλας, Μικρό Νησί ή Μικρονήσι (όπου σώζεται βενετσιάνικη βαρδιόλα σε καλή κατάσταση), Μπλάβη Σπηλιά, Νιόβα, Νυχτερίδα, Ξεράκι, Ξερόκεντρος, Ξύγκια, Παπά Σπηλιά, Παλιόδεντρο, Παλιοσταφίδες, Παλιοχώρι, Παρακαστέλι (βουνό), Πάτερα Σκιναριού, Πελεγώνη, Πεπόνη, Πλάκα Χαραμή, Πλάκα Μαραβέλια, Πόρτο Σκινάρι, Πόρος, Πύργος, Σινάπι του Σκιναριού ή Συκιά, Σκίδι, Σκινάρι ή Φάρος, Σταυρός (βουνό), Φρυάτη, Χάος, Χοιρινολάγκαδο, κλπ.

ΟΙ ΒΑΡΔΙΟΛΕΣ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Κατά μήκος των βορειοανατολικών ακτών της Ζακύνθου και, πιο συγκεκριμένα, από τη βραχονησίδα του Αγ. Νικολάου προς βορρά, στην είσοδο ακριβώς του ομώνυμου μικρού φυσικού λιμανιού, στην περιοχή των Βολιμών, μέχρι το ακρωτήριο Δαβία (ή Νταβία) προς νότο, σώζονται, ακέραιες ή μισοερειπωμένες, έξι «βαρδιόλες», πέντε ομοιότυπες και μία διαφορετική.

Από βορρά προς νότο οι βαρδιόλες αυτές βρίσκονται στις θέσεις: Αγ. Νικόλαος, Μικρό Νησί (κοντά στον Πλατύ Γιαλό), Αγ. Χαράλαμπος (στο Μπελούσι, σήμερα Κυψέλη), Γιδάκι (στο βόρειο άκρο του κόλπου του Τσιλιβή), Ακρωτήριο και Δαβία.

Δύο ακόμη βαρδιόλες υπήρχαν στο Τραγάκι, ανάμεσα στο Μπελούσι και τον Τσιλιβή. Η μία στη θέση Άγιος Ανδρέας ερειπωμένη ήδη από τη δεκαετία του 1980 (εικ. 1) και μια δεύτερη στη θέση Ελούλα. Τα ερείπια της πρώτης κατεδαφίστηκαν το 1992, ενώ από τη δεύτερη μετά βίας αναγνωρίζεται τμήμα τοιχοποιίας της ΒΔ γωνίας, ύψους περίπου 0,40 μ., πνιγμένο από τους άγριους θάμνους που το περιζώνουν.

Με τον όρο βαρδιόλα ονομάζονται, στην τοπική διάλεκτο, τα μικρά, τυποποιημένα λιθόδημητα φυλάκια - παρατηρητήρια που έχουν ως προφανή σκοπό την κατόπτευση του πελάγους και την ειδοποίηση των κατοίκων και των Αρχών για την εμφάνιση κάποιου ή κάποιων ύποπτων πλοίων. Η ύπαρξη τους άλλωστε κατά μήκος των πιο χθαμαλών - άρα και πιο ευπρόσβλητων - ακτών του νησιού, σε αντίθεση με τις βραχώδεις, απόκρημνες και πρακτικά απροσπέλαστες δυτικές ακτές, δεν αφήνει αμφιβολίες για τους λόγους που οδήγησαν στην κατασκευή τους.

Είναι λογικό εξάλλου να υποθέσουμε ότι εντάσσονται σε κάποιο γενικό αμυντικό σύστημα και πως οι θέσεις στις οποίες βρίσκονται έχουν επιλεγεί με κριτήρια που θα εξασφάλιζαν τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα του συστήματος. Σημειώνουμε ακόμη πως όλες βρίσκονται πάνω σε μικρά υψώματα - ακρωτήρια, πλην εκείνης του Ακρωτηρίου, και ότι έχουν ευρύτατο πεδίο παρατήρησης.

ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Ο Σ. Ε. Λυκούδης σημειώνει ότι η λέξη βαρδιόλα «...της κοινής των ναυτικών μας διαλέκτου σημαίνει την εξ ερραμένης οθόνης κατεσκευασμένην σκοπιάν δια το πρόστεγον ή τας ανόδους. Επίσης και την επί του ιστού ψηλά, μόνιμον ή αφαιρετήν σκοπιάν, την λεγομένην φωλεάν του κόρακος».

Η ίδια λέξη συναντάται ως τοπωνύμιο, τόσο ελληνικό όσο και ιταλικό, σε νησίδες ή ακρωτήρια που, προφανώς, μπορούν να χρησιμεύουν και ως παρατηρητήρια. Η ίδια ωστόσο η λέξη βαρδιόλα (*vardiola*) με τη συγκεκριμένη σημασία που έχει στη ζακυνθινή ντοπιολαλιά, αν και αναμφισβήτητης ιταλικής καταγωγής, δεν υπάρχει στην ιταλική γλώσσα, ούτε στη βενετσιάνικη διάλεκτο. Στη διάλεκτο αυτή υπάρχει η λέξη *vardia* ως συνώνυμη της λέξης *guardia* (= φρουρά) καθώς και το ρήμα *vardar* ως συνώνυμο του *guardar*. Είναι, συνεπώς, λογικό να υποθέσουμε πως δια της βενετσιάνικης *vardia* και της μεταφοράς της στη γλώσσα μας ως «βάρδια» - με τις γνωστές σημασίες της - και των παραγώγων «βαρδιάνος», «βαρδιάτορας» κ.λπ., σχηματίσθηκε κάποτε και η «βαρδιόλα» που πήρε στη Ζάκυνθο την ειδική σημασία που έχει.

Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Σημειώσαμε ήδη ότι οι πέντε από τις σωζόμενες βαρδιόλες είναι ομοιότυπες, ενώ η έκτη, αυτή του Αγ. Νικολάου, είναι διαφορετική.

Οι ομοιότυπες αυτές βαρδιόλες είναι κτίσματα με τετραγωνική κάτοψη, εσωτερικών διαστάσεων 2,80μ. Χ 2,80μ. περίπου, λιθόδητα, με περιμετρική τοιχοποιία πάχους 0,50μ. - 0,60μ. (εικ. 2, 3). Η είσοδος της βαρδιόλας, πλάτους 0,60μ. - 0,70μ. με τοξωτό υπέρθυρο, τοποθετείται πάντοτε προς το μέρος της στεριάς και πλαισιώνεται, δεξιά και αριστερά, από δύο τυφεκιοθυρίδες. Πάνω από τις θυρίδες αυτές, στο ανώτερο σημείο της όψης, εντοιχίζονται δύο ανάγλυφα. Δεξιά μεν από την είσοδο ένα ανάγλυφο με τον λέοντα του Αγ. Μάρκου, ενώ αριστερά ένα οικόσημο (εικ. 4). Δύο τυφεκιοθυρίδες εξάλλου υπάρχουν και σε καθεμία από τις τρεις άλλες πλευρές.

Το δάπεδο της βαρδιόλας υψώνεται κατά 0,50μ .- 1,00μ. από το γύρω φυσικό έδαφος. Η υπερύψωση αυτή εκφράζεται με την κατασκευή μιας βάσης που εξέχει κατά μερικά εκατοστά από την τοιχοποιία του σώματος της βαρδιόλας και έχει, συνήθως, λοξές παρειές, σχηματίζοντας έτσι τη γνωστή μας «σκάρπα».

Η βαρδιόλα καλύπτεται από μια λιθόδημη πυραμίδα που εδράζεται στους περιμετρικούς τοίχους, η στατική επάρκεια της οποίας μόνο με το μικρό της μέγεθος και την πολύ καλή ποιότητα του συνδετικού κονιάματος μπορεί να δικαιολογηθεί. Στην πολύ καλή κατασκευή άλλωστε θα πρέπει να αποδοθεί και η επιβίωση τους μέχρι σήμερα, παρ' όλους τους σεισμούς και τη φυσική φθορά που έχουν υποστεί όλα αυτά τα χρόνια.

Το εσωτερικό ύψος των κατακόρυφων παρειών των περιμετρικών τοίχων είναι 2,00μ. περίπου, ενώ το ύψος μέχρι το ανώτερο, εσωτερικά και πάλι, σημείο της πυραμίδας είναι 3,20μ. περίπου (εικ. 5).

Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από τους εκάστοτε διαθέσιμους αργούς λίθους, αλλά και από πελεκητούς γωνιολίθους, τόσο για τη διαμόρφωση των γωνιών όσο και για τη διαμόρφωση του ανοίγματος της εισόδου, πιθανώς και σε δεύτερη χρήση (εικ. 6, 7).

Είναι πολύ πιθανό πως οι εξωτερικές παρειές των τοίχων, όπως και οι εξωτερικές παρειές της πυραμίδας, θα έφεραν ένα λεπτό στρώμα επιχρίσματος, για προστασία από τη διάβρωση. Σήμερα το κονίαμα αυτό έχει διαβρωθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος του και οι εξωτερικές παρειές των τοίχων εμφανίζονται γυμνές. Σώζονται ωστόσο και μερικά τμήματα αυτών των επιχρισμάτων και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι σε ορισμένες περιπτώσεις σώζονται επάνω τους χαράγματα που εικονίζουν πλοία (εικ. 8), ενώ σε μία περίπτωση έχει αναπτυχθεί ολόκληρη αποικία από φωλιές εντόμων (εικ. 9).

Από τις βαρδιόλες που έχουμε αναφέρει τρεις σώζονται ακέραιες, σε καλή κατάσταση. Είναι αυτές που βρίσκονται στις θέσεις Μικρό Νησί (εικ. 7), Αγ. Χαράλαμπος (εικ. 4) και Γιδάκι (εικ. 6). Μια τέταρτη, αυτή στο Ακρωτήρι, σώζεται κατά το ένα τέταρτο περίπου (εικ. 10). Κάποιος σεισμός ή σεισμοί, αλλά και η άμεση σχέση της με τη θάλασσα, είναι οι προφανείς αιτίες.

Από τη βαρδιόλα στου Δαβία, τέλος, σώζονται η ανατολική και η νότια πλευρά της, μέχρι το σημείο έδρασης της πυραμίδας - όχι όμως και η νοτιοανατολική γωνία, που έχει καταπέσει - καθώς κι ένα πολύ μικρό τμήμα της νοτιοδυτικής γωνίας (εικ. 11).

Η έκτη βαρδιόλα, αυτή που βρίσκεται στη βραχονησίδα του Αγ. Νικολάου, διαφέρει εντελώς, όπως ήδη σημειώσαμε, από τις υπόλοιπες πέντε ομοιότυπες που περιγράψαμε. Πρόκειται για ένα κτίσμα με κυκλική κάτοψη, εσωτερικής διαμέτρου 3,50μ. με μια ελαφρώς προεξέχουσα προς την κατεύθυνση του πελάγους κόγχη, εσωτερικής διαμέτρου 1,60μ. Η περιμετρική τοιχοποιία έχει πάχος 0,65μ. (εικ. 12).

Η είσοδος γίνεται από ένα άνοιγμα πλάτους 1,20μ. στην εξωτερική παρειά της τοιχοποιίας και 1,10μ. στην εσωτερική, που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την κόγχη, που αναφέραμε. Το άνοιγμα της εισόδου είχε ξύλινο υπέρθυρο, όπως μαρτυρούν οι υποδοχές που σώζονται δεξιά και αριστερά (εικ. 13). Στην κόγχη, τέλος, που καλύπτεται με θολωτή κατασκευή, ανοίγεται ένα τετράγωνο παράθυρο, διαστάσεων 0,70μ. X 0,7 μ. (εικ. 14).

Το κτίσμα καλυπτόταν με τρούλλο ο οποίος έχει καταπέσει, ενώ σώζονται οι γενέσεις του. Το εσωτερικό ελεύθερο ύψος της βαρδιόλας εκτιμάται ότι έφθανε τα 3,80μ. Σημειώνεται πάντως ότι ολόκληρη η επιφάνεια του δαπέδου καλύπτεται σήμερα με άτακτα πεσμένες πέτρες και δεν μπορεί να γίνει ακριβής μέτρηση. Το ίδιο άλλωστε συμβαίνει και γύρω από τη βαρδιόλα, πράγμα που, μαζί με την πυκνή βλάστηση άγριων θάμνων που την περιβάλλει, κάνει εξαιρετικά δύσκολη τόσο την προσπέλαση όσο και τη φωτογράφιση.

Όπως είναι γνωστό, στο νησάκι του Αγ. Νικολάου σώζονται τα ερείπια ομώνυμου χριστιανικού ναού και μονής, δυτικότερα από τη βαρδιόλα και σε χαμηλότερο επίπεδο. Θα μπορούσε έτσι να υποθεθεί πως η βαρδιόλα ανήκει στο ίδιο συγκρότημα και πως οι μοναχοί ήταν οι ίδιοι και οι βαρδιάνοι που τη χρησιμοποιούσαν. Αυτό ίσως να εξηγεί και την παρουσία της κόγχης, που βλέπει μάλιστα προς την ανατολή, μιας μορφής οικείας στους μοναχούς που, όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν εξυπηρετεί απολύτως τίποτε. Στους ίδιους, τέλος, λόγους καθώς και εξαιτίας της κυκλικής κάτοψης θα πρέπει να αποδοθεί η κατασκευή του τρούλλου, μιας σπανιότατης δομικής μορφής στις κατασκευές της Ζακύνθου, των τελευταίων τουλάχιστον αιώνων.

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Όπως ήδη σημειώσαμε, στην όψη κάθε βαρδιόλας εντοιχίζονται, δεξιά μεν από την είσοδο ένα ανάγλυφο με το λέοντα του Αγ. Μάρκου, ενώ αριστερά είναι εντοιχισμένο ένα ανάγλυφο οικόσημο. Για κάποιο, μάλλον ανεξήγητο λόγο, τα μεν ανάγλυφα λιοντάρια έχουν υποστεί πολύ μεγάλη διάβρωση και μετά βίας αναγνωρίζονται (εικ. 15), ενώ τα ανάγλυφα οικόσημα διατηρούνται σε πολύ καλύτερη κατάσταση με την εξαίρεση εκείνου της βαρδιόλας του Ακρωτηρίου, που έχει σκόπιμα απολαξευθεί.

Τα οικόσημα που υπάρχουν στις δύο από τις τρεις ακέραιες βαρδιόλες, αυτές στον Αγ. Χαράλαμπο και στο Γιδάκι, είναι πανομοιότυπα ενώ το οικόσημο της βαρδιόλας στο Μικρό Νησί περιέχει μεν τα ίδια στοιχεία, αλλά με διαφορετική πλαστική απόδοση (εικ. 16, 17, 18).

Στο κάτω μέρος του οικόσημου της βαρδιόλας στον Άγιο Χαράλαμπο υπάρχει η χρονολογία 176(;) με κατεστραμμένο το τέταρτο ψηφίο. Στην ημικυκλιωμένη εξάλλου βαρδιόλα του Ακρωτηρίου, όπου όπως ήδη αναφέρθηκε, το οικόσημο έχει καταστραφεί, σώζεται, παραδόξως, στο κάτω μέρος του πλαισίου του οικόσημου η χρονολογία 177(;) με μεγάλη πιθανότητα το τελευταίο κάπως δυσδιάκριτο ψηφίο να είναι το 0 (εικ. 19). Υπάρχουν, συνεπώς, δύο χρονολογικές ενδείξεις, έστω και εν μέρει ατελείς, καθώς και η μορφή των τριών οικοσήμων που προφανώς ανήκουν στον Βενετό *Pronveditore* που υπηρετούσε την εποχή εκείνη στη Ζάκυνθο.

Από τον έλεγχο της μορφής των οικοσήμων των ευγενών οικογενειών της Βενετίας προκύπτει ότι το οικόσημο που υπάρχει στις ζακυνθινές βαρδιόλες ανήκει στην οικογένεια *Gherardini*. Το οικόσημο τους φέρει τις χαρακτηριστικές τρεις οριζόντιες ζώνες με πέντε ή έξι - στην περίπτωση μας πέντε - ημικύκλια, μπορεί και μισοφέγγαρα, με τα κοίλα προς τα άνω, που διαχωρίζονται από οριζόντιες ταινίες (εικ. 20). Από την άλλη μεριά γνωρίζουμε ότι υπηρέτησε στη Ζάκυνθο ως *Προβλεπτής*, μεταξύ 1768-1770 ο *Claudio Gherardini*. Δεν υπάρχει λοιπόν αμφιβολία ότι στη διάρκεια της δικής του θητείας, που συμπίπτει απολύτως με τις χρονολογικές ενδείξεις που έχουμε, κατασκευάστηκαν οι βαρδιόλες μας.

Ως προς τη χρονολόγηση της βαρδιόλας στον Άγιο Νικόλαο, η οποία δεν φέρει καμία χρονολογική ή άλλη ένδειξη, το μόνο που θα μπορούσε να υποτεθεί είναι πως είναι σύγχρονη με την κατασκευή - με κάποια φάση της κατασκευής - της μονής που βρίσκεται πάνω στη βραχονησίδα και, πάντως, όχι παλαιότερη από τον 17^ο αιώνα, οπότε και αναφέρεται η ίδρυση της μονής.

Το οικόσημο της οικογένειας Gherardini

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Οι πέντε ομοιότυπες βαρδιόλες που υπάρχουν στη Ζάκυνθο εντάσσονται, προφανώς, σε κάποιο γενικότερο δίκτυο φυλακίων - παρατηρητηρίων με προφανή αμυντικό - ανιχνευτικό χαρακτήρα. Βρίσκονται όλες πάνω σε μικρές εδαφικές εξάρσεις - ακρωτήρια που ελέγχουν όλο το θαλάσσιο χώρο που εκτείνεται κατά μήκος

των βορειοανατολικών παραλίων του νησιού, μέχρι τις απέναντι ακτές της Πελοποννήσου.

Προκαλεί εντύπωση η πυκνότητα αυτού του δικτύου στην περιοχή από το Μικρό Νησί μέχρι το Ακρωτήριο και, αντιστοίχως, η απουσία τους από άλλα σημεία της βορειοανατολικής ακτογραμμής ή και των νοτίων παραλίων της Ζακύνθου, που επίσης θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την εγκατάσταση τέτοιων παρατηρητηρίων. Κάτι τέτοιο μπορεί να σημαίνει πως υπήρχαν και άλλες βαρδιόλες που, όμως, καταστράφηκαν χωρίς να αφήσουν κανένα ίχνος, όπως συνέβη πρόσφατα με τη βαρδιόλα στον Αγ. Ανδρέα στο Τραγάκι. Μπορεί όμως και να σημαίνει πως το δίκτυο αυτών των παρατηρητηρίων δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Οι βαρδιόλες της Ζακύνθου είναι κτισμένες με μεγάλη επιμέλεια. Η αντοχή τους και η επιβίωση τους για περισσότερα από διακόσια τριάντα χρόνια - με όλες βέβαια τις συνέπειες της φυσικής φθοράς και των σεισμών - το επιβεβαιώνει με τον καλύτερο τρόπο. Το μικρό τους μέγεθος εξάλλου και τα ελάχιστα ανοίγματα που έχουν τις κάνουν να φαίνονται, από μακριά, σχεδόν ως μονολιθικές κατασκευές.

Οι βαρδιόλες της Ζακύνθου αποτελούν, και αυτές, τμήματα σημαντικά της ιστορίας του νησιού στην περίοδο της ύστερης βενετοκρατίας. Αποτελούν σημαντικούς μάρτυρες της κρατικής μέριμνας για την οργάνωση της άμυνας του νησιού και της ετοιμότητας για την αντιμετώπιση του πιθανού εχθρού. Από τις θέσεις στις οποίες βρίσκονται μπορεί κανείς και σήμερα ν' αγναντέψει το πέλαγος, αλλά και το γύρω τοπίο, ν' αντικρίσει το κάστρο της Γλαρέντζας, να νιώσει τη δροσιά της θαλασσινής αύρας στο πρόσωπο του και να αισθανθεί, για λίγο έστω, την απόλαυση της μοναξιάς, χωρίς κανένα πια κίνδυνο από πειρατές ή άλλους εχθρούς.

Οι βαρδιόλες της Ζακύνθου πρέπει να τύχουν κάθε φροντίδας για την προστασία και τη διατήρησή τους. Εξακολουθούν άλλωστε να αποτελούν μέρος της κρατικής περιουσίας.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ-ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ **ΒΑΡΔΙΟΛΩΝ**

Στη Ζάκυνθο, οι βίγλες ονομάζονται βαρδιόλες. Η διαφορά τους είναι ότι οι βαρδιόλες είχαν καταλυτικό σκοπό. Δεν υπήρχαν μόνο για να ειδοποιούν την πόλη σε περίπτωση κινδύνου, αλλά ήταν και η αρχή της αμυντικής λειτουργίας της νήσου.

Δεν παραβλέπουμε ότι η Ζάκυνθος τα χρόνια εκείνα ασκούσε πειρατία, για το λόγο αυτό έπρεπε να ήταν πολύ καλή η αμυντική της οργάνωση.

Στις βαρδιόλες της Ζακύνθου, για τους παραπάνω λόγους, υπήρχαν τυφεκιοθυρίδες.

Επίσης διαφέρουν από τις υπόλοιπες βίγλες στην τοποθεσία τους. Στη Ζάκυνθο βρίσκονται σε καίρια παραλιακά σημεία, αντίθετα οι κοινές βίγλες βρίσκονται σε οπτική επαφή με το κάστρο σε μεγάλα υψόμετρα (βουνά-λόφοι) έτσι ώστε να έχουν μέγιστη οπτική γωνία αναγνώρισης του εχθρού από μακριά και να έχουν χρόνο να ειδοποιήσουν τη πόλη ανάβωντας φωτιές στις στέγες τους.

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΑΡΓΑΣΙΟΥ (ΝΤΑΒΙΑΣ)

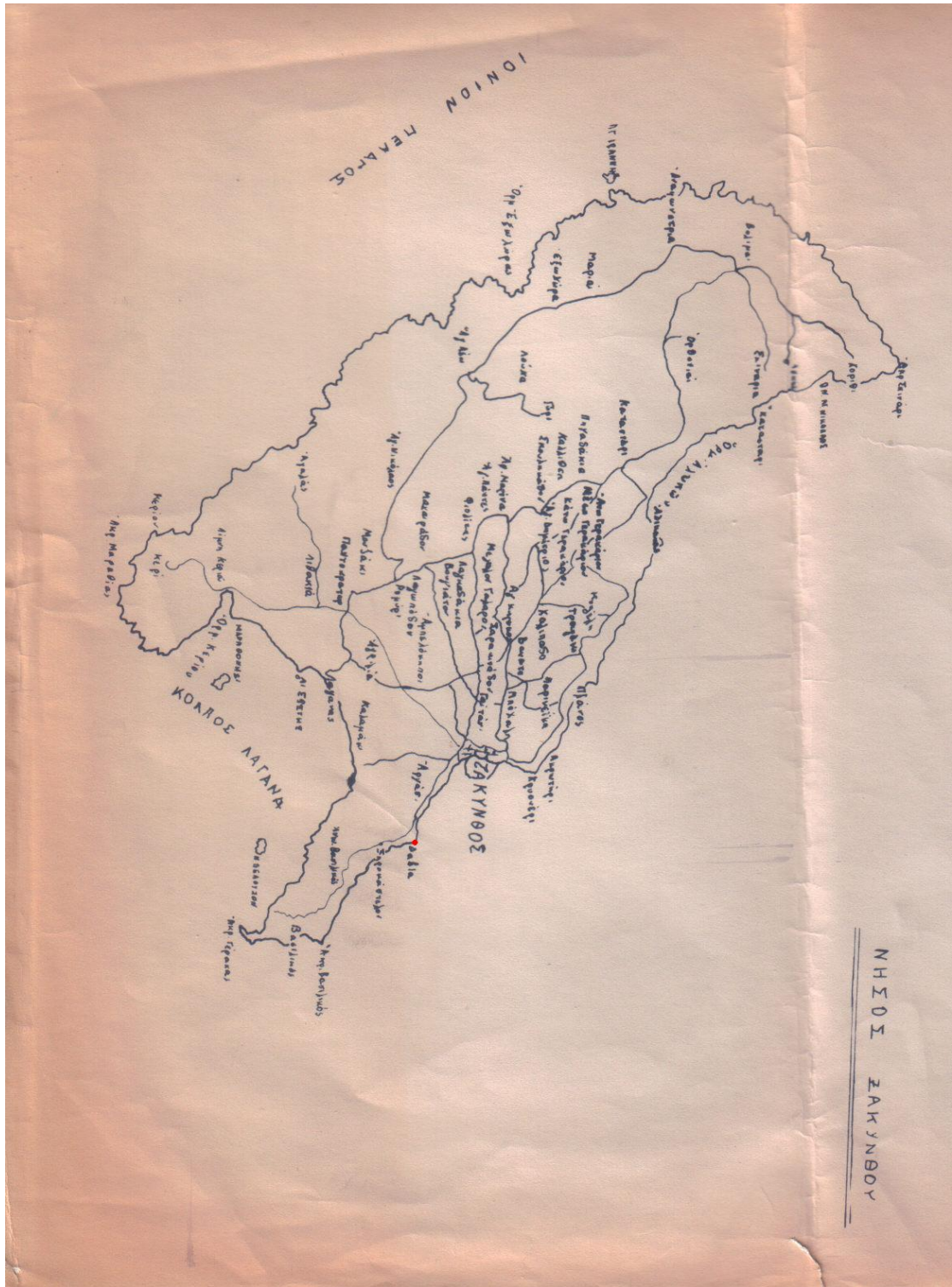

Η βαρδιόλα Αργασίου βρίσκεται στη θέση Νταβιά της Ζακύνθου από την οποία σώζονται δύο πλευρές της ολόκληρης, η νότια και η ανατολική και μια μισή, η δυτική.

Η νότια έχει μήκος 4 μέτρα, η ανατολική 3,10 μέτρα και η δυτική που είναι και μισή 1,40 μέτρα. Το πάχος των τοίχων είναι στα 50 εκατοστά και είναι φτιαγμένοι στο μεγαλύτερο μέρος τους από θαλασσινές πέτρες, οι οποίες έχουν για αρμό υλικά θαλάσσης. Το ύψος τους σήμερα είναι περίπου στα 3 μέτρα.

Στη βαρδιόλα σώζονται τρεις τυφεκιοθυρίδες (παράθυρα) εκ των οποίων οι δύο στο νότιο τοίχο και η άλλη στον ανατολικό. Βρίσκεται σε απόσταση 6 μέτρων από την ακτή και σε υψόμετρο 5,50 μέτρων από τη στάθμη της θάλασσας.

Η θέα που έχει κανείς από αυτή ,βορειοανατολικά είναι το κάστρο, η πόλη, οι βορειοανατολικές ακτές της Ζακύνθου και απέναντι τη Κεφαλονιά. Νοτιοανατολικά βλέπει τα παράλια της Πελοποννήσου και συγκεκριμένα τη Κυλλήνη και το Κατάκωλο. Πρόσβαση για τη βαρδιόλα έχει κανείς από το δρόμο.

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ (ΖΑΚΥΝΘΟΣ)

Η βαρδιόλα αυτή βρίσκεται στη θέση Ακρωτήρι της Ζακύνθου και σώζονται μόνο δύο πλευρές της, η βόρεια και η δυτική.

Η βόρεια έχει μήκος 3,10 μέτρα, και η δυτική 1,70 μέτρα. Το πάχος των τοίχων είναι στα 60 εκατοστά και είναι και αυτή κατασκευασμένη όπως η βαρδιόλα Αργασίου από θαλασσινές πέτρες.

Στις δύο πλευρές που έχουν απομείνει σώζονται δύο τυφεκιοθυρίδες (παράθυρα) μία σε κάθε πλευρά.

Ακόμη πέρα από τις τυφεκιοθυρίδες υπάρχουν και δύο οπές σε κάθε πλευρά που είναι συμμετρικές και μάλλον χρησίμευαν για τοποθέτηση αντικειμένων από τον κάθε βιγλάτορα ή μπορεί και να παρουσιάστηκαν από την φθορά του χρόνου.

Το σημείο που είναι τοποθετημένη η βαρδιόλα βρίσκεται μισό μέτρο από την επιφάνεια της θάλασσας δηλαδή σχεδόν μηδενικό και η θέα που έχει κανείς από αυτή είναι το κάστρο της Ζακύνθου το οποίο φαίνεται από τη βορειοανατολική της μεριά.

Απότι μπορούμε να καταλάβουμε, από όσα έχουν απομείνει από αυτή, το σχήμα της ήταν ορθογώνιο και η σκεπή της τετραέριστης, κωνοειδούς μορφής.

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΠΛΑΝΟΥ (ΓΙΔΑΚΙ)

Η βαρδιόλα Πλάνου βρίσκεται στη θέση Γιδάκι της Ζακύνθου και σώζεται ολόκληρη. Το σχήμα της είναι ορθογωνικό και η σκεπή της τετραέριστης, κωνοειδούς μορφής.

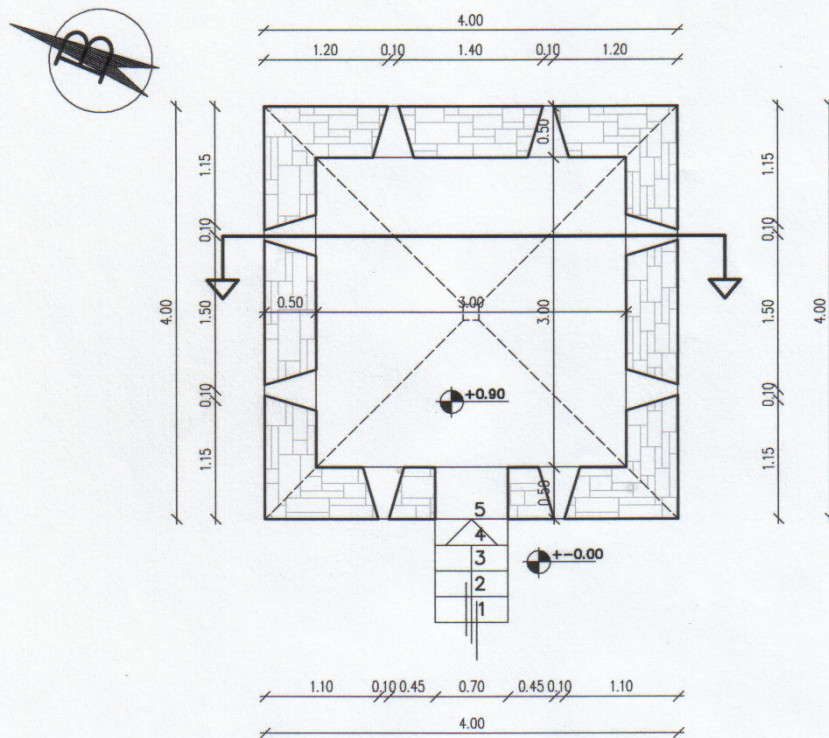

Η πόρτα έχει θολωτό σχήμα το ύψος της είναι στα 1,60 μέτρα και το άνοιγμά της 0,70 μέτρα. Για να μπει κανείς πρέπει να ανέβει τέσσερα σκαλοπάτια συνολικού ύψους 1 μέτρου τα οποία δεν σώζονται ολόκληρα.

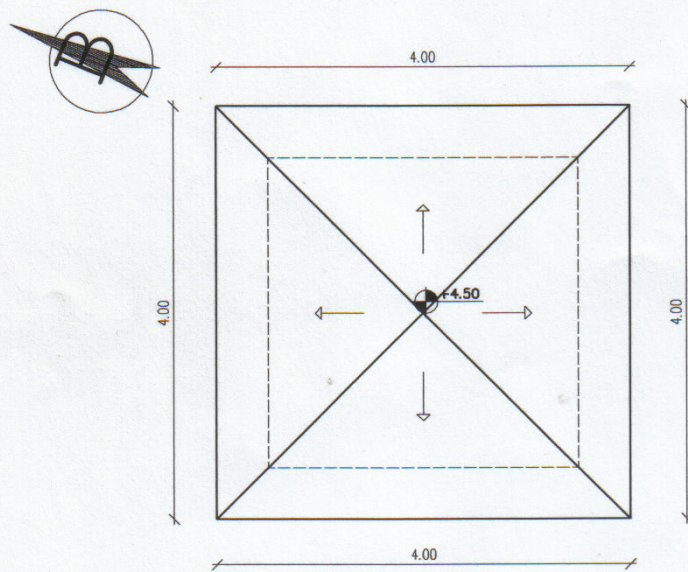
Το σημείο που είναι τοποθετημένη είναι γύρω στα 20 μέτρα από την θάλασσα και σε υψόμετρο περίπου 9 μέτρων απ'τη στάθμη της.

Το υλικό και σε αυτή τη βαρδιόλα είναι οι θαλασσινές πέτρες, αλλά αυτή τη φορά με μια στρώση επιχρίσματος.

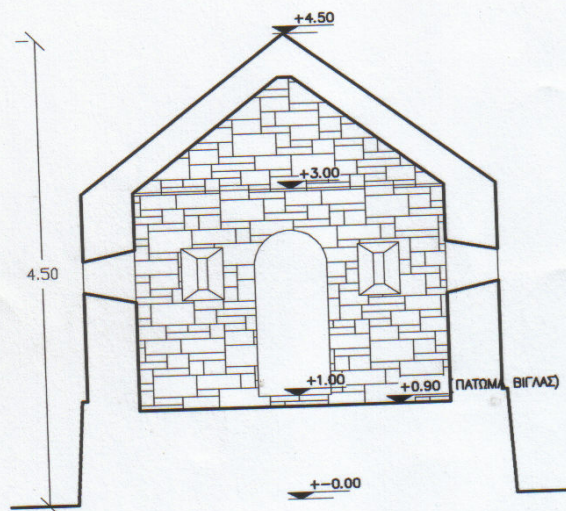
Η θέα που βλέπει κανείς από αυτή είναι η Κεφαλονιά, το κάστρο της Ζακύνθου και κομμάτι της Πελοποννήσου. Όλα αυτά φαίνονται από τα ανατολικά και βορειοανατολικά της βαρδιόλας.

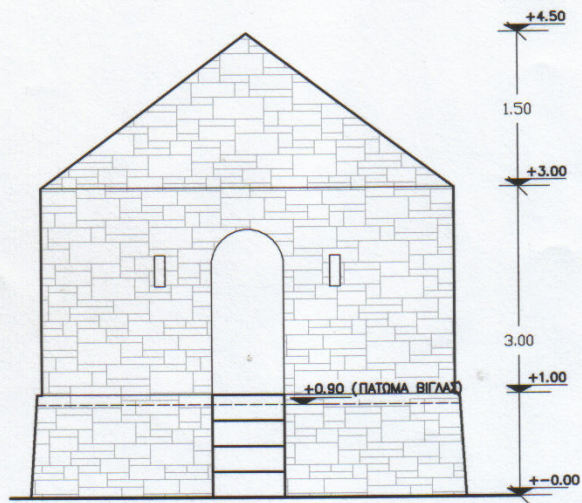
ΚΑΤΩΦΗ ΒΑΡΔΙΟΛΑΣ (ΓΙΔΑΚΙ)

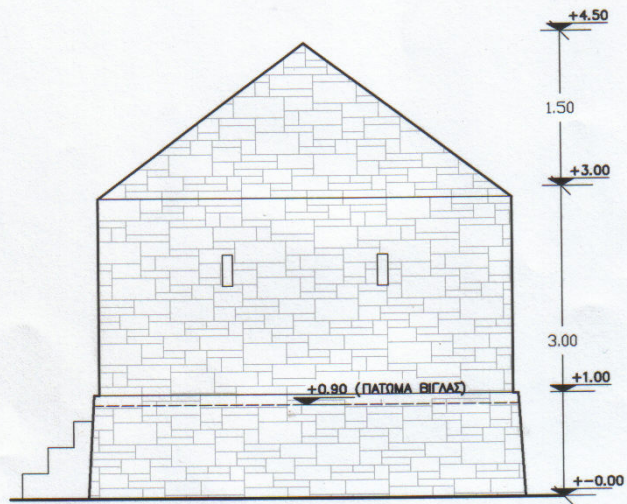
ΚΑΤΩΦΗ ΣΤΕΓΗΣ (ΓΙΔΑΚΙ)

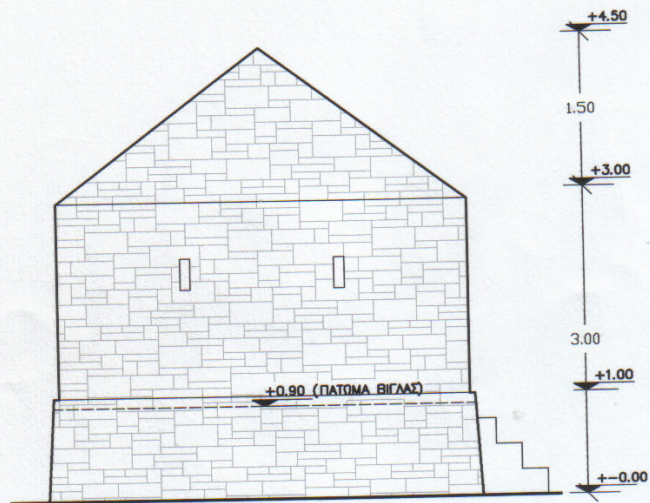
ΤΟΜΗ Α-Α (ΓΙΔΑΚΙ)

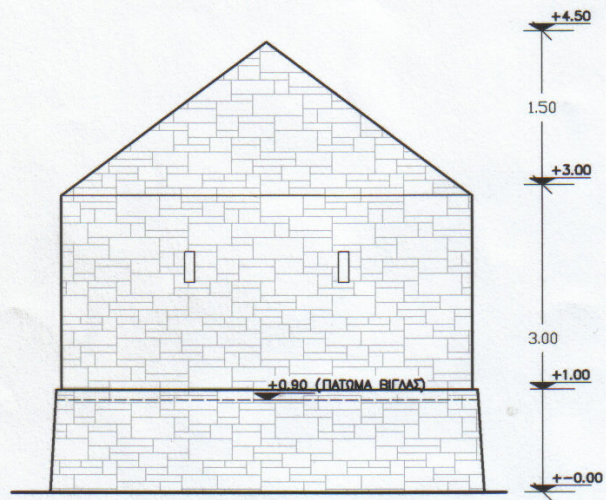
ΟΨΗ ΔΥΤΙΚΗ , ΟΨΗ
ΕΙΣΟΔΟΥ (ΓΙΔΑΚΙ)

ΟΨΗ ΝΟΤΙΑ (ΓΙΔΑΚΙ)

ΟΨΗ ΒΟΡΕΙΑ (ΓΙΔΑΚΙ)

ΟΨΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ (ΓΙΛΔΑΚΙ)

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΜΠΕΛΟΥΣΙΟΥ (ΚΥΨΕΛΗ – ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ)

Η βαρδιόλα αυτή βρίσκεται στη θέση Άγιος Χαράλαμπος της Ζακύνθου και σώζεται ολόκληρη. Το σχήμα της είναι ορθογωνικό και η σκεπή της είναι τετραέριστης, κωνοειδούς μορφής.

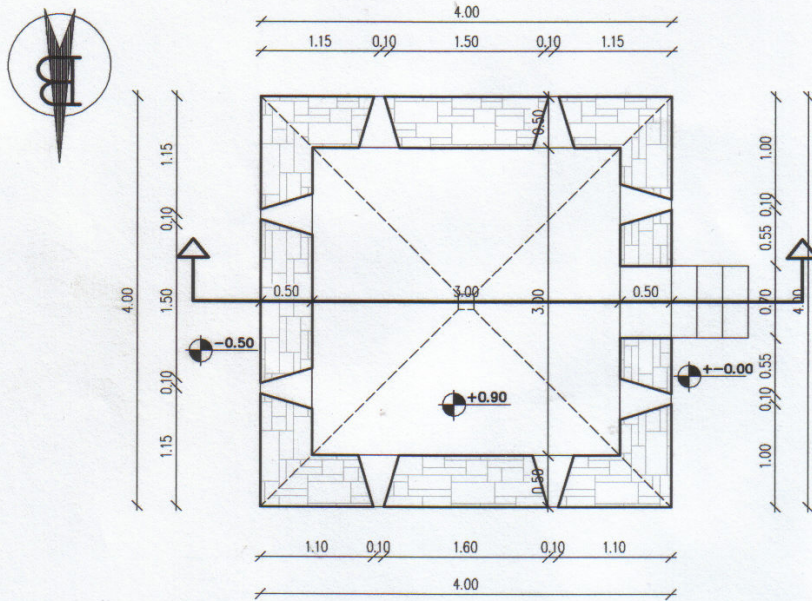
Κάθε πλευρά της έχει μήκος 4 μέτρα και σε κάθε μία από αυτή σώζονται δύο παράθυρα - τυφεκιοθυρίδες, εκτός από τη δυτική η οποία έχει και πόρτα.

Το σχήμα της είναι θολωτό με ύψος τα 1,60 μέτρα και άνοιγμα 0,70 μέτρα. Για να εισέλθει κανείς θα πρέπει να ανέβει τέσσερα σκαλοπάτια 1 μέτρου τα οποία υπάρχουν ακόμη και σήμερα αλλά φθαρμένα.

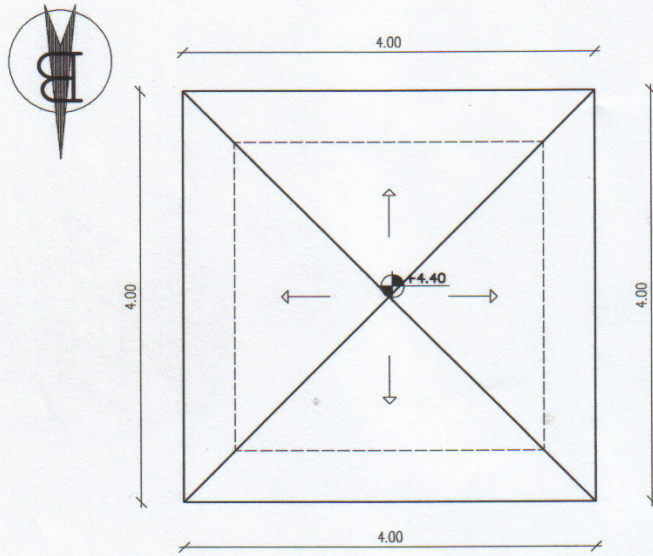
Τα υλικά κατασκευής της και εδώ είναι οι θαλασσινές πέτρες. Απέχει 50 μέτρα από τη θάλασσα και βρίσκεται σε υψόμετρο 30 μέτρα απ' την επιφάνειά της. Το έδαφος είναι κεκλιμένο με αποτέλεσμα η ανατολική της πλευρά να φτίνει σε ύψος τα 3,40 μέτρα και η δυτικά μόνο τα 2,90 μέτρα.

Η θέα που έχει κανείς από αυτή είναι όλη την ανατολική πλευρά της Ζακύνθου ως το βορειότερο σημείο της (Σχοινάρι – Αγ. Νικόλαος) και όλη τη νότια πλευρά της Κεφαλονιάς.

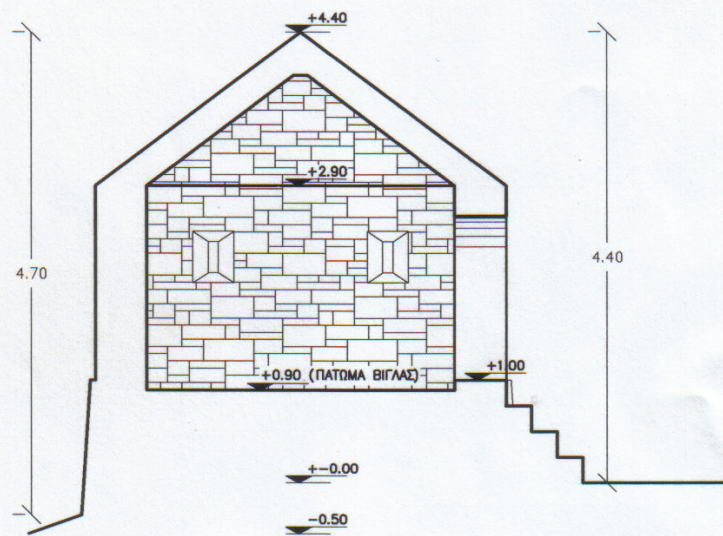

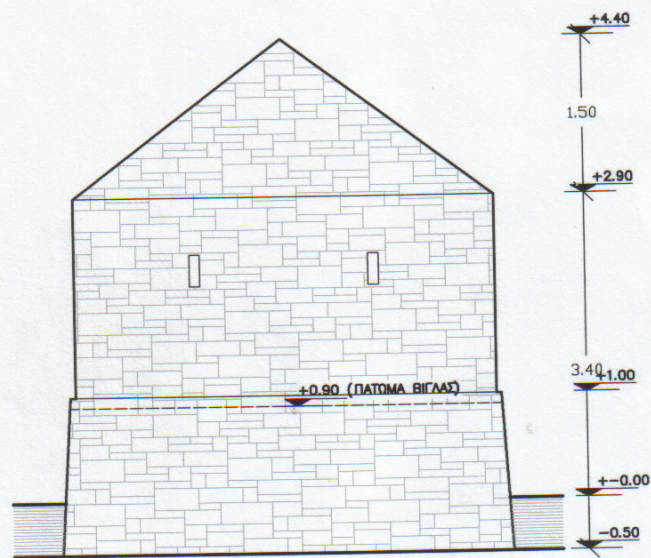
ΚΑΤΟΨΗ ΒΑΡΔΙΟΛΑΣ (ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

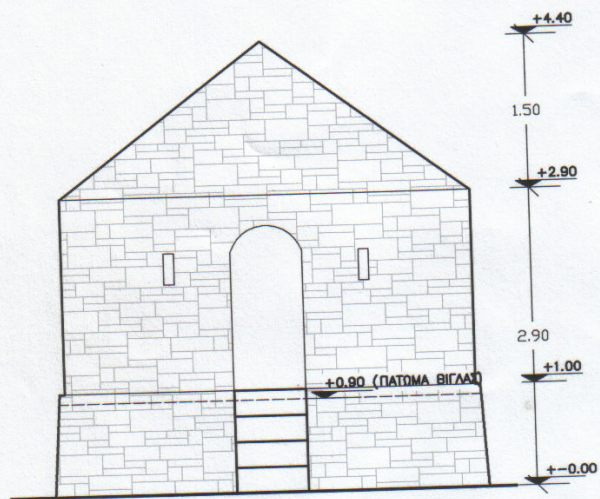
ΚΑΤΩΦΗ ΣΤΕΓΗΣ (ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

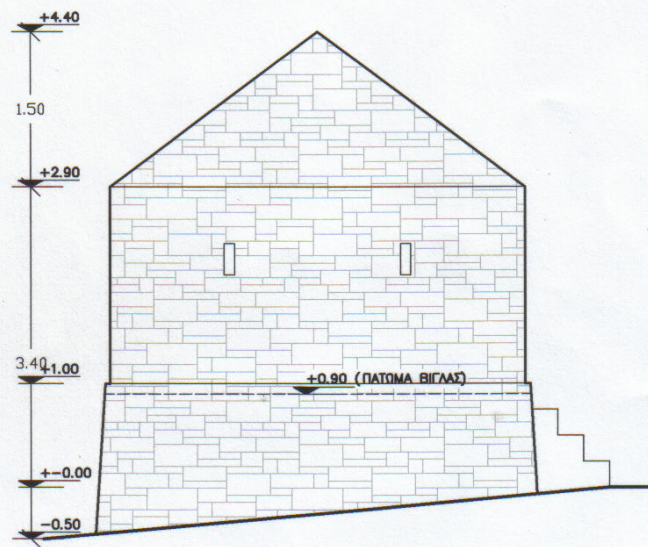
ΤΟΜΗ Α-Α (ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

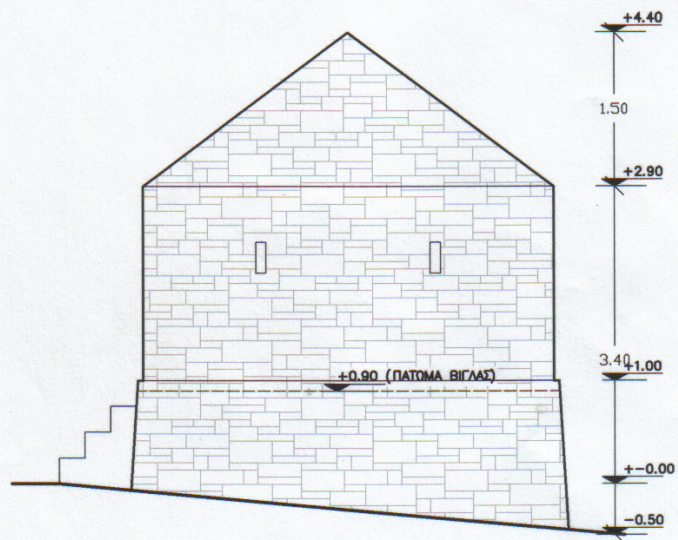
ΟΨΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ (ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

ΟΨΗ ΔΥΤΙΚΗ , ΟΨΗ ΕΙΣΟΔΟΥ
(ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

Οψη Βορεια (ΜπελΟΥΣΙ)

ΟΨΗ ΝΟΤΙΑ (ΜΠΕΛΟΥΣΙ)

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΜΙΚΡΟ ΝΗΣΙ (ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ)

Η βαρδιόλα αυτή βρίσκεται στη θέση Πλατύς Γιαλός στη Ζάκυνθο και σώζεται ολόκληρη. Το σχήμα της είναι ορθογωνικό και η σκεπή της είναι τετραέριστης, κωνοειδούς μορφής (η οποία απ' ό,τι μας είπαν κάτοικοι της Ζακύνθου, έχει ανακατασκευασθεί διότι είχε πέσει στο σεισμό του 1953).

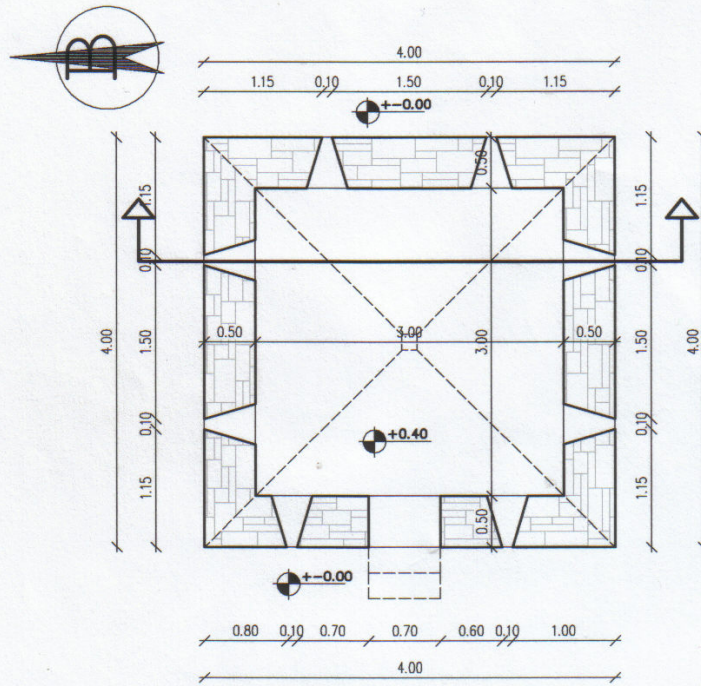
Κάθε πλευρά της έχει μήκος 4 μέτρα και σε κάθε μία από αυτή υπάρχουν δύο τυφεκιοθυρίδες (παράθυρα), εκτός από τη δυτική που έχει και μία πόρτα. Η πόρτα έχει ύψος 1,80 μέτρα και το άνοιγμά της είναι 0,70 μέτρα. Για να μπει κανείς σ' αυτή θα πρέπει να ανέβει 0,50 μέτρα ύψος στο οποίο υπήρχαν σκαλιά αλλά σήμερα δεν σώζονται.

Υλικό κατασκευής της και εδώ είναι οι θαλασσινές πέτρες και απέχει 25 μέτρα από τη θάλασσα και βρίσκεται 8 μέτρα απ' την επιφάνειά της.

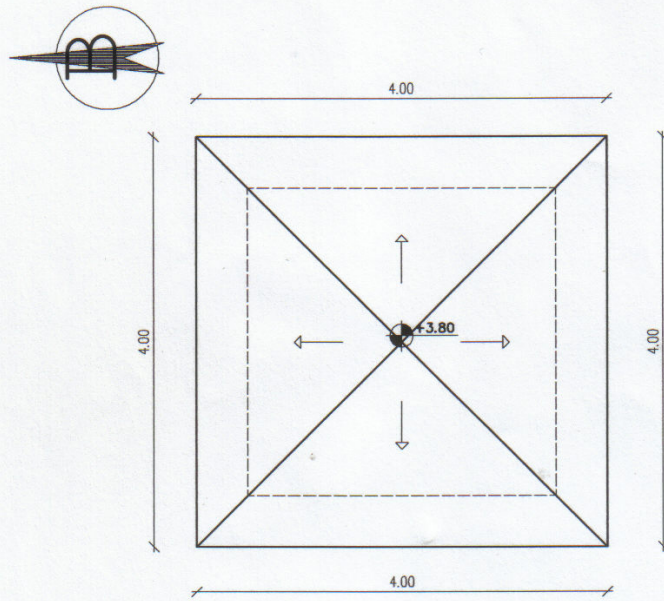
Η θέα που έχει κανείς από αυτή ανατολικά και βορειοανατολικά είναι η Κεφαλονιά.

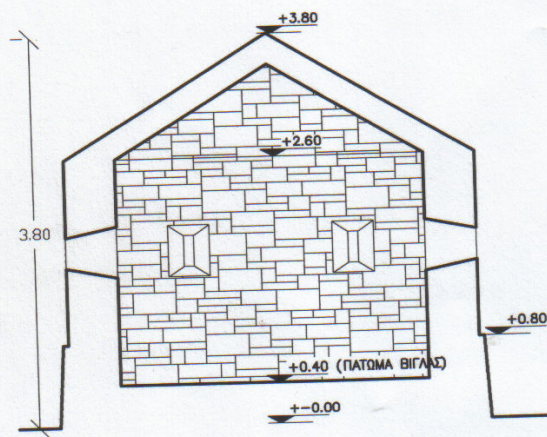

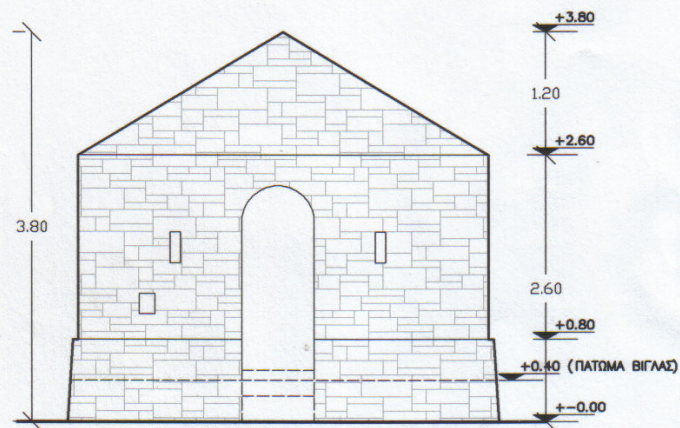
ΚΑΤΩΦΗ ΒΑΡΔΙΟΛΑΣ (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

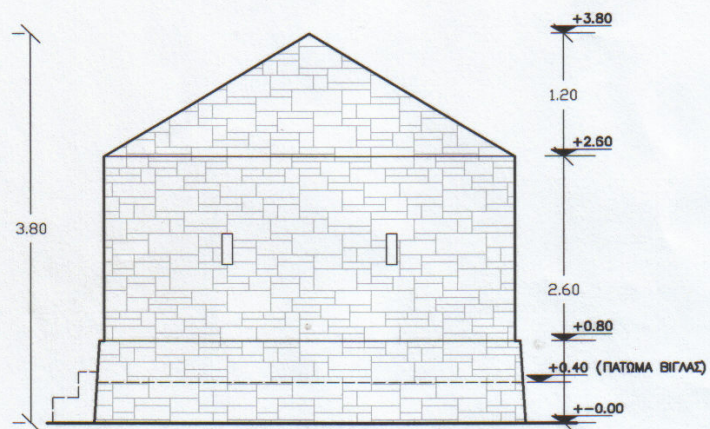
ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΕΓΗΣ (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

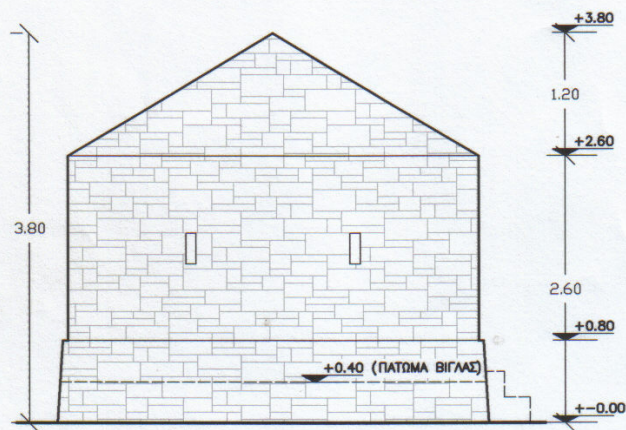
ΤΟΜΗ Α-Α (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

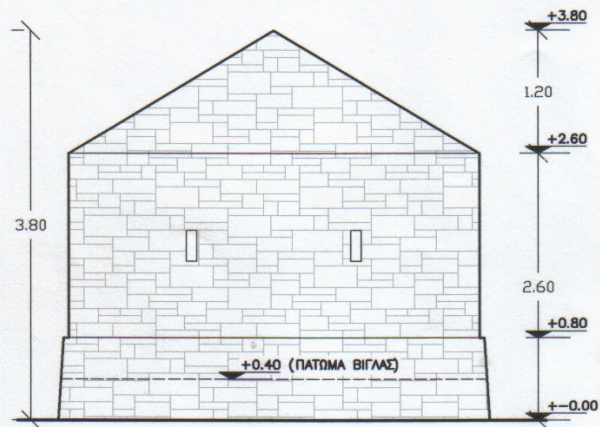
ΟΨΗ ΔΥΤΙΚΗ , ΟΨΗ ΕΙΣΟΔΟΥ
(ΜΙΚΡΟΝΗΕΙ)

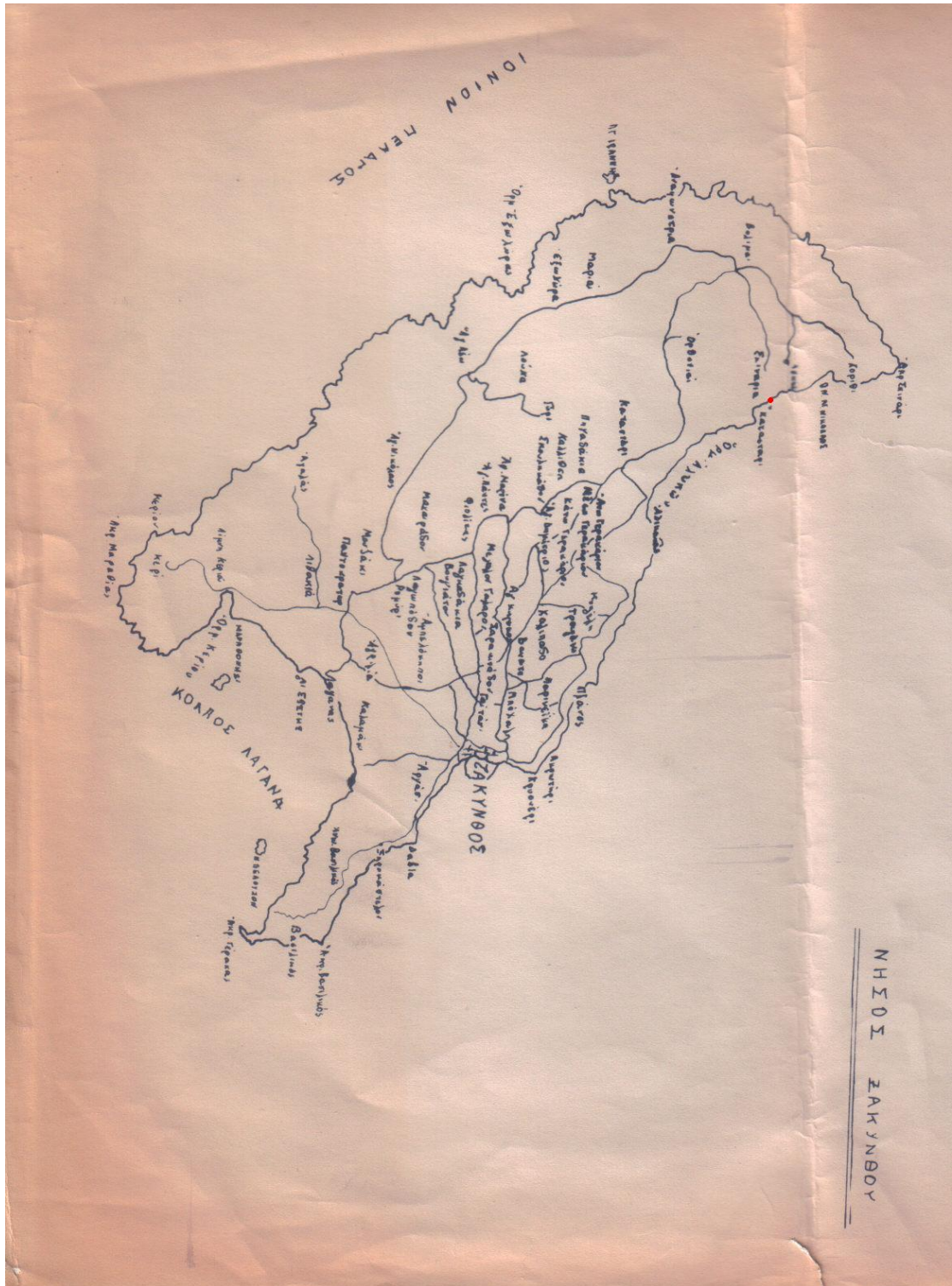
ΟΨΗ ΑΝΑΤΡΟΛΙΚΗ (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

ΟΨΗ ΒΟΡΕΙΑ (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

ΟΨΗ ΝΟΤΙΑ (ΜΙΚΡΟΝΗΣΙ)

ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ(ΒΟΛΙΜΕΣ)

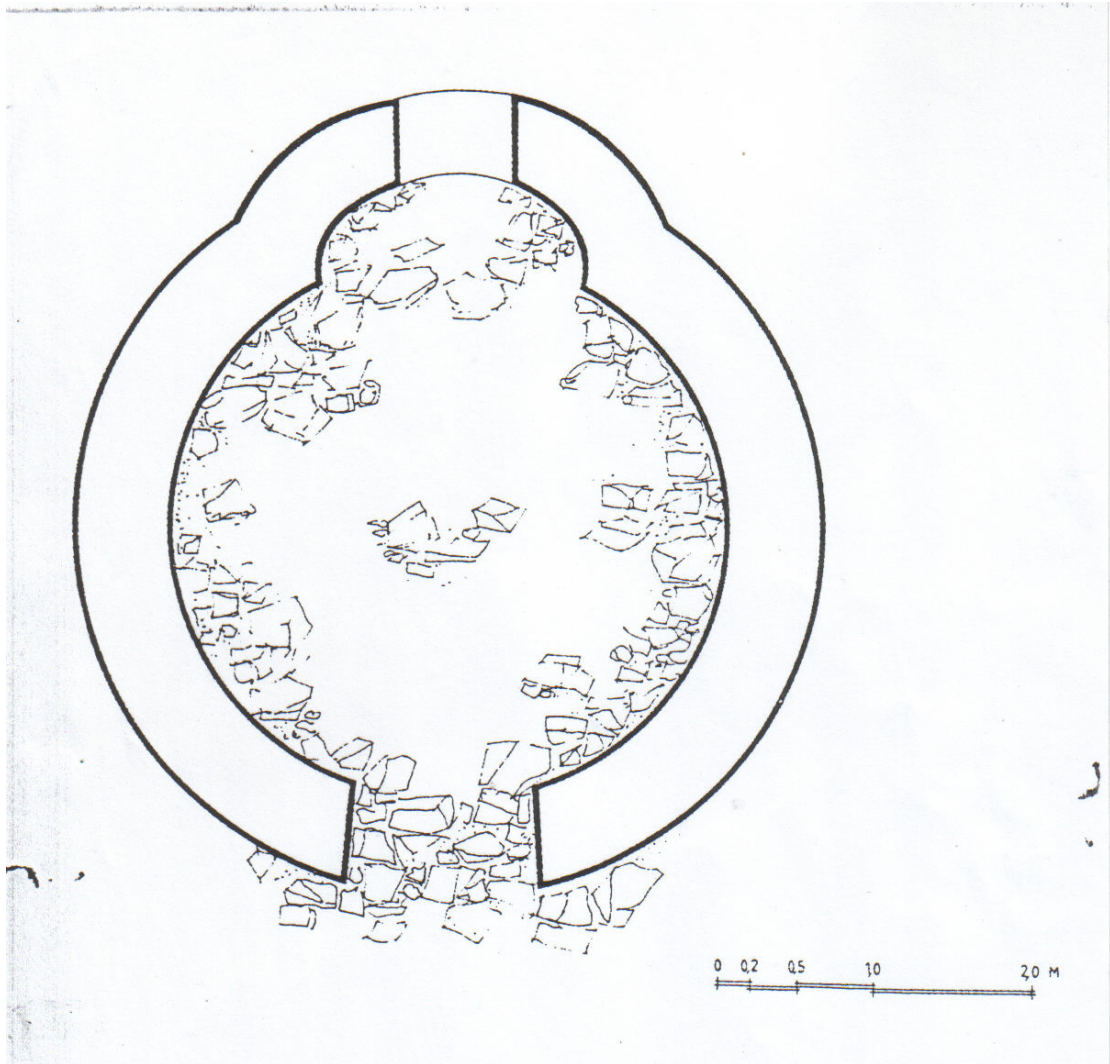
Η βαρδιόλα του Αγίου Νικολάου βρίσκεται στην περιοχή Βολίμες στην βορειοανατολική πλευρά του νησιού. Είναι κτισμένη πάνω σε μια βραχονησίδα που ονομάζεται Άγιος Νικόλαος, εξού και το όνομα της βαρδιόλας.

Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος της εκτός από την στέγη της(τρούλος). Στο νησάκι του Αγίου Νικολάου σώζονται και τα ερείπια ομώνυμου χριστιανικού ναού. Από πληροφορίες που συλλέξαμε φαίνεται ότι η βαρδιόλα ανήκει στο ναό.

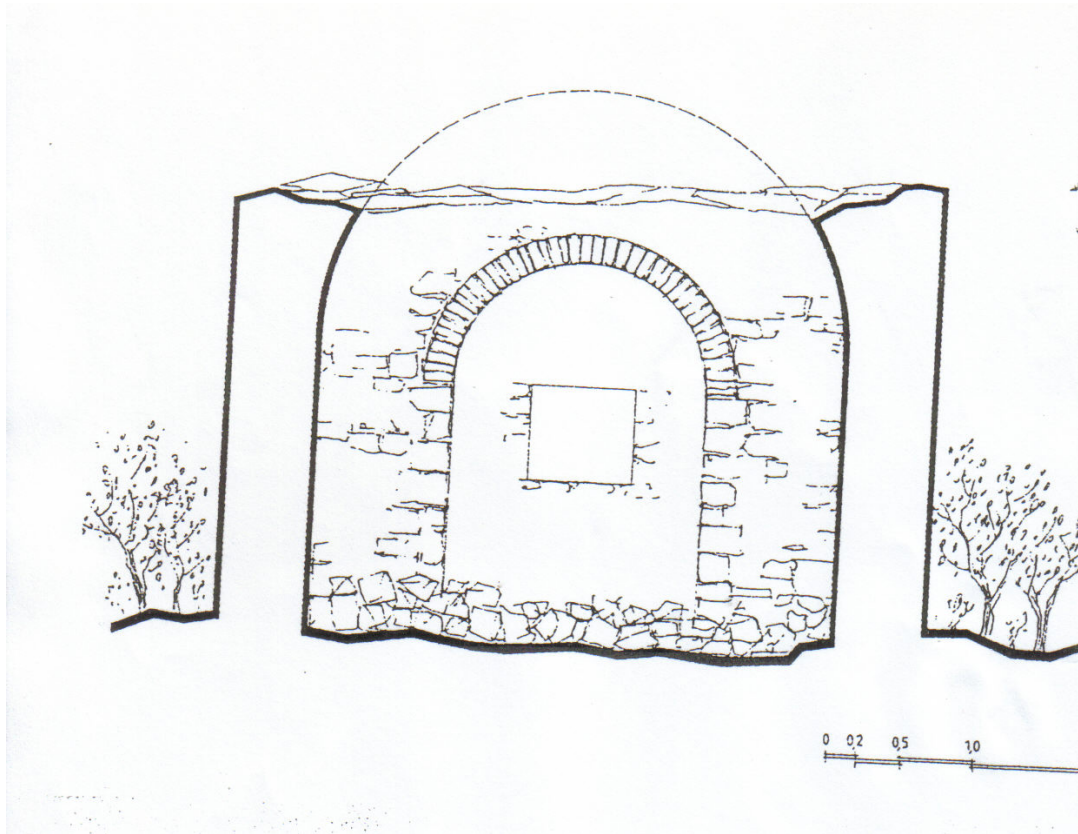
Από τις 6 βαρδιόλες που σώζονται σήμερα, μόνο αυτή του Αγίου Νικολάου διαφέρει ως προς το σχήμα της, το οποίο είναι κυκλικής μορφής. Οι υπόλοιπες 5 έχουν ορθογωνική διατομή.

Δεν μπορέσαμε να την αποτυπώσουμε γιατί δεν μας επιτρέπει να ανέβουμε στη νησίδα. Παρ'όλα αυτά με βοήθεια των κατοίκων της περιοχής μπορέσαμε να τραβήξουμε κάποιες κοντινές φωτογραφίες με καραβάκι.

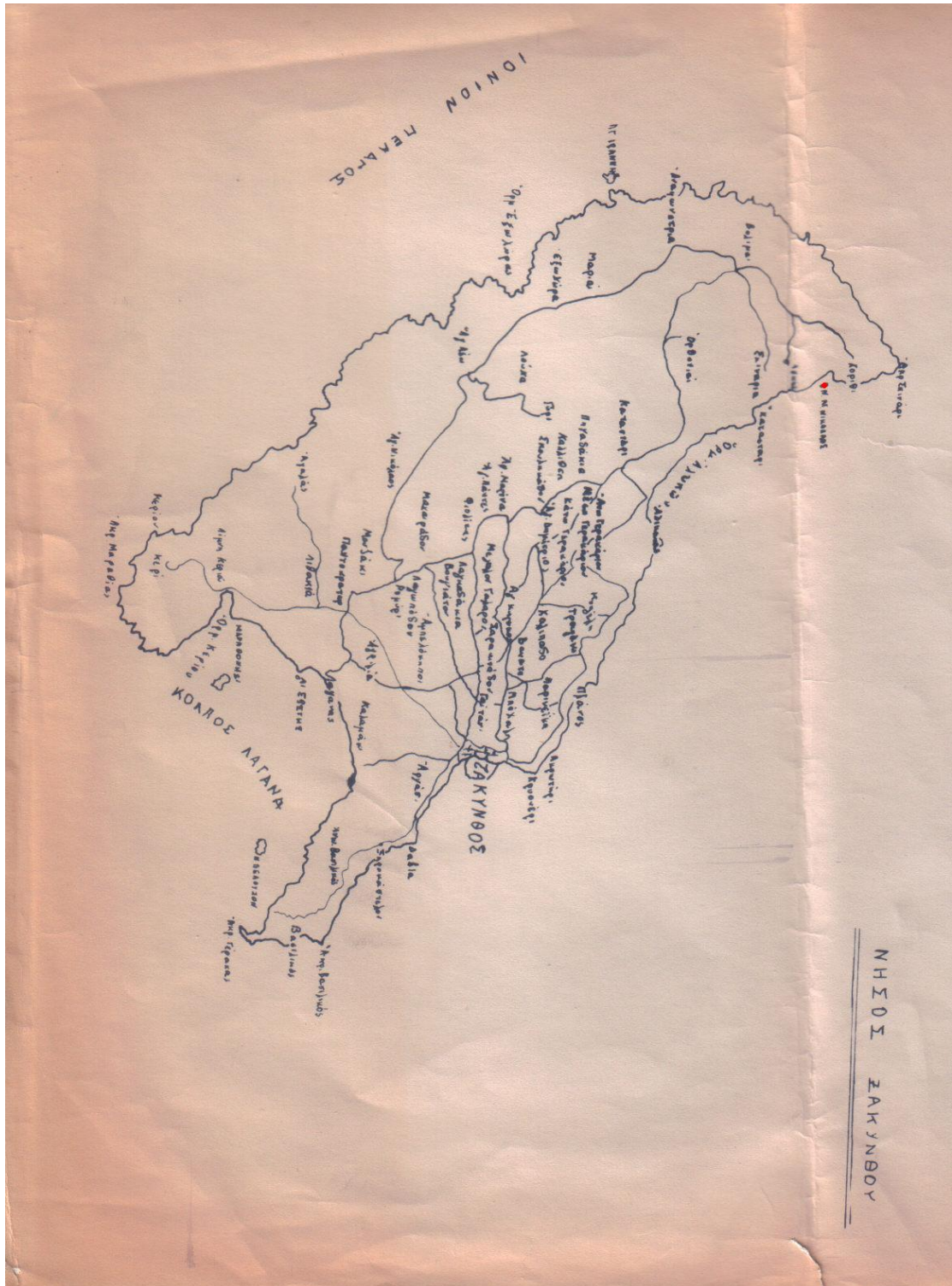

Κάτοψη βαρδιόλας Αγίου Νικολάου

Τομή βαρδιόλας Αγίου Νικολάου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΑΡΓΑΣΙ (ΒΑΡΔΙΟΛΑ ΝΤΑΒΙΑ)

(φωτ.1)Οι δύο τοίχοι που σώζονται στην βαρδιόλα Νταβία

(φωτ.2)Βορειοανατολική άποψη της βαρδιόλας

(φωτ.3)Σωζόμενος στο μεγαλύτερο μέρος ο νοτιοανατολικός τοίχος

(φωτ.4)Επισκευή απο κατοίκους στη γωνία της προς αποφυγή καταστροφής της

(φωτ.5)Τυφεκιοθυρίδα.Ανακατασκευασμένη απο τους κατοίκους.(Βλ.Διαφορά υλικού)

(φωτ.6)Δυο τυφεκιοθυρίδες στον νοτιοανατολικό τοίχο

(φωτ.7)Στο βάθος στο βουνό φαίνεται το κάστρο της Ζακύνθου

(φωτ.8)Με καλό καιρό φαίνεται απο εδώ το πόδι της Πελοποννήσου

(φωτ.9)Πολύ κοντά στη θάλασσα

(φωτ.10)Η βαρδιόλα απο ψηλά

(φωτ.11)Μεγάλη οπτική γωνία.Στο βάθος η Πελοπόννησος

ΑΚΡΩΤΗΡΙ

(φωτ.12) Δυο σωζόμενοι τοίχοι της βαρδιόλας στο Ακρωτήρι

(φωτ.13) Βαρδιόλα Ακρωτηρίου

(φωτ.14) Δυτική πλευρά

(φωτ.15) Δίπλα στη θάλασσα.

(φωτ. 16) Τυφεκιοθυρίδα στο βόρειο τοίχο

(φωτ. 17) Εσωτερική άποψη τυφεκιοθυρίδας.

(φωτ. 18) Ερείπια βαρδίολας

(φωτ. 19) Βόρειος τοίχος

(φωτ.20)Σωζόμενη στέγη βαρδιόλας

(φωτ.21)Σωζόμενη στέγη.

(φωτ.22)Τυφεκιοθυρίδα.

(φωτ.23)Αποθηκευτικοί χώροι.

(φωτ.24)Οπτικό πεδίο βαρδιόλας.

(φωτ.25)Οπτικό πεδίο βαρδιόλας(Στο βάθος η Κεφαλονιά)

ΠΛΑΝΟΣ (ΓΙΔΑΚΙ)

(φωτ.26)Βαρδιόλα Πλάνου στο Γιδάκι.

(φωτ.27)Νότια πλευρά.

(φωτ.28)Οικόσημο βαρδιόλας

(φωτ.29)Οικόσημο βαρδιόλας

(φωτ.30)Βορειοανατολική πλευρά.

(φωτ.31)Βορειοανατολική πλευρά.

(φωτ.32)Τυφεκιοθυρίδες.

(φωτ.33)Βορεια πλευρά.(Στο βάθος το Κάστρο της Ζακύνθου.

(φωτ.34)Είσοδος βαρδιόλας.

(φωτ.35)Τυφεκιοθυρίδες απο το εσωτερικό της.

(φωτ.36)Τυφεκιοθυρίδα απο το εσωτερικό της.

(φωτ.37)Δυτική όψη βαρδιόλας.

(φωτ.38)Βορειοδυτική όψη βαρδίολας.

(φωτ.39)Νοτιοανατολική όψη βαρδίολας.

(φωτ.40)Στρατηγική θέση βαρδιόλας.

(φωτ.41)Πρόσβαση από τον δρόμο

ΜΠΕΛΟΥΣΙ (ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ)

(φωτ.42)Βαρδιόλα Αγίου Χαραλάμπου.

(φωτ.43)Δυτική όψη.

(φωτ.44)Οικόσημο βαρδιόλας.

(φωτ.45)Ο Λέων του Αγίου Μάρκου(Σήμα της Βενετίας).

(φωτ.46)Χρονολογία βαρδιόλας ;751(Μάλλον χρονολογία κατασκευής 1751μ.Χ.).

(φωτ.47)Είσοδος βαρδιόλας.

(φωτ.48)Βορειοανατολική όψη βαρδίολας.

(φωτ.49)Βορειοδυτική πλευρά.

(φωτ.50)Χαράγματα που απεικονίζουν πλοία στην Ν.Α. πλευρά.

(φωτ.51)Χαράγματα που απεικονίζουν πλοία στην Ν.Α. πλευρά.

(φωτ.52)Β.Α. όψη.Πάνω στο λόφο.

(φωτ.53)Βόρεια πλευρά.

(φωτ.54)Εσωτερικό βαρδιόλας.Τυφεκιοθυρίδες

(φωτ.55)Εσωτερικό, Αποθηκευτικοί χώροι.

ΜΙΚΡΟ ΝΗΣΙ (ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ)

(φωτ.56) Βαρδιόλα στο Μικρό Νησί.

(φωτ.57) Βόρεια όψη.

(φωτ.58)Οικόσημο.Διαφέρει κάπως απ'τα άλλα.

(φωτ.59)Ο Λέων του Αγίου Μάρκου .

(φωτ.60)Είσοδος βαρδιόλας.

(φωτ.61)Τυφεκιοθυρίδες βόρειας πλευράς.

(φωτ.62)Νοτιοανατολική όψη βαρδιόλας.

(φωτ.63)Νοτιοδυτική όψη βαρδιόλας.

(φωτ.64)Εσωτερικό βαρδιόλας.Τυφεκιοθυρίδες.

(φωτ.65)Εσωτερικό βαρδιόλας.Τυφεκιοθυρίδες.

(φωτ.66)Εσωτερική άποψη ανακατασκευασμένης στέγης.

(φωτ.67)Ανακατασκευασμένη τυφεκιοθυρίδα από τους κατοίκους.

(φωτ.68)Φαίνεται καθαρά η ανακατασκευασμένη στέγη.

(φωτ.69)Ο Λέων του Αγίου Μάρκου.

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΒΟΛΙΜΕΣ)

(φωτ.70)Βαρδιόλα Αγίου Νικολάου,Βολίμες.

(φωτ.71)Βαρδιόλα Αγίου Νικολάου πάνω στη νησίδα.

(φωτ.72)Φαίνεται το παραθυρό της.

(φωτ.73)Σε στρατηγικό σημείο..

(φωτ.74)Φαίνεται καθαρά ότι έχει πέσει ο τρούλος της.

(φωτ.75)Η βραχονησίδα του Αγίου Νικολάου,στη κορφή της η βαρδιόλα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ~Κώστας Γ.Τσικνάκης , (Η Στρατιωτική κατάσταση των νησιών του Ιονίου το 1589)
- ~Λ.Χ. Ζωης,Ιστορία της Ζακύνθου,Αθήνα 1955,σελ.63-66
- ~Α.Μπισκίνης,Πρώται γνώσεις φυσικής και πολιτικής γεωγραφίας μετα πατριδογραφίας Ζακύνθου,Ζάκυνθος 1897 σελ.54-55,59,89,104
- ~Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια τ.σ,σελ.692
- ~Λεξικόν του Δ.Δημητράκου
- ~Λ.Χ. Ζωης,Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου τ.2,Αθήνα 1963,σελ.74
- ~Γ.Μοσχόπουλος,Ιστορία της Κεφαλλονιάς,τ.1,Αθήνα 1985,σελ.120-150,σελ.142,σελ.144
- ~Μ.Δ[ωρής],<<Ανώνυμη Αρχιτεκτονική>>,Αρχιτεκτονική 76(1969),47-65
- ~Ιωάννα Στουφή-Πουλημένου,<<Ο Άγιος Νικόλαος στο νησί στη Ζάκυνθο:Μια άγνωστη παλαιοχριστιανική βασιλική>>,Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρίας,περ.Δ',14(1987-1988),267-276
- ~L.Salvator(Zante,t.2,Πράγα-Βερολίνο 1904,σελ.323)
- <<Χάρτης της Νήσου Ζακύνθου,χαραχθείς επι τη βάσει του υπο του κ. Παρτς κδοθέντος κατά το 1891>>υπο Α.Σ.Μπουσκήνη(βλ.υποσ.2)
- ~Κατάλογος των Βενετών Προβλεπτών Ζακύνθου (1485-1797)
- <<Οι αναφορές των Βενετών προβλεπτών της Ζακύνθου (16^{ος}-18^{ος} αι.) Έκδοση Δ.Αρβανιτάκης,Βενετία 2000,σελ.505
- ~A.S.V.,Miscellanea Codici,serie 1,Storia Veneta,b.20.M.Barbaro,Arbori de'Patrizi Veneti,Registro IV kai Blasone Veneto(...)
- deleneato gia dal P.Generale Coronelli(...)1706,ανατυπ.Βενετία 1975
- ~Γ.Βαρελίδης,Βίγλες των Κυθήρων,Διεθνές Συνέδριο Ιόνιου Πανεπιστημίου
- ~Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια τ.6,σελ.692
- ~Γεώργιου Σ. Πλουμίδα (Οι Βενετοκρατούμενες Ελληνικές Χώρες Μεταξύ Του Δεύτερου Και Του Τρίτου Τουρκοβενετικού πολέμου(1503-1537))
- ~Ζωή Μυλωνά(Αρχαιολόγος),Το κάστρο της Ζακύνθου
- ~Σπυρίδωνος Μάρκου Θεοτόκη,Αναμνηστικόν τεύχος της πανιονίου αναδρομικής εκθέσεως,Μέρος Α,Ενετοκρατία,Κερκυρα 1914,σελ.84-87
- ~Enciclopedia Zanichelli,τ.1,σελ.852
- ~G.Boerio,Dizionario del dialetto Veneziano,Βενετία 1856,σελ320,778-779
- ~Μ.Ε.Ε.ο.π., Βαρδιόλα στη Σύρο και Vardiola στην Κορσική και παραλλαγή Βαρδιανοί στο Αργοστόλι.Μ.Ε.Ε,τ.5,σελ.396
- ~Ντ.Κονόμος,Ύπαιθρος χώρα,Ζάκυνθος
- ~Νίκος Βλασσόπουλος,Ζακυνθινή ναυτιλία από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα ως τα τέλη του 19^{ου}
- ~Στ Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο,Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 97',πρακτικά,τόμος Δεύτερος,Αθήνα 2001
- ~Διονύσης Α. Ζήβας,Οι Βαρδιόλες της Ζακύνθου,ανάτυπο από το περιοδικό θησαυρίσματα 33(Βενετία 2003)
- ~Ντ.Κονόμος,Εκκλησίες και Μοναστήρια στη Ζάκυνθο,Αθήνα 1967,σελ.102
- ~Μιχάλης Γρηγ. Μπατσινίλας (ΤΟ ΟΙΤΥΛΟ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ) , τόμος Α.

- ~Sanuto, dell' autografo marciano ital, Βενετία, 1879-1903, 1-58.
- ~Α. Κραντονέλλη, «*Η Ιστορία της Περαιτείας*», Βιβλιοπωλείο της ΕΣΤΙΑΣ.
- ~Π. Κασιμάτη, «*Από την Παλαιά Κυθηραϊκή Ζωή*», Αθήνα 1957, σελ. 93.
- ~Γ. Δημητροκάλλης, «*Ο Αρχαιοελληνικός Πύργος του Χειμάρρου στη Νάξο*», Τ.Χ. 236, Μάρτης 1964, σελ. 52-67.
- ~Πόπη Π. Θεοδωρακάκου – Βαρελίδου, «*Κάστρο Γρηγοράκηδων στον Αγερανό Μάνης*». Της ίδιας, «*Λαϊκή Κατοικία στο Βυζάντιο*» Δ.Σ.Π. Μ. Αυγ. `Σεπτ. 1981 τ. 135, σ. 54.
- ~Δ. Ψαράς, «*Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις Βενετικές κτήσεις του Ελληνικού χώρου 16^{ος} – 18^{ος} αι.*», εκδ. ΒΑΝΙΑΣ, σ. 75, 77.
- ~Δ. Ψαράς, ο.π. σ. 16.
- ~Γ. Ν. Λεοντσίνης, «*Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*», εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1991, σ. 423-424 και 142, 148, 297.
- ~Γ. Ν. Λεοντσίνης, ο.π. σ. 146-149.